

magazin istoric

ANUL XIV Nr. 9 (162)
SEPTEMBRIE 1980

magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XIV
Nr. 9 (162)

septembrie 1980

Redactor șef

CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjunct

NICOLAE MINEI

Colegiul redacției

DUMITRU ALMAȘ

CONSTANTIN ANTIP

VIRGIL CÂNDEA

NICOLAE COPOIU

LUDOVIC DEMÉNY

TITU GEORGESCU

DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

③

④

SUMAR

AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

● Mesajul președintelui NICOLAE CEAUȘESCU	2
● București — capitala istoriografiei mondiale	4
● Mesajul Congresului	6
● 1894. Un diplomat columbian solidar cu românii transilvăniți: <i>Cornelia Bodea</i>	7
● Civillii în război: <i>E. Russel Chamberlin</i>	10
● În solie la Ivan cel Groaznic (II): <i>Leonid A. Iuzefovici</i>	13
● Varșovia — o carte de istorie multiseclară: <i>Elisabeta Ioniță</i>	16
România în istoria Europei: <i>Emanuel Turczynski</i>	18
Amintiri: <i>Radu Rosetti</i>	19
Dave și stăpînii lor — Polovragi: <i>Fl. Marinescu</i>	24
Diktatul de la Viena: <i>Mircea Mușat</i>	27
Cetatea Bran și destinul lui Vlad Țepeș: <i>Emil Stoian</i>	33
1866 — un plan de reîntregire a țărilor române: <i>Liviu Rotman</i>	34
Cursa și corsarii: <i>Auguste Toussaint</i>	38
Străvechea civilizație a Hanolului	43
Independența Braziliei: <i>Gheorghe R. Burlacu</i>	47
Pielele-roșii la Societatea Națiunilor: <i>Jean Martin</i>	50
Sfîrșitul lui Șerban Cantacuzino: <i>Miodrag Milin, Alexandru Popescu</i>	53

● Concursul Magazin istoric, ediția II/1980... 26 ● Cărți
sosite la redacție... 59 ● Câștigătorii Concursului Maga-
zin istoric, ediția I/1980... 60 ● Poșta Magazin istoric... 62

COPERTELE NOASTRE

① Obiecte decorative din barocul brazilian al secolelor XVII-
XVIII (Brazilia se proclamă independentă, p. 47)

② Detaliu de pe o statueta din lemn pictat, reprezentându-l
pe Dharma-pala (Cel care încurajează binele). Artă vietnameză
(Străvechea civilizație a Hanolului, p. 43)

③ Lupta de la Texel (29 iunie 1694), la care a participat
vestitul corsar francez Jean Bart (Cursa și corsarii, p. 38)

④ Tipuri de indieni din America de Nord; statuete din lemn
de la sfîrșitul veacului trecut (Pielele-roșii se adresează Societății
Națiunilor, p. 50)

Mesajul adresat de tovarășul NICOLAE CEAUȘESCU participanților la cel de-al XV-lea Congres internțional de științe istorice de la București

Doamnelor și domnilor,
Stimați tovarăși,

Îmi face plăcere ca, la deschiderea celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice, care își începe astăzi lucrările în București — capitala României socialiste, să vă adresez dumneavoastră, participanților la această prestigioasă reuniune internațională, un salut călduros și cele mai bune urări.

Țara noastră este bucuroasă să găzduiască această importantă manifestare științifică internațională care își propune să dezbată și să aducă noi contribuții la adâncirea cunoașterii istorice, la elucidarea unor probleme deosebite de importanță privitoare la evoluția umanității, la dezvoltarea și influențarea reciprocă a diferitelor civilizații ce s-au succedat de-a lungul secolelor, la procesul complex al formării popoarelor și națiunilor, al constituirii și afirmării statelor naționale. Apreciem ca deosebit de important faptul că pe ordinea de zi a Congresului dumneavoastră se află, de asemenea, dezbaterile unor aspecte ale dezvoltării istorice contemporane, a proceselor și tendințelor actuale ale evoluției societății omenesti, a problemelor majore ale păcii și progresului în epoca noastră. Prin toată această vastă problemă, Congresul dumneavoastră este menit să se înscrie ca un eveniment de seamă în viața științifică internațională, în dezvoltarea științelor istorice, și, totodată, ca o contribuție pozitivă la mai buna cunoaștere și apropiere dintre popoare, la întărirea încrederii și colaborării internaționale, la cauza generală a înțelegerii, destinderii și păcii în întreaga lume.

În actualele condiții internaționale, care sînt deosebit de complexe, cea mai înaltă îndatorire și răspundere a istoricilor este ca, studiind dezvoltarea societății, evenimentele istorice, să desprindă din uriașa comoară de experiență acumulată de-a lungul mileniilor și să îmbogățească activitatea prezentă și viitoare cu învățăminte și concluzii pentru mersul înainte al popoarelor pe calea civilizației, pentru pacea și progresul întregii umanități.

Această misiune nobilă a istoriei se cere cu atît mai puternic accentuată astăzi, cînd — după cum se știe — evoluția contemporană este marcată de un șir de probleme grave și profunde, de fenomene și manifestări care creează pericole tot mai mari la adresa păcii și independenței popoarelor, a civilizației întregii omeniri. În aceste împrejurări se impune mai mult ca oricînd unirea și conlucrarea tot mai strînsă a popoarelor, a forțelor înaintate de pretutindeni pentru a opri această evoluție periculoasă a evenimentelor, pentru a pune capăt încordării și tensiunii din viața internațională și a asigura reluarea și continuarea politicii de destindere, colaborare și pace, de deplină egalitate și respect al independenței și suveranității popoarelor.

În viața internațională a avut loc, în prima parte a acestui an, o încordare deosebit de puternică, iar în prezent, ca urmare a acțiunii hotărîte a popoarelor, a opiniei publice mondiale, care nu s-au lăsat antrenate în măsuri extreme și au refuzat să facă jocul politicii de forță și de amenințare cu forța, asistăm la o oarecare diminuare a încordării din viața internațională. Totuși, în fapt, problemele care au generat această încordare există, n-au fost soluționate. Pe diferite meridiane ale lumii se mențin încă stări de conflicte și tensiune, manifestări ale politicii de forță, cursa înarmărilor cunoaște proporții uriașe, împovărînd tot mai greu popoarele și sporind pericolul unor noi războaie nimicitoare. În fața acestor realități este necesar să se facă totul pentru a se asigura soluționarea pe cale pașnică a tuturor acestor mari și grave probleme care confruntă omenirea, pornindu-se de la respectul independenței și suveranității fiecărei națiuni, de la necesitatea instaurării unor relații cu adevărat noi, de deplină egalitate, de încredere și largă colaborare între națiuni.

Se impune în mod deosebit să se acționeze cu toată hotărîrea pentru instaurarea unui climat de pace și securitate pe continentul european, de unde au pornit în secolul nostru două războaie nimicitoare și unde se află în prezent cea mai mare concentrare de arme,

inclusiv atomice. În acest sens este necesar să se facă totul pentru buna pregătire și desfășurare a reuniunii de la Madrid încit aceasta să corespundă așteptărilor popoarelor, să dea un nou și puternic impuls dezvoltării largi și neîngrădite a colaborării statelor europene și, în mod deosebit, să pună pe primul plan convocarea unei conferințe consacrate dezarmării și dezangajării militare pe continent. În general, pornind de la realitatea că în lumea de azi cursa înarmărilor cunoaște proporții fără precedent, că anul acesta se cheltuiește pentru înarmări uriașă sumă de 500 de miliarde de dolari, trebuie făcut totul pentru încetarea cursei înarmărilor, pentru oprirea amplasării de noi rachete și arme de distrugere în masă, pentru trecerea la măsuri practice, concrete de dezarmare, îndeosebi de dezarmare nucleară, pentru alocarea uriașelor fonduri absorbite de înarmări în scopul asigurării progresului economic și social al popoarelor rămase în urmă, al dezvoltării civilizației umane. Este necesar, de asemenea, să se acționeze cu mai multă hotărâre pentru lichidarea stării de subdezvoltare în care se mai află o mare parte a omenirii, a marilor decalaje care despărțările sărace de țările bogate. În acest sens trebuie să se acorde o mare importanță apropiate sesiuni a O.N.U., consacrată noii ordini economice internaționale.

Viața, realitățile lumii de azi demonstrează că soluționarea justă și durabilă a tuturor acestor mari probleme este de neconceput fără participarea activă, în condiții de deplină egalitate, a tuturor statelor, fie ele mari, mijlocii sau mici, fără deosebire de orînduire socială. Istoria poate aduce, desigur și ea o contribuție importantă la stimularea eforturilor și a conlucrării popoarelor pentru rezolvarea acestor mari probleme ale epocii noastre. Relevind învățămintele trecutului — atît factorii care au favorizat progresul și civilizația cit și cauzele care au dus la perioade de regres, la războaie și suferințe — istoria poate mobiliza larg conștiințele oamenilor de pretutindeni, popoarele din întreaga lume pentru a spune un NU hotărît războiului, politici de înarmări, de forță și de amenințare cu forța, pentru a se asigura soluționarea exclusiv pe cale pașnică, prin tratative, a problemelor litigioase evitîndu-se conflictele și înfruntările militare, pentru apărarea celui mai fundamental drept al oamenilor, al națiunilor: **dreptul la viață, la pace, la existența liberă și independentă.**

România participă activ la întreaga viață internațională, la eforturile pentru destinare și securitate, pentru întărirea încrederii și colaborării între națiuni. În acest spirit țara noastră acționează larg pentru dezvoltarea relațiilor sale cu toate statele lumii, fără deosebire de orînduire socială, pentru promovarea largă în viața internațională a principiilor deplinei egalități în drepturi, respectării independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc, ale nerurcerii la forță și la amenințarea cu forța în raporturile dintre state.

În cadrul întregii politici a statului nostru socialist, acționăm ca cercetarea istorică națională să servească neabătut cauza înțelegerii și buneii vecinătăți, a prieteniei și colaborării popoarelor, a păcii și securității internaționale. În acest sens, pornim de la necesitatea de a pune cit mai deplin în lumină procesele obiective, deosebit de complexe, care au avut loc în această parte a Europei și care au dus la formarea și dezvoltarea poporului nostru, ca și a popoarelor vecine, au determinat conviețuirea, influențarea reciprocă și întrajutorarea lor de-a lungul veacurilor.

Anul acesta sărbătorim împlinirea a 2 050 de ani de la constituirea primului stat dac centralizat și independent — prilej de a adînci și mai mult cunoașterea trecutului istoric, a caracteristicilor definitorii ale procesului de formare a poporului român, a condițiilor materiale, sociale și spirituale specifice care i-au creat o fizionomie proprie și au determinat întreaga sa evoluție ulterioară. Strămoșii noștri, dacii, împreună cu romanii au dat naștere poporului român, au creat aici un stat puternic și au dus lupte grele pentru dezvoltarea de sine stătătoare. În același timp, ei au conlucrat activ cu popoarele vecine, cu celelalte mari civilizații ale antichității, pentru a înainta pe calea progresului. Cercetarea noastră acționează pentru a pune cit mai puternic în evidență această realitate istorică, arătînd, cu argumentele și dovezile materiale ale trecutului, că însăși existența națiunilor noastre de azi este, pînă la urmă, rezultatul faptului că înaintașii au știut să găsească calea de a se sprijini și colabora strîns, atît la bine cit și în momente grele. Apreciem că, acționînd în felul acesta, cercetarea istorică servește pe deplin politica statului nostru socialist, de colaborare și bună vecinătate, de întărire a încrederii și înțelegerii între națiuni.

Trăim o epocă de profunde prefaceri revoluționare, naționale și sociale, de schimbări adînci în raportul mondial de forțe, o epocă în care popoarele lumii își afirmă cu tot mai multă hotărâre voința de a trăi libere, deplin stăpîne pe destinele lor, de a conlucra fructuos într-un climat de pace și securitate. Avem deplină încredere că, acționînd unite, popoarele, forțele înaintate ale umanității pot asigura pacea și securitatea internațională, pot făuri o istorie nouă, fără războaie și vărsări de sînge, pot edifica și lăsa generațiilor viitoare o lume mai bună și mai dreaptă!

Doresc să-mi exprim, încă o dată, convingerea că lucrările celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice se vor înscris ca o contribuție pozitivă la împlinirea acestor înalte deziderate, la eforturile generale pentru o mai bună cunoaștere și colaborare între națiuni, pentru afirmarea idealurilor umaniste de pace și progres în întreaga lume.

Cu această convingere, urez succes deplin lucrărilor Congresului!

NICOLAE CEAUȘESCU

Președintele Republicii Socialiste România

În miezul acestei veri, între 10 și 17 august, țara noastră a fost gazda celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice, care a reunit 2 712 participanți din 66 țări: Albania, Algeria, Andorra, Argentina, Australia, Austria, Belgia, Brazilia, Bulgaria, Burundi, Camerun, Canada, Cehoslovacia, Chile, China, Cipro, Republica Coreea, R.P.D. Coreană, Cuba, Danemarca, Ecuador, Elveția, Finlanda, Franța, Gabon, R.D. Germană, R.F. Germania, Grecia, India, Iordania, Irak, Iran, Irlanda, Islanda, Israel, Italia, Iugoslavia, Japonia, Kuweit, Liban, Luxemburg, Marea Britanie, Maroc, Mexic, Mongolia, Nigeria, Norvegia, Olanda, Panama, Polonia, Portugalia, România, Senegal, Spania, S.U.A., Sudan, Suedia, Tunisia, Turcia, Ungaria, U.R.S.S., Vatican, Venezuela, Vietnam etc. Această cinste i-a revenit Bucureștiului, după ce precedentele reuniuni mondiale ale istoricilor s-au ținut, în perioada postbelică, la interval de cinci ani, în metropole cunoscute pentru intensitatea vieții lor cultural-științifice: Paris, Roma, Stockholm, Viena, Moscova, San Francisco.

Congresul s-a deschis în după-amiaza zilei de 10 august, în Sala mare a Palatului. În cadrul ședinței inaugurale s-a dat citire mesajului președintelui Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, care a fost urmărit cu deosebit interes și subliniat cu îndelungi aplauze de către participanți. În aceeași ședință, a vorbit Mihnea Gheorghiu, președintele Comitetului de organizare, președintele Academiei de științe sociale și politice a R.S. România, după care reprezentantul UNESCO Vladimir Stepanek a adresat participanților un cuvânt de salut în numele Organizației Națiunilor Unite pentru educație, știință și cultură.

August 1980: BUCUREȘTI — CAPITALA ISTORIOGRAFIEI MONDIALE

În continuare, în discursul său, despre *Comunitatea ecumenică a istoricilor*, președintele Comitetului internațional de științe istorice, Karl D. Erdmann, a subliniat rolul constructiv al militanților de pe țărmul istoriei, indiferent de țara căreia îi aparțin și de metodologia pe care o folosesc. În sfârșit, Ștefan Pascu, președintele Comitetului național al istoricilor din R.S.R., a conferențiat despre *Geneza popoarelor de origine romanică. Originea și dezvoltarea istorică a poporului român*.

Lucrările congresului s-au desfășurat pe secții. În cadrul secției I, *Mari teme*, s-au prezentat rapoartele: *Europa de Est, arie de convergență a civilizațiilor; Forme și probleme ale păcii în istorie; Statele federative și pluraliste; Femeia în societate*.

La a doua secție, *Metodologie*, au fost susținute patru rapoarte: *Limbaajul istoricului; Locul și rolul predării istoriei, în învățământul secundar, în ceea ce privește formarea omului sec. XX; Probleme și metode ale istoriei*

orale; Demografie, epidemie, ecologie.

În cadrul secției III, *Secțiunea cronologică, Antichității* i s-au consacrat rapoarte ca: *Formarea statelor în Asia veche și contactele dintre acestea; Influențe reciproce între cultura greacă și cea autohtonă în bazinul Mării Negre; Religie și politică la jumătatea sec. IV, în partea de răsărit a Imperiului roman și altele* — toate în contextul *Relațiilor dintre est și vest*. Tot în domeniul antichității, de data aceasta în ciclul *Civilizații și societăți*, s-au citit comunicări despre *Feudalismul hitit și influențele sale; Probleme controversate în istoria culturii grecești; Criza sec. III e.n.; Dacii și civilizația lor; Împărat și rege în antichitatea tirzie și în perioada bizantină timpurie* etc.

În cadrul aceleiași secțiuni cronologice, *Evul mediu* a avut două obiecte principale de studiu. Sub titlul general de *Mutații sociale*

și economice s-au ascultat rapoartele Statul feudal Kokouryo și mormintele sale cu fresce; Curentele de gândire raționalistă în Orientul Apropiat în sec. IX; Structurile familiei în Occidentul medieval; Colonizarea pe baza dreptului valah și dezvoltarea păstoritului pe teritoriul Slovaciei; Structuri economice și sociale în sec. X și XI și altele. Cel de-al doilea grup de probleme privind evul mediu — Raporturile est-vest — a avut ca subiecte de dezbateri Interdependența culturilor eurasiatice, islamică și creștină în Occidentul medieval; Europa continentală și zona mărilor Nordului și Baltică în evul mediu timpuriu (900-1200); Bizanțul și țările scandinave; Cipru ca loc de trecere între est și vest, în timpul cruciadelor timpurii (1099-1291); Drumurile comerciale levantine și Europa de Est în evul mediu etc.

Istoria modernă s-a divizat, în cadrul aceleiași secțiuni cronologice, în trei cicluri: Relațiile între continente și popoare au fost ilustrate de rapoartele Colonizatori și băștinași: către o istorie mai obiectivă a Noii Franțe (Canada); Islamicii în dinastia chineză Qing; Tipologia renașterii naționale în țările Europei Centrale și de Sud-Est; Soluționarea unei crize: Congresul de la Berlin și perioada următoare etc.

Al doilea ciclu al istoriei moderne, Idei și societăți, a fost alcătuit din rapoartele: Problema dreptului la rezistență în sec. XVI; Mișcări țărănești în Europa sec. XVI-XVIII; Intelectualii și puterea în Italia vechiului regim; Iluminismul în centrul și sud-estul Europei și implicațiile lui politice; „Vakoufi” — o instituție socială și umanitară a Imperiului otoman; Gîndirea socială progresistă din Rusia și Europa Occidentală în sec. XIX (Probleme de înrîurire reciprocă); Controlul social în Anglia victoriană; 1830: revoluții și reforme în Europa etc.

Cel de-al treilea grup, Economii, s-a concentrat asupra citorva obiective: Forme de dependență în Africa precolonială; Repercusiuni economice asupra Europei ale descoperirii și cuceririi Americii; Achiziții sau „creditorii” de sclavi — două posibilități de furnizare a mîinii de lucru pentru plantațiile din Lumea Nouă; Apariția relațiilor capitaliste în Coreea; Reacția Chinei față de penetrația comerțului occidental (1839-1949) etc.

În sfîrșit, tot în interiorul secțiunii cronologice, Istoria contemporană s-a orientat pe patru direcții: la prima, Relații internaționale, raportorii s-au ocupat de: Încercări de realizare a uniității arabe în sec. XX; Declinul sistemului mondial imperialist și probleme ale păcii în Asia sec. XX; Rolul micilor puteri în relațiile internaționale din sec. XX; Fenomenul neutralității în cele două războaie mondiale etc. Al doilea ciclu, Politică internă și economie, a abordat Dezvoltarea și subdezvoltarea în lumea sec. XX; Minorități naționale în Europa de Sud-Est; Legăturile între structura întreprinderilor și revoluția industrială a sec. XX; Marea criză economică (1929-1933) și Europa de Est și Centrală; Economia norvegiană în perioada postbelică etc.

Cel de-al treilea ciclu, Societăți, a găzduit comunicările: Formarea elitelor autohtone în țările recent decolonizate; Progresul tehnico-stiințific și coexistența pașnică în epoca contem-

porană; Reformele agrare în perioada interbelică; Politica partidelor, stabilitate politică și schimbări sociale în Irlanda (1932-1973).

Ultimul ciclu, Muncă și gestiune în conducerea industriei în sec. XX: forme de cooperare, a inclus prezentarea rapoartelor: Cu privire la istoria colaborării dintre patroni și muncitori în Republica Federală Germania; Muncă și organizare în conducerea industriei în Anglia sec. XX; Salariați și patroni în legislația italiană contemporană; Muncitori și întreprinzători în Statele Unite ale Americii (sec. XX); Clasa muncitoare din U.R.S.S. și problema conducerii producției; Schiță a dezvoltării istorice a autoconducerii muncitorești în Iugoslavia (1950-1965); Conflicte de muncă generate de raționalizarea personalului în Franța 1919-1929; Conducerea și controlul muncitoresc în întreprinderile proprietate socială din Israel etc.

Două zile ale congresului au fost rezervate unor organisme internaționale afiliate și neafiliate la Comitetul internațional de științe istorice, precum și unor comisii interne. În prima categorie, a organismelor internaționale afiliate, și-au desfășurat reuniuni: Asociația internațională de studii bizantine (Insulele și litoralul ca puncte de contact ale lumii bizantine, în sec. X-XIII; Statutul de insulă și comunicațiile), Comisia internațională de numismatică (Numismatica, sursă de istorie a artei și de istorie a ideilor), Asociația internațională de istorie economică (Relațiile economice est-vest începînd cu evul mediu), Asociația internațională de studii sud-est europene (Centrele urbane ale sud-estului european, leagăne ale culturii, sec. XVI-XIX), Comitetul internațional de istorie a celui de-al doilea război mondial (Propaganda în timpul războiului: mijloace, metode și rezultate), și altele.

În a doua categorie, a organismelor neafiliate la Comitetul internațional de științe istorice, și-au desfășurat lucrările Asociația europeană de istorie contemporană, Asociația istoricilor latino-americiști din Europa, Grupul de lucru privind revoluțiile din 1830, Grupul de lucru privind aplicarea matematicii în istorie etc.

Duminică, 17 august 1980, a avut loc sesiunea de închidere a congresului, la care au luat cuvîntul Karl D. Erdmann, fostul președinte al Comitetului internațional de științe istorice, Michel François, fostul secretar general al Comitetului internațional de științe istorice, Alexander Gieysztor, noul președinte al Comitetului internațional de științe istorice, Virgil Cîndea, care a vorbit despre Locul poporului român în istoria universală și Mihnea Gheorghiu, președintele Comitetului de organizare al congresului.

După închiderea congresului, participanții au făcut excursii pe cîteva dintre cele mai relevante itinerare istorice ale României: în Oltenia și pe Valea Oltului, la cetățile dacice din Transilvania, la Histria, Tropaeum Traiani și alte obiective dobrogene, la mănăstirile moldovenești și bucovinene.

Nicolae MINEI,

Florentina DOLGHIN

Mesajul celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice

Întruși la București, noi, slujitorii științelor istorice din numeroase țări ale lumii, de pe toate continentele, la capătul unui amplu dialog, al unor aprofundate dezbateri în spiritul înțelegerii și al respectului mutual, pe deplin conștienți de importanța primordială pe care o au în zilele noastre problemele păcii, destinderii și cooperării între națiuni, ne exprimăm încrederea în contribuția pe care oamenii de știință din domeniul istoriei o pot aduce la soluționarea acestor probleme vitale.

Prin aportul său la cunoașterea și la edificarea conștiinței de sine a fiecărui popor și, pe această bază, la dezvoltarea încrederii și colaborării dintre popoare, prin tezaurul de învățăminte și experiență socială pe care îl înmănușează, prin luminile pe care le proiectează asupra prezentului și a viitorului, prin reflecția lucidă asupra destinelor națiunilor pe care o propune, din perspectiva lecțiilor trecutului, prin înfruntarea sa asupra faptei și conduitei generațiilor de azi, istoria constituie o veritabilă carte de înnoțire umanistă a națiunilor.

BIROUL COMITETULUI INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

președinte

ALEXANDER GIEYSZTOR (Polonia)

prim-vicepreședinte

GORDON A. CRAIG (S.U.A.)

al doilea vicepreședinte

DOMENICO DEMARCO (Italia)

secretar general

HÉLÈNE AHRWEILER (Franța)

trezorer

ALAIN DUBOIS (Elveția)

membri asesori

SATISH CHANDRA (India)

KARE D. THONNESSON (Norvegia)

T.C. BARKER (Marea Britanie)

ERNESTO DE LA TORRE VILLAR

(Mexic)

GYÖRGY RÁNKI (Ungaria)

SERGHEI L. TIVINSKI (U.R.S.S.)

membri consilieri

KARL D. ERDMANN (R.F.G.)

MICHEL FRANÇOIS (Franța)

Iată de ce, noi, istorici, indiferent de școlile metodologice cărora aparținem, de concepțiile ideologice, politice și religioase ce ne călăuzesc, în dorința de a pune științele istorice în folosul conlucrării între state și popoare, adresăm un vibrant apel popoarelor, oamenilor politici și de stat, tuturor oamenilor de bună credință, de a face tot pentru a asigura pacea și liniștea planetei noastre, progresul și prosperitatea omenirii.

Pătruși de răspunderea pe care o avem în fața științei și a umanității să ne unim eforturile pentru extinderea și aprofundarea cunoașterii istorice, să aducem noi contribuții la elucidarea marilor probleme ale evoluției umanității, la dezvoltarea și influențarea reciprocă a diferitelor civilizații ce s-au succedat de-a lungul secolelor, la procesul complex al formării popoarelor și națiunilor, al constituirii și afirmării statelor naționale.

Să analizăm și să interpretăm, în spiritul adevărului care trebuie să călăuzească cercetarea științifică, aspectele istorice ale dezvoltării contemporane, ale proceselor și tendințelor actuale, pentru soluționarea exclusiv pe cale pașnică, prin tratative, a problemelor litigioase, pentru apărarea celui mai fundamental drept al oamenilor și al națiunilor, dreptul la viață, la pace, la existența liberă și independentă.

Să folosim bogatele resurse ale științelor istorice, pentru ca, într-o lume a interdependențelor dintre popoare, națiuni și civilizații, să se afirme și să fie respectate independența și suveranitatea națională, egalitatea și respectul reciproc, dreptul fiecărui popor de a fi stăpîn pe destinele sale, de a-și afirma deplin identitatea și personalitatea în marele concert al națiunilor lumii, de a-și aduce contribuția originală la îmbogățirea patrimoniului civilizației mondiale.

BIROUL COMITETULUI INTERNAȚIONAL DE ISTORIA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

președinte

HENRI MICHEL (Franța)

vicepreședinti

WILLIAM F. DEAKIN (Marea Britanie)

ARTHUR FUNK (S.U.A.)

PAVEL A. JILIN (U.R.S.S.)

CZESLAW MADAJCZYK (Polonia)

membri

FERENC TONE (Iugoslavia)

GHEORGHE ZAHARIA (România)

Să facem astfel ca marile realizări ale genului uman, ale științei și tehnicii moderne să nu fie folosite pentru crearea de noi arme distrugătoare, ci să fie puse numai și numai în slujba omului, a bunăstării, liniștii și fericirii lui, a lichidării subdezvoltării și realizării progresului social în toate țările. Avem convingerea că un comandament suprem al epocii noastre — de profunde mutații sociale, economice și politice în care se afirmă puternic cursul istoric al popoarelor spre libertate, spre deplină emancipare socială și națională — îl constituie oprirea cursei înarmărilor, realizarea dezarmării, cerințe sine qua non pentru întărirea încrederii, păcii și securității internaționale.

Prin studiile noastre, prin întreaga noastră activitate științifică și de învățămînt, să contribuim la afirmarea ideilor generoase ale libertății și demnității omului, la eliminarea oricăror forme de discriminare sau opresiune a individului, la dezvoltarea tuturor capacităților și însușirilor sale creatoare. Cercetările noastre pot și trebuie să constituie un factor esențial al educației tinerei generații în spiritul respectului, încrederii și prieteniei între toate popoarele, al păcii și cooperării.

Nutrim ferma convingere că a face din istorie un mijloc de apropiere între popoare, de creare a unui climat de încredere și stimă reciprocă, înseamnă a ne îndeplini o datorie profesională și o datorie morală în acest ceas de mare răspundere pentru destinele omenirii.

Cel de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice

București, 17 august 1980

1894.

UN DIPLOMAT COLUMBIAN SOLIDAR CU ROMÂNII TRANSILVANI

CORNELIA BODEA

de la Republica
Consulado
de Colombia

În martie 1894, Vasile Lucaciu¹ — luptător pentru drepturile naționale ale românilor — înainte de a se întoarce acasă, în Transilvania, după îndelungi constătuiri avute în România de dincoace de Carpați, a adresat celor cu care schimbase gândurile și planurile marilor hotărâri, privind programul de eliberare națională, o scrisoare edificatoare pentru tot ce a urmat. Misiva este o adevărată profesiune de credință:

„Au sosit momentul când trebuie să părăsesc această scumpă țară, patria dulce a libertăților noastre naționale. Plec pentru că mă cheamă datorii mari și grele, pe cari vreau să le achitez cu abnegațiune, și rezolut [hotărât], fiindcă așa cere interesul cel mai presus de toate al neamului nostru.

Și pe calea grea a luptelor duc cu mine un suvenir dulce: dragostea și entuziasmul fiilor și fiicelor României libere, și duc acea impresiune fericitoare, că astăzi nu mai este suflet de român carele să nu se intereseze de cauza noastră, și că în scurtă vreme nici nu mai poate să existe în România liberă factor politic de seamă sau partid politic, patriot, carele să nu fie pătruns de idealul cel mare național.

Noi, românii, lucrăm pe față, lucrarea noastră e leală, patriotică, e lucrarea spiritului de pace, de ordine, e o lucrare în interesul idelilor mari și nobile cari pot să preocupe spiritul oamenilor de bine și devotați cauzei libertății popoarelor.

¹ Magazin istoric, nr. 8/1978.

Un lucru dorim noi, frații d-voastre, ca să ne aprețiați, să ne iubiți așa precum suntem în adevărata noastră ființă: solidari, uniți în susținerea programului nostru național și uniți din toate puterile în scopul realizării aceluia program.

Mulțămesc din suflet pentru dovezile cele multe de simpatie, amintiri dulci și cuvinte calde de încurajare.

Să rămânem pururea frați, uniți în cugete, uniți în simțiri, și nici porțile iadului nu ne vor învinge!

Adio! dulce Românie! La fericită revedere!“
Scrisoarea e datată Ploiești, 6 martie 1894.

Două luni mai târziu, procesul Memorandumului, dezbătut la Cluj între 7 și 25 mai 1894, oferea dovada larg graitoare a solidarității dintre popor și conducătorii săi „în susținerea programului național“, cit și mărturia însăși a comunității „de cuget și simțiri“ de la un capăt la altul al ținuturilor românești, libere sau asuprite. Opinia publică progresistă din Austro-Ungaria și din Europa a reacționat și ea în favoarea dreptului la viață națională, îmbrățișând cauza poporului român din Transilvania în marea cauză a libertății popoarelor.

Oficialitățile guvernamentale din jumătatea răsăriteană a monarhiei austro-ungare au întreprins — după închiderea condamnărilor memorandumisti în temnițele de stat de la Vác și Seghedin — o asiduă propagandă, susținută de către somități ca primul ministru Sándor

Wekerle, ministrul de interne, C. Hieronymi, ministrul de justiție, Dezső Szilágyi și fostul premier Kálmán Tisza. Scopul era de a „lămurii” opinia publică internă și, mai ales, cea externă despre largul liberalism al vieții politice și de stat maghiare în contrast cu ceea ce numeau ei instigațiile nesăbuite ale „exagerațiilor” naționalităților nemaghiare. N-au avut însă darul de a convinge. Dimpotrivă. Însuși ordinul de interzicere a activităților legale a Partidului Național Român — repetat în diferite forme și la date diferite (16 iulie, 28 decembrie 1894, 6 ianuarie 1895) — era o măsură de forță a claselor dominante maghiare și o înfirmare directă a ceea ce se pretindea a fi politica armonioasă de egală îndreptățire a naționalităților.

Aprobarea atitudinii guvernamentale în problema națională a fost căutată și în alte cercuri europene decât cele politice sau culturale.

Reuniunile științifice internaționale au constituit evenimente exploatare cu precădere. Și cu atât mai stăruitor atunci când una din acestea avea loc chiar în cuprinsul imperiului. Un astfel de prilej l-a oferit Congresul internațional de igienă și demografie ținut la Budapesta la începutul lui septembrie 1894. El formează subiectul rîndurilor ce urmează.

„De vreme ce vă aflați aici, priviți bine în jurul vostru, oaspeți ai noștri, și fiți judecători severi ai acestei națiuni!” — scria ziarul oficial maghiar, *Pesti Napló*, în urarea de bun venit adresată congresiștilor la 1 septembrie 1894. Invitația presei a stîrnit prima postă din partea naționalităților oprimare. La salutul din *Pesti Napló* — redactat în șase limbi — *Dreptatea* din Timișoara a răspuns printr-o scrisoare deschisă intitulată *Către membrii Congresului higienic și demografic*, publicată în numărul 188, din 9 septembrie, în versiuni paralele, română, germană și franceză. Ziarul timișorean, condus la acea vreme de Valeriu Braniște¹, prezenta invitațiilor la congres cealaltă față a lucrurilor. Publicația arăta că adevărul era ținut departe de privilegiu sau înfurmarea congresiștilor, departe de itinerarul trasat vizitelor oficiale. Avînd în vedere autoritatea științifică a invitațiilor, de reprezentanți ai studiilor demo-

grafice, ziarul le înfățișa, în primul rînd, tabloul demografic real al statului „per eminentiam polinațional, compus din șase popoare: maghiari, germani, sîrbi, slovaci, ruteni și români”. În acest stat eterogen, se specifica în scrisoare, fiecare popor își avea individualitatea sa națională bine definită și, potrivit ei, aspirațiile sale culturale și politice. Or, se aprecia în continuare, aspectele vieții publice care în mod deliberat aveau să fie înfățișate participanților la congres, nu exprimau manifestarea totalității demografice, ci exclusiv pe aceea a minorității privilegiate a țării. Iar atunci, cînd se vorbea despre existența unei legi a naționalităților — lege votată în 1868 — se tăgăduia că ea încetase de mult a mai fi în vigoare. Cînd se susținea că naționalitățile își aveau școli și instituții proprii, se ascundea că toate acestea, puține cîte erau, reprezentau fundații particulare,

create prin eforturi și cu mijloace proprii și nicidecum prin sprijinul statului. Nu se spunea că în Ungaria, „pentru un parlament”, alege-rile se „făceau „după două deosebite legi electorale”; cum nu se recunoștea nici că presa nemaghiară se afla „neîntrerupt pe banca acuzaților”; sau că judecătorii, nici în regiunile compacte nemaghiare, nu cunoșteau limba poporului majoritar. Amintirea proaspătă a procesului de la Cluj (mai 1894), ca și prezența în închisori a celor condamnați atunci au dat sfîrșitului scrisorii accente de o greu stăpînită vehemență: „Dacă [participanții la congres] vor să cunoască deplinul adevăr, atunci vor trebui să cerceteze ultimele locașuri ce statul le oferă românilor. Eară aceste, mult grăitoare, și pentru instituțiile liberalismului din statul ungar prea caracteristice, locașuri, sînt temnițele reg [imului] ungar de stat!”

Exemple din numărul 188 al ziarului *Dreptatea* au fost răs-pîndite și în Franța, prin intermediul grupului de studenți din România și

Transilvania constituiți la Paris în secție activă a *Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor* (Liga Culturală). Prin transilvăneanul George Ocășanu, publicația timișoreană a ajuns și în casa doctorului Sanchez de Silvera, consulul Republicii Columbia la Nantes. Reputatul medic Sanchez de Silvera

Vasile Lucaciu împreună cu alți frunțași români transilvăneni condamnați în procesul memorandumilor. Din colecțiile Bibliotecii Academiei R.S. România

¹ *Magazin istoric*, nr. 9/1978, 7/1980.

l-a citit, așa cum mai citise, în ultimii doi ani, și alte mărturii și ecouri ale evenimentelor politice din Transilvania și Ungaria. Efectul produs de aceste lecturi se oglindește în sentimentele de caldă și entuziasă aderare la cauza națională a poporului român, exprimate în scrisoarea adresată lui Ocășanu, la 15 septembrie 1894, și pe care o reproducem aici pentru prima oară în istoriografia noastră:

„Dragă domnule și amice,

Numărul 188 al ziarului *Dreptatea* (9 septembrie 1894) ce mi l-ați comunicat mi-a făcut o mare plăcere.

Spiritualul articol polilog al excelentului d-voastră organ politic român merită a fi cunoscut în toate țările latine din cele două emisfere. Lectura acelu foarte inteligent apel adresat membrilor Congresului de igienă și demografie, de la Budapesta, îmi confirmă cele ce mi-ați relatat adesea, în cei mai bine de doi ani, fie la Nantes, fie la Paris, despre persecuțiile... împotriva *viguroasei dumneavoastră națiuni*¹. În adevăr, nimic mai caracteristic pentru relațiile etnice din Transilvania și Ungaria decât încercările ungurești de a se insinua pe lângă membrii Congresului medical internațional, azi încă oaspeți ai maghiarilor, și de a-i invita *«să se pronunțe asupra împrejurărilor din Ungaria ca judecări severe»*.

După mine, nu-i defel necesar ca savanții străini, reuniți la Budapesta, *sub pretextul unui congres științific*, să fie ei *judecători severi ai situației din Ungaria*. Nu! Pentru simplul motiv că situația însăși ce ungurii au creat-o în Ungaria le este de multă vreme judecătorul cel mai sever și mai neîndurător.

Apelul oficial ce l-au făcut opiniei publice nu va amăgi pe nimeni; a fost deci inutil, dacă nu chiar inconștient.

Rănille adânci ce și le pricinuiesc ei înșiși prin politica megalomană nu se vindecă prin congrese de igienă sau de demografie. Cu toate acestea, dacă tiranii d-voastră pun atfă preț pe *higienă și demografie*, n-au decât să facă igienă în închisorile lor politice: deschizând larg porțile lor marilor martiri ai sfintei voastre idei naționale...

Până atunci, însă, dumneavoastră aveți multă dreptate a-mi spune că nu trebuie să înceteze un minut campania împotriva acestor preinși liberali din Austro-Ungaria. Și, în fapt, aveți cu atât mai multă dreptate, cu cât ei v-au declarat un *neîndurător război național*.

În ce privește modesta mea persoană, sînt din toată inima alături de dumneavoastră. Convingerea mea nestrămutată e că toate popoarele de origine latină (și cu ele, celelalte

popoare) vor considera ca o datorie a lor morală să intereseze opinia publică a lumii întregi pentru cauza atfior milioane de frați români care sînt tot atfția martiri în regiunile Carpaților și ale Dunării.

Trimiteți-mi articolele d-voastră și eu le voi publica în presa spaniolă și americană.

Vă rog transmiteți sincerele și respectuoasele mele omagii Excelenței Sale V.A. Urechia, președintele bravei Ligi [Cultural] române, despre care mi-ați vorbit atf de mult. Terminînd scrisoarea, vă mai rog să mă țineți mereu la curent cu toate fazele ce le va străbate cauza d-voastră atf de nobilă și de dreaptă, al cărei entuziast servitor mă declar.

Al dumneavoastră din toată inima,

Dr. Sanchez de Silvera,
domnului G. Ocășanu, publicist român la Paris”.

Iată, așadar, o adevărată mărturie a fraternității româno-columbiene la 1894. Totodată ea este și o primă adeziune, cunoscută pînă acum, a unui reprezentant latino-american la cauza națională a românilor.

În istoria legăturilor dintre România și Columbia, punctul luminos însemnat de doctorul și consulul Sanchez de Silvera succede cronologic primelor contacte diplomatice oficiale, înregistrate în 1880 și 1881. Atunci, ele consemnasera recunoașterea independenței statului român și proclamarea lui ca regat. În numele poporului și guvernului său, președintele Statelor Unite ale Columbiei, Rafael Núñez, exprima, în decembrie 1880, „bucuria de a vedea încununate de succes eforturile și sacrificiile generoase ale unui popor care și-a recucerit locul în lume și care, prin strămoșii săi, prin bogățiile și schimburile sale comerciale, prin dragostea pentru libertate și poziția sa geografică este un demn membru al familiei statelor suverane”. Rafael Núñez își manifesta satisfacția și bucuria pentru perspectiva fiecărui prilej ce putea favoriza promovarea prieteniei între cele două țări și popoare. Și iată că, în septembrie 1894, un reprezentant al îndepărtatei republici de pe coasta Pacificului s-a arătat gata să sprijine, în presa spaniolă și americană, aspirațiile naționale legitime ale fraților latini din regiunile carpato-dunărene.

G. Ocășanu a comunicat textul scrisorii dr. Sanchez de Silvera — în copie legalizată și întărită cu semnătura autorului ei și cu pece-tea consulatului din Nantes a Republicii Columbia — redacției ziarului timișorean *Dreptatea*. În numărul din 26 septembrie 1894, Valeriu Braniște a reprodu-s-o, în traducerea primită de la Paris², sub titlul *Încă o voce latină...*

² La indicația lui Ocășanu, numele său de transmitător și posesor al scrisorii a fost trecut sub anonimatul „corespondentul de la Paris al ziarului”.

¹ Toate sublinierile aparțin textului original.

CIVILII ÎN RĂZBOI (I)

E. RUSSEL CHAMBERLIN

În iunie 1940, când luptele dintre germani și Aliați duse pe teritoriul Franței erau spre sfârșit, piloții din armata britanică a aerului — Royal Air Force (R.A.F.) — au fost readuși în patrie și „ținuți pe tușă” de către comandantul lor, mareșalul de aviație Dowding. Tactica sa prevăzătoare, care l-a determinat să pună la adăpost piloți și avioane altfel de neînlocuit, a salvat mai târziu Marea Britanie, dar a făcut ca, în cursul primului an de război, comandamentul forțelor aeriene să fie unul din cele mai antipatizate foruri militare, iar piloții R.A.F. să fie acuzați, nu odată, de incompetență sau lașitate. În perioada următoare, cetățenii britanici și-au modificat radical atitudinea, acordând avioanelor Spit-

fire și piloților lor semnificația unui simbol național al rezistenței. Ce evenimente au determinat această schimbare?

În noaptea de 24 august 1940, în plină „Bătălie a Angliei”, piloții citorva bombardiere din Luftwaffe crezând că zboară fie deasupra mării, fie deasupra vreunui câmp, și-au aruncat bombe ca să se poată înapoia mai ușor la bază. În realitate avioanele survolau centrul Londrei.

Drept represalii, 81 avioane britanice au atacat Berlinul. Naziștii — care, urmărind să distrugă forțele aeriene engleze, în cadrul planului de invadare a Marii Britanii, bombardau îndeosebi unitățile de aviație, aerodromurile, uzinele producătoare de avioane și ar-

După un bombardament nazist

mament antiaerian — și-au concentrat acum atacurile asupra unor obiective civile. Intenția le era de a adăuga astfel la strategia lor arma psihologică a terorii, dar rezultatul a fost un răgaz prețios acordat R.A.F.-ului.

În următorii patru ani și jumătate, raidurile dușmane s-au abătut asupra Marii Britanii în valuri; primul a ținut din septembrie 1940 până în mai 1941, lovind atât Londra, cât și principalele orașe din provincie (începând, din luna noiembrie, cu Coventry). Vinzătorii de zlore din Londra prezentau avioanele doborâte de o parte și de alta ca scorul unui soi de meci, scriind cu creta pe micile lor tăblițe negre, titluri ca: 100 la 30; Anglia continuă să marcheze.

Gărzile civile, numărând, în iulie 1940, peste un milion de voluntari, s-au dovedit deosebit de curajoase, disciplinate și eficiente în întreaga perioadă a bombardamentelor.

În lucrarea *Life in Wartime Britain* (Viața din Anglia în timpul războiului), E. Russel Chamberlin privește războiul dinăuntru, de pe pozițiile celor rămași în Capitală și în alte

mari orașe supuse bombardamentelor naziste: femei, copii, bătrâni, oameni bolnavi. Parcurgând ziarele și revistele contemporane evenimentelor, fotografiile, afișele și fonotecile posturilor de radio, E.R. Chamberlin nu omite să menționeze unele detalii care, din perspectiva timpului, capătă o notă de pitorească cu totul aparte. El amintește, de pildă, că pentru înarmarea gărzilor civile au fost rechizitionate tunurile din muzeele militare și cele de pe monumentele funerare ale unor personalități ilustre. Teatrul „Drury Lane” a donat, din recuzita sa, o duzină de puști învechite și ruginite. S-a ajuns până acolo încât luptătorilor li s-au oferit săbii folosite de corsari cu sute de ani în urmă. Totul a fost pus la bătaie în această bătaie a tuturor. Dar anecdotică nu umbrește cu nimic eroismul cetățenilor britanici în „cele mai minunate ore din istoria lor”, cum a numit Churchill perioada „Bătăliei Angliei”. Din lucrarea menționată, am ales pentru cititorii noștri un capitol semnificativ; titlul și subtitlul aparțin redacției Magazin istoric.

A.M.Ș.

Toată vremea, Londra a fost obiectivul principal; aproape jumătate din cei 60 595 morți civili ai Marii Britanii au fost uciși în regiunea Capitalei. Cantitatea maximă de explozive aruncate asupra vreunui oraș de provincie a fost de 2 000 tone; peste Londra au căzut mai mult de 12 000 tone. Această zonă a fost bombardată fără întrerupere, o perioadă mult mai mare de timp decât oricare alt oraș; numai în toamna anului 1940, au fost aruncate asupra ei 8 000 tone de bombe, în raiduri care au durat 76 nopți consecutive. Londra a fost primul mare oraș supus în permanență unor bombardamente grele, în timp ce continua să rămână centrul diriguitor al unei națiuni aflate în plin război.

Încercând să anticipeze dezastrul, experții oficiali preziseseră că, pe lângă zecile de mii de cadavre, vor fi sute de mii — poate chiar milioane — de oameni înnebuniți de spaimă. Nu era o presupunere lipsită de temei. Până atunci, brutalitatea fusese resimțită aproape exclusiv de soldați — tineri, plini de vitalitate, uniți prin disciplina militară și capabili să-și învingă frica și să întreprindă, la rîndul lor, acțiuni dure. Și totuși de necrezut, în locul crizelor de isterie colectivă anticipate, statisticele au arătat o scădere a tulburărilor nervoase; s-au în-

registrat mai puține sinucideri; cazurile de beție — indice constant al instabilității sociale — au scăzut semnificativ cu 50%. Schimbarea socială cea mai spectaculoasă a fost însă dezvoltarea spiritului de camaraderie în condițiile primejdiei comune; astfel s-a putut vedea spectacolul extraordinar al unor englezi care își vorbeau chiar fără să fi fost prezentați unui altora! În acele zile și nopți de intimitate forțată era cu neputință să se mențină tradiționala rezervă britanică, să se cultive, în continuare, vechea separare dintre clasele sociale. Londra, reputată pentru răceala ei rezervată, se compunea acum din mii de grupuri eterogene — grupuri care stăteau la tacală și se distrau fără să țină seama de etichetă, pentru a face să treacă mai ușor lungile ore de așteptare în adăposturi; grupuri care trudeau cu disperare pentru a-i salva pe cei eventual rămași în viață dintre ruinele unei clădiri distruse; grupuri care făceau de serviciu în timpul alarmelor; grupuri care stăteau de pază contra incendiilor în clădiri părăsite și lugubre. După ce, poate, își petrecuseră întreaga viață în izolare, apartenența la o comunitate care servea unor scopuri precise constituia pentru cetățeanul obișnuit un sprijin moral. Odată cu înțetarea războiului, camaraderia a slăbit și — la venirea păcii —

a dispărut cu desăvîrșire, lăsînd totuși în urmă un sentiment de nostalgie.

Incident la Savoy

Primul mare raid asupra *East-Endului* cartierul cel mai sărăcăcios al orașului, situat lângă docuri, a fost singurul care a amenințat să zguduie echilibrul social și să justifice, din punct de vedere militar, folosirea terorii ca armă. „Toți sintem îngrijorați în legătură cu atmosfera din *East-End*”, nota, în jurnalul său, deputatul și diplomatul Harold Nicolson, la zece zile după primul atac. Populația densă, îngrămădită în case subrede, era deosebit de vulnerabilă la atacurile aeriene. Numărul cadavrelor nu a fost prea mare; haosul care a urmat bombardamentului a declanșat însă o reacție semănînd cu o revoluție. Autoritățile pregătiseră totul pentru a se descotorosi de morți; nu se gîndiseră însă că vor trebui să-i adăpostească pe cei rămași vii, deoarece statisticile întocmite pronosticau că numărul supraviețuitorilor va corespunde inutricivă cu posibilitățile de cazare. Proiectul de evacuare în masă se dovedise un eșec aproape total: dintr-un milion și jumătate de mame și copii, trimiși din Londra în provincie în septembrie 1939, aproape un milion și un sfert se întorse-

seră la casele lor. De aceea, în 1940, după declanșarea bombardamentelor, în mai puțin de trei săptămâni autoritățile s-au trezit în brațe cu aproximativ 25 000 oameni lipsiți de adăpost. Se calculase că persoanele „bombardate” urmau să petreacă, în medie, doar câteva ore la centrele de odihnă improvizate, dar un studiu ulterior a arătat că oamenii rămneau acolo zece zile sau și mai mult.

Un activist al Crucii Roșii a descris condițiile dintr-unul din aceste centre — o școală elementară din cartierul Stepney, situat în inima docurilor — care adăpostea cam 300 oameni. Ei dormeau pe podele, cu lucrurile care le aparțineau în jur, singurele lor instalații sanitare constând din zece găleți.

În primele zile ale bombardamentelor, zona magazinelor de lux, a locuințelor elegante și clădirilor oficiale din centrul orașului — cartierul *West-End* — a rămas, în comparație cu restul, nevătămat. Ziaristii au scos în evidență contrastele dramatice dintre modul de viață din hotelurile scumpe și cel din cartierele săracilor. În noaptea de 15 septembrie, câțiva locuitori din *East-End* s-au adunat în fața Hotelului „Savoy”, așteptând sirenele de alarmă. La primele sunete au intrat în hotel cerind acces în adăpostul solid și somptuos al acestuia; era greu ca grupul — din care făcea parte și o femeie în ultimele luni de sarcină — să fie dat afară. Li s-a permis să intre în dormitorul comun al adăpostului, dar, după mai puțin de un sfert de oră, cînd sirenele au vestit încetarea alarmei, direcțiunea s-a simțit îndreptățită să ceară celor ce nu erau clienții hotelului să-l părăsască. Savoyul era plin de ziaști străini și, drept urmare, incidentul — căruia în Anglia i s-a dat puțină importanță — a stîrnit multe comentarii în străinătate, mai ales în Germania, unde cele aproximativ 100 persoane au devenit „o mulțime cuprinsă de panică, în pragul revoluției”. Deplasarea atacurilor către cartierul *West-End* — și, mai ales, bombardarea, la 15 septembrie, a Palatului Buckingham au demonstrat că războiul era intructivă demo-

cratic, iar revoluția în embrion s-a stins.

Raidurile germane se desășurau potrivit unui scenariu curînd devenit clasic. Începutul îl făceau notele, cînd înalte, cînd joase, datătoare de fiori, ale sirenelor, urmate de zumzetul înfundat al motoarelor de bombardiere. Oamenii urau acel sunet, mai mult chiar decît zgomotul exploziilor, deoarece părea să exprime un soi de dușmănie personală; cei mai mulți susțineau că pot deosebi, după ureche „unul de-al lor” de „unul de-al nostru”. Drumul bombardierelor era jalonat de razele strălucitoare ale reflectoarelor, dungi de lumină atît de intense încît păreau materiale, mătîrînd cerul înainte și înapoi. Cînd una dintre jerbele de raze țintuia un avion pe bolta întîmăcată, altele și altele goneau spre ea, ca o haită de cîini de vînătoare, într-o urzeală feerică de lumini, de rău augur dar și de o mare frumusețe. Rachetele parașutate de naștiți răspindeau în noapte o lumină ca a jocurilor de artificii. Înainte ca ele să se stingă, veneau primele bombe, unele prevăzute cu fluieru sau sirene pentru a spori teama victimelor.

Printre bombe folosite la începutul războiului se găsea una mai deosebită — mina terestră. În fapt era o mină marină obișnuită, dar dimensiunile ei gigantice — peste 2,5 m lungime — și faptul că, fiind purtată de o parașută cobora fără nici un zgomot, îi creaseră o reputație deosebit de neliniștitoare. Un bibliotecar al Catedralei „Sf. Paul” a descris una din aceste mine, care căzuse în preajma clădirii. Era încă învăluită în parașută sa și omul a crezut la început că „mătasea zburase din vreun depozit de mărfuri. M-am dus și am tras învelitoarea de mătase. Atunci am văzut că sub ea se afla un obiect strălucitor, o mină marină. Semăna cu o pară și avea cîteva șiruri de țepi deasupra și dedesubt. Căzuse perpendicular și, din fericire, rămăsese în această poziție”. Dacă s-ar fi rostogolit pe țepile sale, cea mai mare parte din catedrală ar fi fost distrusă. Dat fiind că explodau

la suprafață și nu după ce se afundau în pămînt, minele aveau o mare forță de distrugere laterală.

Căderea bombelor incendiare nu impresiona cituși de puțin. Oamenii nu își dădeau seama de gravele implicații ale acestei arme. Înainte de începerea raidurilor, un sondaj al opiniei publice a dat la iveală că doar o treime din persoanele chestionate cunoșteau instrucțiunile elementare privind bombe incendiare. Unele răspunsuri păreau de o uimitoare naivitate, dacă nu cumva anchetatorii fuseseră luați peste picior: „Te dai mai la o parte și te ții tare”; „Cauți un paznic și-l lași să aibă grijă de ea”; „Îți pui masca de gaze”; „O lași în pace și o rupi la fugă”. Răspunsul cel mai frecvent era că bomba incendiară trebuia stinsă cu apă; metoda ducea la un deznodămînt fatal, deoarece, după cum se atrăgea atenția în milioane de foi volante, „dacă se toarnă apă peste o bombă incendiară aprinsă, ea va exploda și va împrăstia așchii arzînde în toate direcțiile, declanșînd iar incendii”.

Experiențele tragice au avut ca urmare organizarea a mii de grupe de pompieri amatori foarte eficienți. Bombele explozive dădeau rezultate capricioase, putînd uneori să dărîme o clădire de cinci etaje, dar, să lase acolo în viață un om nevătămat și... gol pușcă din cauza suflului. Cioburile de sticlă s-au dovedit a fi extrem de periculoase, omorînd sau schilodînd sute de persoane, care altfel ar fi scăpat tefer. Efectul putea fi redus dacă se lipeau pe geamuri benzi gumate, sau chiar coli de hîrtie; majoritatea ferestrelor au și fost împodobite în acest fel. Dar și așa, ferestrele puteau exploda ca niște bombe, împrăștiînd cioburi tăioase, care acopereau străzile și trotuarele, chinînd pe cei nevoiți să circule. Vitrinele magazinelor erau bătute în scînduri, așa încît, deoarece stocul de mărfuri scăzuse simțitor, pierderea spațiului unde acestea urmau să fie expuse era, dacă se poate spune, binevenită pentru negustori.

În românește de
Anca LĂZĂREANU

ASA VA PLACE ISTORIA ?

ÎN SOLIE LA IVAN CEL GROAZNIC (II)

LEONID A. IUZEFOVICI,

U.R.S.S.

Din prima parte a acestui articol, apărut, sub același titlu, în numărul 7/1980 al revistei, am putut cunoaște câteva norme ale protocolului diplomatic, oficial la curtea țarilor ruși, în sec. XVI-XVII. Am aflat astfel pe baza căror legi se stabileau contactele diplomatice între statele vremii, cum erau întâmpinați, însoțiți, apoi cazați, hrăniți și primiți în

audiență la țar emisarii străini, cum se desfășura ceremonia primirii solilor răsăriteni la curțile Europei Apusene, în hanatele tătare sau Bizanț.

Să urmărim, în continuare, o audiență la țar, în relatarea istoricului sovietic L.A. Iuzefovici.

Titlul și substituirile aparțin redacției noastre.

La începutul sec. XVII, unii străini vorbesc despre o piramidă specială, alături de tron, pe care se aflau toate însemnele puterii suveranului. Ivan cel Groaznic nu se despărțea niciodată, la recepțiile oferite ambasadorilor, de bastonul său preferat, din fildeş, în schimb nu-și expunea însemnele puterii. Suveranii ruși încercau să-i uluiască pe străini și prin luxul vestimentației lor. Stăteau pe tron îmbrăcați într-o mantie de blană împodobită cu aur și pietre prețioase, în cap aveau căciuli din același material, iar pe piept lanțuri de aur. Solii catolici spun că veșmintul lor semăna cu cel al papei de la Roma. Nu mai puțin luxos se îmbrăcau și boierii participanți la festivitate. Vasili III emise un ordin prin care le poruncea să poarte asemenea haine, încât „să fie plăcuți la vedere”. Mantia țarului era extrem de grea. De bine de rău, Ivan cel Groaznic a putut-o suporta până la moarte, dar plăpîndul Feodor Ivanovici [care a domnit între anii 1584 și 1598, sub autoritatea, de fapt, a lui Boris

Godunov], ca și Boris Godunov — acesta mai ales în ultimii ani ai vieții sale — au avut mult de pățimit de pe urma greutateii podoabelor care o împovărau. De aceea, în timpul lui Boris Godunov, solii erau rugați să-și susțină cât mai repede alocuțiunea, ca să nu lungească audiența. Din considerente de prestigiu și autoritate, nici nu se punea problema înlocuirii acestui veșmînt cu altul mai ușor.

Bufonul împotriva șleahțicilor

Țarul îi primea îmbrăcat cu „mantia mică” doar pe solii ocazionali, iar Ivan cel Groaznic, la primirea trimișilor străini, numai în semn de doliu îmbrăca haine obișnuite. Costumul imperial putea avea și o semnificație simbolică: în anul 1567, întrezărind un război cu statul polono-lituanian, Ivan IV l-a primit pe trimisul acestei țări îmbrăcat în armură.

În ce poziție stăteau solii față de suveran? În 1570,

cînd trimișii suedezi, după un lung prizonierat, au îngenucheat în fața lui Ivan cel Groaznic, acesta le-a poruncit să se ridice, spunîndu-le: „Eu sînt împărat creștin, în fața mea nu trebuie să vă trîniți la pămînt”. Trimișii hanului Crimeii stăteau însă numai în genunchi în timpul audiențelor, ceea ce nu semnifica nicidecum umilirea diplomaților tătari și deci a stăpînilor lor. La popoarele răsăritene, șederea în genunchi a solilor era poziția obișnuită în timpul conversației. La fel stăteau și ambasadorii ruși la Curtea hanului, pînă în sec. XVII, cînd Moscova a înaintat o notă de protest.

Cît îi privește pe ambasadorii europeni, lor li se ofereau scaune. În perioada conflictelor armate, trimișii străini trebuiau să stea în picioare tot timpul cît dura audiența. Considerația față de solul străin se exprima și prin distanța scaunului său față de tronul imperial. Trimișii hanului Crimeii, de pildă, trebuiau să se așeze pe o bancă aflată la peretele opus tronului. Un alt moment al ceremonialului

audienței era sărutatul minii țarului. De obicei, solul se apropia de mîna suveranului, i-o săruta, apoi își rostea cuvîntul oficial de salut. Reprezentanții ruși în străinătate însă refuzau să sărute mîna monarhului, înainte de a da citire acreditării țarului. Între parteneri egali se uzita și stringerea minii, cu mențiunea că ambasadorii străini trebuiau să nu țină mult mîna suveranului rus. În 1602, de pildă, solilor danezi li s-a spus să strîngă mîna țarului „ușor, rusește, nu așa cum fac nemții”. Musulmanii aveau un alt regim de primire: ei nu sărutau mîna monarhului, dar acesta le puneă mîna pe creștet.

După aceste gesturi, țarul întreba, de obicei, despre sănătatea monarhului pe care îl reprezenta solul. Dacă îl prețuia în mod deosebit pe acel monarh, țarul puneă întrebarea stînd în picioare și fără căciulă pe cap, dacă nu îl considera „frate” — ca, de pildă, Ivan cel Groaznic pe regele suedez și Feodor Ivanovici pe țarul gruzin — suveranul rus stătea jos și cu căciula pe cap. Normele diplomatice prevedeau că țarii ruși nu au voie să poarte discuții personale cu diplomații străini. Dacă Ivan III și Vasili III au respectat mai puțin această uzanță, în schimb, Ivan IV îi comunica, în 1584, ambasadorului englez G. Bows: „Nouă, marilor suverani, nu ne este demult permis să vorbim sin-

guri cu ambasadorii”. Discuția individuală a țarului cu supușii altui stat putea fi interpretată drept o „diminuare a autorității suveranului”.

În vremea lui Ivan IV, se constată o mai frecventă încălcare a normelor diplomatice. La una dintre întrevederi, furios pe ambasadorii încăpățînați ai Livoniei, țarul a început să-și rupă hainele de pe el. Altădată, enervîndu-se pe solii regelui polonez Sigismund II August, și-a chemat bufonul, ordonîndu-i să parodieze salutarile meșteșugit prezentate de șleahiticii polonezi. Se pare că țarul nu s-a declarat mulțumit de cum și-a îndeplinit saltimbancul misiunea, pentru că, apoi, el însuși s-a apucat să-i arate ce trebuia să facă. Asemenea situații, — „care nu s-au mai întîlnit nici pînă la el, nici după el” — țineau însă de firea necumpătată a lui Ivan cel Groaznic.

Cumisul de pe coama calului

În general, pe măsură ce protocolul diplomatic rusec a evoluat, normele lui au devenit mai rigide. Purtarea liberă a unui țar în timpul audienței a devenit de neconceput; greutatea simbolică a fiecărui gest sau cuvînt al său a crescut continuu.

Convorbirile diplomatice propriu-zise se țineau în așa-numi-

tul „salon de răspuns”. Țarul nu participa la aceste tratative, dar, în situații dificile de rezolvat, diplomații săi mergeau la el și îi cereau sfatul. În sec. XVII, în spatele peretelui acestui salon s-a construit o încăpere specială, de unde țarii puteau urmări merul discuțiilor. Filozoful politic polon K. Warszewicki recomandă ca în Turcia să fie trimisi ambasadori curajoși și generoși; la Roma — evlavioși, în Germania — perseverenți, în Franța — spirituali, în Anglia — demni, în Spania — modești. La Moscova, spune el, trebuiau oameni prudenți și capabili să poarte negocieri îndelungate. Într-adevăr, convorbirile cu solii polono-lituanieni durau foarte mult. Începeau rușii prin a cere înapoi Kievul, Vitebskul și alte orașe, continuau trimișii poloni, care insistau să li se dea înapoi Novgorodul, Pskovul și alte localități care aparțineau acum Moscovei. Apoi, treptat, cele două părți slăbeau pretențiile. A fi întru totul de acord cu solicitările partenerului se considera dezonorant. În 1522, de pildă, reprezentanții lituanieni au propus rușilor încheierea unui armistițiu pe zece ani, iar boierii ruși pe doi-trei ani. Solii au anunțat apoi ultimul termen acceptat, șase-opt ani, iar rușii patru ani. În sfîrșit, s-a adoptat o soluție de mijloc și armistițiul s-a încheiat pe cinci ani.

Pe timpul tratativelor, diplomații ruși făceau trimiteri

Boieri moscoviți la începutul secolului XVI

la documente de arhivă, letopisește, cronici apusene, dar și la „parabole” istorice.

Documentul cu care se încheiau tratativele era semnat numai de funcționarul care îl întocmea. Suveranul rus nu-și puneia semnătura. Numele și titlul său precedau întotdeauna textul actului. Semnătura pusă după text dezonora pe țar, deoarece, în acest caz, numele său ar fi fost precedat de altele, amintite în act. Chiar și pecețile suveranilor străini nu trebuiau puse deasupra titlului monarhului rus. Astfel, în 1595, diplomatul Vasili Tiufiakîn a primit poruncă să insiste pe lângă șahul Iranului ca acesta „să semneze în partea de jos a documentului, nu deasupra”. Numai în ultimă instanță, Tiufiakîn trebuia să accepte ca șahul să-și pună semnătura „undeva, la mijlocul actului”.

Pecetea întărea doar textul tratatului încheiat. Garanția îndeplinirii condițiilor lui o dădea însă jurământul imperial, un sărut în formă de cruce, deus pe tratat, așa-numitul „adevăr”. Biserica nu vedea cu ochi buni acest jurământ. De aceea, în sec. XVI, prelații țarului nu participau niciodată la ceremonial. În anumite perioade, jurământul era imposibil. „Astăzi la noi e post — i-a spus Vasili III solului tătar, în 1519 — și, pe timp de post, noi nu acordăm adevărul”. Ambele exemplare ale tratatului se așezau pe un taler, iar peste ele se puneia o cruce. Acest obiect sfânt asigura veracitatea textului.

O semnificație specială aveau darurile primite și oferite de țar. Cele mai frecvente cadouri rușești erau blănurile și păsările vinate. Un dar bizar i-a trimis, în 1488, țarul Ivan III regelui ungar Matei Corvin: „Un samur negru, ce labele cu aur potcovite avea, cu perle, donăzeci de perle pe picioare”. Darurile pe care le primea Moscova erau fie arme de diferite tipuri — de la sulite de vânătoare și spade, până la pistoale cu mînerul incrustat, ca cel trimis în 1561 lui Ivan cel Groaznic de regele suedez Erik XIV — fie armuri, cupe, ceasornice. Unele animale exotice puteau fi oferite, de ase-

menea, drept cadouri, de pildă, un papagal dăruit de împăratul austriac sau un elefant primit de Ivan cel Groaznic. Suveranii ruși trimiteau daruri numai monarhilor cu care întrețineau relații de prietenie. Refuzul de a primi cadourile făcute în numele țarului însemna ascuțirea încordării politice dintre cele două părți; în schimb, când suveranul rus nu primea plocoanele aduse de ambasadori, faptul se puneia numai pe seama anticipației imperiale față de persoana solului respectiv. De multe ori, trimișii plecau din Moscova și cu darurile aduse de ei și refuzate de țar, și cu cadourile făcute de țar pentru suveranul lor. Aceasta pentru a demonstra bogăția vistieriei rușești. În 1604, boierii ruși le-au spus emisarilor gruzini că vistieria lui Boris Godunov este atât de bogată „că el ar putea acoperi pământul Iveriei (Gruziei) cu argint, apoi cu aur și tot i-ar mai rămâne bani”.

Darul de răspuns al țarului trebuia totdeauna să depășească în valoare pe cel al celeilalte părți. În 1570, când un diplomat polonez a afirmat că darurile primite de el sînt prea puține, în comparație cu calul oferit de el lui Ivan cel Groaznic, țarul a poruncit ca patrupedul să fie omorît.

La fel de mult conta, în afara darului ca atare, ceremonia fastuoasă a aducerii lui. În 1598, curteanul austriac Michael Schille a primit în mare tăină cadouri de la diacul V.I. Șcelkalov, daruri pe care austriacul trebuia să le înmîneze lui Boris Godunov ca din partea sa. Trei oameni îmbrăcați în straie nemțești, trimiși special în acest scop la diplomatul austriac, au purtat cu solemnitate, pe străzile Moscovei, pînă la Kremlin, așa-zisele daruri ale lui Schille către țarul rus.

Propaganda antimoscovită a timpului și, mai ales, diplomația polono-lituaniană — aflată într-o rivalitate de secole cu Moscova în problema ținuturilor vestice — vehiculau numeroase legende despre protocolul de la Curtea țarului. Una dintre aceste istorioare, cu iz anecdotic, povestește cum Ivan cel Groaznic a

poruncit să se bată în cap, cu cuie, pălăria unui sol care refuzase să-și descopere capul în fața lui. Primul care a auzit această întîmplare a fost trimisul rus la Curtea Habsburgilor, Ivan Fomin, în 1614.

Mult mai bine a prins teren însă o altă legendă, cea despre lighenașul în care își spăla mina țarul, după ce i-o sărutau ambasadorii catolici. Despre acest procedeu amintesc în rapoartele lor trimisul austriac și cel papal, Possevino, deși nici unul, nici celălalt nu-l văzuseră pe țar spălîndu-se pe mină. Totuși nuntii papal, jignit, l-a rugat în scris pe Ivan IV să renunțe la acest obicei. Lituanienii aminteau frecvent rușilor de vremurile umilitoare, pentru ultimii, ale stăpînirii tătare asupra Rusiei. În această perioadă, a apărut și legenda cum că Ivan III era obligat să aducă solilor hanului, care intrau călare, o ceașcă de cumis și chiar să lingă picăturile prelinse pe coama calului. Dacă un asemenea ceremonial ar fi existat în realitate, fără îndoială că, mai tirziu, hanii tătari ar fi încercat să-l reinvie. Legenda însă a apărut, și nu întîmplător, în perioada ascuțirii relațiilor ruso-lituaniene. La peste 100 ani de la relația ei de către cronicarul polon Jan Dlugosz, Ștefan Báthory (regele Poloniei) îi amintea lui Ivan IV că strămoșii săi lingeau picături de lapte de pe coamele iepelor tătarăști.

Pentru a persifla ceremonialul de la Curte, mulți străini au scris că suveranii ruși se îmbrăcau simplu și se amestecau în masa moscoviților care urmăreau suita străină ce intra în Capitală. Chiar și pentru țar, ceremonia ar fi fost atât de atractivă, încît, ca să o urmărească, ar fi preferat să-și neglijeze atribuțiile ce decurgeau din rangul său.

Protocolul diplomatic rusesc al sec. XVI s-a modificat și dezvoltat în strînsă legătură cu psihologia socială și ideologia contemporană. Fără a avea norme scrise, ci numai cutume, el exprima o realitate politică vie.

În românește de
Florentina DOLGHIN

VARȘOVIA

o carte de istorie multiseclară

ELISABETA IONIȚĂ

Istoria, în întreaga sa desfășurare, o află din litera cărților; citești și îți imaginezi cum a fost. Dar când cartea este de proporțiile unui oraș, când monumentele și vestigiile multiseclare te întâmpină la fiecare pas, atunci istoria devine realitate, cu o deosebită forță de impresionare și educare.

O asemenea situație o întâlnești în Varșovia.

Nu știu dacă sînt multe orașe în lume care să-ți nareze istoria lor și a țării lor, așa cum o face frumoasa capitală a țării prietene. În sălile muzeelor sau privind monumentele, în fața caselor coborîte din istorie cît și a modernelor edificii înălțate în ultimele decenii, am simțit și cu sufletul ceea ce cu cugetul înțelesesem de mult.

Cartea de istorie „Varșovia” este un tom voluminos și, ca să-l parcurgi, nu sînt de ajuns citeva zile. Orașul vechi — *Stara miasto* — te face să crezi că timpul s-a întors cu citeva secole în urmă. Străduțele înguste sînt alcătuite din case din sec. XIV, cu o arhitectură tipic feudală, la parterul cărora se găsesc prăvălioare, avînd în loc de firmă simbolul produselor pe care le vînd. Inventivitatea și talentul artistic al constructorilor și-au spus cuvîntul nu numai în arhitectura fațadelor ei ci și în originalitatea ușilor, care nu cunosc sistemul numerotării, locuințele fiind identificate după împodobirea diferită, în lemn sau în fier, a acestor intrări.

Cînd am vizitat *Stara miasto*, era duminică dimineața și un grup de muzicanți, înaintînd pe vechile străduțe, cînta pentru cei ieșiți să se plimbe. „Așa este obiceiul din vechime”, mi s-a spus. Dar bucuria din suflet ți se topește cînd afli că Orașul vechi, înălțat din tată în fiu, de-a lungul a sute de ani, a fost făcut una cu pămîntul de hitlerişti în 1944, în timpul insurecției varșoviene.

Am vizitat Muzeul de istorie a Orașului vechi. Amenajat într-una din casele din piața

Varșovia distrusă de agresiile naziste în proporție de 85% a fost reconstruită și înfumusețată în anii puterii populare

orașului, muzeul este, de fapt, un sanctuar al spiritului creator uman, al existenței perene a multiseclarului burg; el îți oferă, în același timp, și o imagine a barbariei incredibile, înfățișând prin fotografii, documente și obiecte, distrugerile provocate de naziști în acele zile. Nu poți să îți desprinzi ochii de pe fotografiile care îți arată întinderi nesfârșite de dărâmături.

O bogăție impresionantă de exponate muzeistice — și fiecare în parte un document — care, dacă ar fi puse cap la cap, ar fi un nemaipomenit film al forței distrugerii, dar și al forței de granit a rezistenței, al suferințelor îndurate, dar și al eroismului cu care s-a luptat, un imn al dragostei de viață și dreptate.

În sălbaticul plan de repri-mare a insurecției varșoviene din vara anului 1944, naziștii, cu „conștiinciozitatea” ce-i caracteriza, au dinamitat sistematic, casă de casă, stradă

de stradă. Cînd vezi filmele, realizate chiar de hitleriști, spre amuzament, te înfiori și nu-ți vine să crezi că s-ar fi putut întimpla așa ceva. Din alte filme și fotografii din muzee, precum și din povestirile oamenilor aflu cum, după eliberare, varșovienii au început să înalțe case noi, construcții tot mai moderne.

În agitația ocupațiilor cotidiene, varșovianul trece grăbit pe străzi, dar, oricît de grăbit ar fi, pașii lui se domolesc în fața locurilor marcate printr-un mic monument sau numai o placă comemorativă și se apleacă pentru a depune un buchet sau doar o floare. Aici au căzut în luptă sau au fost executați patrioții polonezi; pe plăcuțe sînt trecute data morții și numele eroilor: femei, bărbați, tineri și vîrstnici. În centrul orașului, lângă Hotelul „Forum”, se află un monument al cărui text povestește trecătorului că aici au fost uciși peste 100 oameni.

Cînd am vizitat Polonia era început de iarnă. Și totuși peste tot, în aceste locuri am văzut depuse flori proaspete. Mi-a rămas în minte imaginea unei bătrîne, cu un copil de mină, în fața unui astfel de monument; copilul a depus incetșor, pe lespedea evocatoare, floarea care o ținuse cu grijă în mină. Mi s-a spus: „Aproape nu există poloneze care să nu fi suferit în timpul războiului, aproape nu e varșovian, care să nu fi simțit, el sau familia sa, ce-a însemnat ocupația hitleristă”.

Pe o arteră centrală, strada Szucha, s-a aflat clădirea a cărei numai simpla pomenire înfiora pe orice locuitor al orașului — sediul Gestapoului. Astăzi aici se află Mausoleul luptei și martirilor. La intrare, făclii, ale căror pilpîri nu se sting niciodată, simbolic omagiu adus amintirii celor care au cunoscut suferința și moartea între aceste ziduri. Cu inima strînsă pășești pe coridoarele pe care au mers atîția oameni ce nu mai aveau speranța că vor mai vedea vreodată lumina soarelui. În expoziția din incinta mausoleului se află numeroase documente de arhivă, referitoare la metodele de torturare și crimele săvîrșite de Gestapo, afișe originale, cu numele oamenilor condamnați la moarte, obiecte personale ale acestora. Urmează apoi camera unde li se lua interogatoriul, celele în care, nemaiputîndu-se ține pe picioare după schingiurile la care fuseseră supuși, în timpul anchetei erau tîrșiți deînufi. Pe pereți se disting însemnări făcute de aceștia înainte de moarte, gânduri care mărturisesc că, și în acele momente, ei păstrau convingerea că lupta și jertfa lor aveau să contribuie la victoria cauzei pentru care își dădeau viața.

„Este ușor să vorbești despre Polonia, scria un condamnat, este mai greu să muncești pentru ea, încă și mai greu este să mori pentru ea; dar cel mai greu dintre toate este să suferi pentru ea”. Iar în altă celulă, următoarea mărturisire de credință: „Fie ca din suferințele și martiriul nostru, o Polonie mai bună să vadă lumina zilei, Polonia Populară”.

Prof. univ. dr.

EMANUEL

TURCZYNSKI

România în istoria Europei

Profesor universitar, doctorul Emanuel Turczynski, titularul Catedrei de istoria sud-estului european, de la Universitatea din Bochum, R.F. Germania, s-a afirmat în activitatea sa științifică printr-o cunoaștere amplă și profundă a spațiului geografico-istoric, numit, în mod convențional, sud-estul Europei.

Aflat într-o scurtă vizită în țara noastră, prof. Turczynski a avut amabilitatea să ne răspundă la cîteva întrebări, pe care i le-am adresat în numele cititorilor revistei Magazin istoric.

— Într-o conferință ținută la Institutul de studii sud-est europene din București, v-ați referit la o serie de preocupări ale specialiștilor din R.F.G., consacrate istoriei României. Ați amintit istoriei și publiciști care au dedicat studii unor probleme de istorie românească și o serie de tineri cercetători vest-germani care și-au ales ca teme pentru tezele de doctorat momente semnificative din trecutul patriei noastre. Ce anume credeți că determină acest interes — evident sporit — față de România, manifestat în R.F. Germania?

— Activitatea politică desfașurată în ultimele decenii în țara dv. și, mai ales, politica externă a României i-au determinat pe mulți cercetători să se intereseze de trecutul, mai îndepărtat, sau mai apropiat, al acestei țări. Un alt factor, l-aș putea numi natural, a fost cunoașterea limbii; s-a înmulțit numărul celor ce citesc și vorbesc românește. Îmi amintesc că, pe vremea cînd lucram la München am

predat gratuit, ani de zile, lecții de română numai de dragul de a-i învăța pe cit mai mulți studenți această limbă. Astăzi există acolo un lectorat de limbă română, așa că problema nu se mai pune doar în termeni sentimentali. Apoi, perspectiva de a studia și întreprinde cercetări istorice într-o țară atât de frumoasă și a cărei ospitalitate este recunoscută apare, desigur, extrem de atrăgătoare. Și să nu uităm climatul favorabil înfloririi culturii și artei din România, climat cu o îndelungată tradiție. Să nu uităm că astăzi, oamenii de cultură și de știință din țara dv. vorbesc, mai toți, o limbă apuseană. Să nu uităm institutele, societățile și asociațiile de înaltă cultură, numeroasele dv. publicații științifice editate și în limbi străine. Toate acestea alcătuiesc o imagine a României în străinătate, imagine care va deveni cu atât mai cuprinzătoare, cu cit România însăși își va intensifica eforturile pentru a se face mai binecunoscută și va înlesni accesul cercetătorilor în Arhivele de stat, în condițiile reglementărilor în vigoare din țara dumneavoastră.

— Două dintre lucrările dv., considerate fundamen-

tale, Die Deutsch-Griechischen Kulturbeziehungen bis zur Berufung König Ottos (Relațiile culturale germano-grecești pînă la domnia regelui Otto), și, mai recent, Konfession und Nation. Zur Frühgeschichte der Serbischen und Rumänischen Nationsbildung (Confesiune și națiune. Istoria timpurie a formării națiunilor sîrbă și română) — în care este analizată, cu deosebită competență, istoria a două popoare, românii și sîrbii, în legătură nemijlocită cu nașterea conștiinței lor naționale — poartă amprenta simpatiei și admirației față de istoria și cultura poporului român...

— Într-adevăr. M-am născut pe pămînt românesc și în perioada de început a studiilor mele am avut dascăli români și germani care nu erau numai învățători, ci și oameni de omenie; ei mi-au sădit iubirea pentru poporul român și România. Pe vremea aceea, umblînd pe jos, am vizitat mănăstirile din Bucovina. Astăzi, aceste monumente sînt binecunoscute în R.F.G., amatori de artă medievală arătîndu-le un deosebit interes. Eu însumi am fost inițiatorul unui album privind arta sud-estului european, editat de SüdÖstEuropa-Gesellschaft, ce include și un volum dedicat acestor monumente unice în lume și care ilustrează, atât de semnificativ, cultura românească din secolele trecute.

— Pentru că ne aflăm într-un domeniu unde isto-

(Continuare în p. 46)

AMINTIRI

RADU ROSETTI

Coborînd, prin tată, dintr-o familie care a dat Moldovei doi domni (Antonie-vodă Ruset — 1675-1678, și Manole Giani-Ruset — 1788-1789), precum și mulți alți protagoniști ai scenei politice din ambele principate, Radu Rosetti (1853-1926) avea și în linie maternă o genealogie tot atât de strălucită, chiar dacă nu tot atât de veche¹. Mama sa, Aglae, era fiica cea mai mare a domnitorului unionist Grigore Al. Ghica (1849-1853; 1854-1856). Tatăl său, Răducanu Rosetti („cel tânăr”), care făcuse studii de filozofie la München și ocupase funcții importante în vremea domniei lui Mihail Sturdza (1834-1849), demisionînd în 1846, în semn de protest împotriva abuzurilor domnului, a fost și el un personaj interesant; membru al Asociației literare din București, ale cărei scopuri erau patriotice și democratice, a participat la revoluția din 1848, în urma căreia a fost exilat la Brusa, împreună cu frații săi. Unionist convins — va fi unul din apropiații domnitorului Gr. Ghica — președinte al Divanului în 1849, apoi ministru de externe și, din 1854, al dreptății. După unire, va fi ales președinte al Comisiei Centrale de la Focșani.

Născut într-o asemenea familie, la 14 septembrie 1853, la Iași, Radu Rosetti părea să aibă în față nu numai o viață fără griji materiale, ci și o strălucită carieră politică, un viitor cum puține se conturau poate la acea vreme. Și totuși moartea timpurie a tatălui, gestiunea defectuoasă a bunurilor, rapidul proces de erodare a proprietății marii boierimi de la sfîrșitul secolului XIX, au făcut, ca în scurt timp, tînărul Rosetti să piardă mai toată averea și să fie pus în situația de a căuta o slujbă pentru a-și întreține familia, „mijlocul de a trăi modest și fără a supune pe al mei la lipsa celor mai neapărat necesare”, cum spunea el. Paralel cu activitățile sale publice — prefect

conservator, în 1889 și 1892, și apoi modest funcționar în Ministerul de externe —, Radu Rosetti se dedică cercetărilor istorice care îl pasionează. Începute în 1888, printr-un studiu despre Clasele agricole din Moldova, publicat în Revista nouă a lui B.P. Hasdeu, aceste cercetări se îndreaptă spre chestiuni complicate și puțin cunoscute pe atunci, necesitînd ample și minuțioase investigații de arhivă: formarea primelor state românești, genealogia unor familii boierești, cenzura în Moldova în epoca Regulamentului Organic, formarea marilor proprietăți funciare etc. În special, ultima temă analizată cu mare bogăție de argumente și date în lucrările Despre originea și transformările clasei stăpînitoare din Moldova (1906) și Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova (1907) a constituit o pasiune constantă a istoricului, domeniul în care contribuția sa a determinat nu numai un progres evident, ci și o adevărată schimbare de optică. Denunțarea caracterului ilegalității al marilor proprietăți boierești, dovezile istorice indiscutabile despre abuzurile repetate ale propriei sale clase, i-au adus lui Radu Rosetti adversitatea tenace a teoreticienilor junimiști, dar și admirația și prețuirea tuturor oamenilor de cultură progresiști.

Cel mai bine sintetizează această atitudine Mihail Sadoveanu, în necrologul pe care l-i consacră în 1926 în Viața românească: „Urmasul lui Antonie-vodă Ruset și al dezmiardașilor lui feciori Lascarache și Alecu, cetînd trecutul neamurilor sale și al necăjiților pămînteni, a văzut adevărul, l-a urmărit, l-a săpat și l-a descoperit în mormîntul lui uitat. Se putea să nu-l descopere nimeni... Se putea să-l descopere, acest adevăr, și să nu-l dea la lumină însuși Radu Rosetti. I s-ar fi putut ierta asta; i-am fi înțeles sufletul care ar fi stat în cumpănă lîngă crucele strămoșilor. Dar cît de mult îl iubesc și-l respect pentru că a strigat atunci în pustie, pentru că a judecat nedreptățile strămoșilor săi «din dorul de adevăr și dreptate și iubirea de neam!»”.

Același dor de adevăr și dreptate, aceeași iubire de neam caracterizează și literatura

¹ Despre familia Rosetteștilor vezi *Magazin istoric*, nr. 3/1972; din memoriile fiului lui Radu Rosetti, generalul și istoricul, vezi *Magazin istoric*, nr. 7, 8/1979.

istorică a lui Radu Rosetti. Micul roman *Păcatele sulgeriului* (1912), ca și *Povești moldovenești* (1920) și *Alte povești moldovenești* (1921) aduc în fața cititorului același proces de deposedare a țărănimii de către boierimea rapace, pe care autorul îl înfățișează, științific, și în studiile sale.

Privind însă întreaga operă a scriitorului și a istoricului din perspectiva noastră, de astăzi, partea cea mai rezistentă a ei ni se pare cea memorialistică, „cea mai prețioasă contribuție memorialistică din literatura română”, cum aprecia Lovinescu încă din 1927. Operă de maturitate, în care talentul de povestitor și aplecarea istoricului pentru amănuntul semnificativ se îmbină fericit, cele trei volume de *Amintiri* (1922, 1925 și ultimul, postum, în 1927) evocă o întreagă lume, obiceiurile, moravurile, ceremonialul, viața publică și mai ales pe cea intimă a unei epoci apuse pentru totdeauna; nenumărate sînt figurile marcante ale secolului trecut care o populează, memorialistul oferind uneori adevărate portrete

ale unora dintre protagoniștii scenei politice din sec. XIX — Cuza, Alecsandri, Costache Negri, bunicul său, domnul Grigore Ghica, părinții săi, ei înșiși factori importanți ai transformărilor petrecute pe la mijlocul sec. XIX. Mama sa, în special, frumoasa și cultivată Aglae Rosetti, ale cărei sentimente de un patriotism devotat, democratice și unioniste, l-au influențat decisiv pe scriitor, îi inspiră unele dintre cele mai vibrante și mai documentate portrete.

Reproducem mai jos cîteva fragmente din acest portret extras din ediția scrierilor lui Radu Rosetti, ce urmează să apară în Editura Minerva. Cu excepția ortografiei, pe care am actualizat-o pe alocuri, textul reprodus respectă originalul. Întreruperile au fost marcate prin trei puncte; titlul, subtitlurile și explicațiile din parantezele drepte aparțin redacției Magazin istoric.

Cătălina POLEACOV,
Mircea ANGHELESCU

Frumoasa și erudita fiică a lui Grigore Ghica

Mama era fiica lui Grigore Ghica și a Anicăi, fiica lui Iordache Catargiu. Amîndoi mai fuseseră căsătoriți, el cu domnița Elenco, fiica lui Ion Sandu Sturdza voievod [domn între anii 1822-1828], ea cu logofătul Ion Buhuș, ultimul vlăstar al acestei vechi și ilustre familii.

Anica Catargiu era nu numai deosebit de frumoasă, dar și plină de duh: contemporanii făceau dintr-nsa o adevărată zină farmăcătoare. A murit însă foarte de tînră, în anul 1838, la Chișinău, unde i se află mormîntul, lăsînd soțului său două fete, din care mama, născută la 1832, era cea mai în vîrstă. Durerea soțului ei fu atît de mare încît rudele și prietenii se temură să nu-și piue capăt zilelor...

Mama, în copilărie, era de parte de a justifica credința că va deveni marea frumusețe ce a fost. Tata care era atunci căsătorit cu o prietenă intimă

și din copilărie a Anicăi Catargiu, și purtase de nenumărate ori în brațe pe viitoarea lui soție, ni spunea, față cu dînsa, că era cîrnă, avea păr roș și fața acoperită cu pistrui. Și mama ridea și zicea că această descriere este absolut exactă.

În primii ani după moartea Anicăi Catargiu, sora lui Grigore Ghica, Elena Șubin... îngriji de cele două fete ce le lăsase... Mătușa Elena Șubin trăia în Vaslui, care-i aparținea (nu numai moșia cu acest nume, dar și tirgul), unde creștea pe număroșii ei copii, de ale căror lecții se împărțășia și mama. În curînd însă tată-său o aduse în Iași unde fu plasată dintîi în pensionatul Gareț, dirijat de profesorul francez cu acest nume și de soția lui și în care învățau aproape toate fetele boierilor așezați în capitala Moldovei, pe lîngă altele ale căror familii șădeau la țară. Ea se arătă

de la început o elevă foarte sîrguitoare și deosebit de ageră la minte. Gareț era un deosebit de bun profesor de limba franceză; mama, care stăpînea această limbă cum o stăpînesc puțini francezi, ni zicea că temelia acestei stăpîniri o puseseră fără îndoială lecțiile lui Gareț. Ea nu-și aducea aminte să fi fost vreodată pedepsită pentru lecțiile ei. Vacanțiile le petrecea totdeauna la Vaslui împreună cu verii și verele șubinești și cu frații ei din întîia căsătorie a lui Grigore Ghica. După aceea fu plasată în alt pension, tot în Iași, dirijat de un domn Haddek.

În anul 1844, tată-său o duse la Viena și o plasă în Institutul van Demergel, condus de doamna van Demergel și de soră-sa, doamna von Phillisdorf, soția consilierului aulic von Phillisdorf, unde rămase pînă în anul 1848. Pe lîngă studiile obișnuite,

Aglaia, mama lui Radu Rosetti, ale cărei sentimente democratice și unioniste l-au influențat pe scriitor. În fundal, o petrecere ieșeană, la mijlocul secolului XIX. Gravură de M. Dousseault

mama se perfecționa în cunoștința limbii franceze, își însuși acea a limbii germane în chip temeinic, apoi mai învăță englezește și italianește destul de bine pentru a putea susține orice conversație în acele limbi asupra oricărui subiect, aceasta pe lângă o temeinică cunoștință a literaturilor lor. Elevele erau des conduse la Operă și la Burgtheater, precum și la toate conferințele literare ce se țineau pe acea vreme în capitala Austriei. Se încuraja în ele gustul citirii și în fiecare seară se consacrau cite două ceasuri la o lectură în vr-ouna din limbile ce se învățau în institut. Artele de agrement nu erau uitate, mama desena binisor și avea serioase cunoștințe muzicale.

După patru ani, în 1848, Grigore Ghica aduse în institut pe a doua fiică a sa, Natalia și în anul următor,

1849, luă cu el la Iași pe mama, despre care directoarele institutului îi declarase că nu mai are ce s-o învețe în institutul lor.

Directoarea orfelinatului...

Cind a sosit în țară, nimeni nu a mai recunoscut, în fata de șaptesprezece ani, copila cîrnă, cu păr roș și cu fața acoperită de pisturi care plecase cu cîțiva ani mai înainte. De talie mijlocie, dar admirabil proporționată, fiica lui Grigore Ghica avea un cap cu trăsături clasice, cu ochi și păr negru, cu pielea de strălucitoare albeață. Erau persoane care nu voiau să

creadă că este aceeași persoană, că trebuie să fie altă fiică a lui Grigore Ghica, de existența căreia lumea nu știa și pe care el o aducea acum din străinătate, unde o crescuse în locul celei dintîi care o avuse din a doua lui căsătorie. Mama mi-a povestit chiar că s-au găsit persoane care, conversind cu ea, au pus-o pe terenul unor împrejurări din copilăria ei ce le cunoșteau, spre a se asigura că-și aduce aminte de ele și este prin urmare aceeași care o cunoscuse, cîrnă și cu părul roș. Minunata ei memorie nu a întîrziat să îi iee orice îndoială în acea privință.

Cind în cursul aceleiași an [1849], Grigore Ghica a fost ridicat la scaunul Moldovei în locul lui Mihail Sturdza, el nu s-a mutat la Curtea domnească în care erau așezate o multime de diregătorii (căci Mihail Sturdza locuia propria lui casă), ci a urmat să locuiască im-

preună cu fiica-sa, la tată-său, marele logofăt Alecu Ghica, care fusese capul opoziției împotriva lui Sturdza. Numai după facerea reparațiilor și cumpărarea (din punga domnului) a unui nou mobilier, s-au mutat în Curte.

Deși mama în timpul șederii sale la Viena deloc nu uitase limba românească, în pensionatul Demergel mai fiind și alte românce (printre care domnișoara Smărăndița Rosetti, căsătorită pe urmă cu Mihai Jora), ea a ținut să dobindească o cunoștință cât mai temeinică a graiului părintesc și a rugat, în acest scop, pe tată-său să-i deie un profesor de limba română. Domnul a ales spre acest sfârșit pe [publicistul] Teodor Codrescu [1819-1894] și, mulți ani mai pe urmă, editorul *Uricariului* [o colecție de documente ale istoriei românilor] își aducea aminte cu cea mai vie plăcere de lecțiile ce le dăduse mamei, de inteligența ei, de dragostea ei de țară și de viul interes cu care se punea în curent cu toate amănuntele trecutului și cu începutul de viață intelectuală a poporului căruia îi aparținea.

După cîte știu, mama a fost singura fată din marea noastră boierime din vremea regulamentară [a Regulamentului Organic], care, după terminarea studiilor în străinătate, a simțit nevoia să-și însușească o cunoștință cât mai desăvîrșită a limbii și a literaturii noastre... Ea era fiica preferită a domnului și, ca atare, ținută în curent despre toate proiectele și speranțele lui și asociată la cele mai multe din operele lui de binefacere. Cînd, după moartea tatinei-său și mutarea lui [Grigore Ghica] la Curtea domnească, [acesta] a hărăzit Sfîntului Spiridon casa părintească, înzestrată cu toate cele trebuitoare și transformată în institut de moșit și de copii găsiți, a însărcinat pe fiică-sa cu privegherea acestei fundațiuni printr-o prea frumoasă scrisoare ce o posed.

Pe la începutul domniei lui Grigore Ghica venise la Iași un pictor aquarelist bavarez, numit Rietchel, însărcinat de regele Ludovic I al Bavariei, acel admirator pasionat de femei frumoase, să adune chi-

puri de frumusețe femeiești din toate țările. Văzînd, la nu știu ce prilej, pe mama, a cerut numaidecît voie să-i facă portretul, ceea ce i s-a acordat fără greutate. Acest portret a fost reproduc în gravură sub indicația de: *Madchen an der Moldau* (Fată din Moldova) și reprezintă pe mama în haine de țarancă, torcînd. Originalul se află la Mîinchen, în *Album schöner Frauen* (Album de femei frumoase).

Precum era firesc, frumoasa, culta și bogata domniță numai lipsă de pețitori nu ducea. Printre aceștia, acel care se bucura de preferințele domnului era Alexandru (Coco) Sturdza, fiul logofătului Costache Sturdza... Coco era un tinăr frumos, cu duh, relativ cult, cu manierele celui mai perfect și cavalier bărbat de salon, știuse să cîștige favoarea domnului prin cele mai deșănțate lingusiri, la care din nenorocire vodă Ghica, cu toate strălucitele sale calități, era foarte simțibil. Dar mama era prea deșteaptă pentru a nu fi pătrunsă că, sub niște aparențe seducătoare, Coco ascundea o fire căreia nu-i lipsea aproape nici un vițiu; ea nici nu voi să audă de această căsătorie, și-l prefera pe tata, deși era cu nouăsprezece ani mai mare decît ea.

Pentru ca mama să fie mai aproape de părintele ei, tata cumpărase casa Casandrei Sturdza de la Herța, născută Ghica, în care, ei au dus, timp de mai mulți ani, o viață din cele mai largi, pe picior foarte mare, cu slugi nenumărate, cu echipagiuri multe și frumoase, cu mese renumite pentru bogăția și bunătatea lor, tata fiind un gastronom vestit. Această viață satisfăcea, mai ales gusturile tatei, căci mama nu era mondenă deloc: nu-i plăceau nici toaleta, nici dansul pe care îl numea: o plăcere stupidă. Rochia cea mai scumpă ce și-a făcut-o în viața ei fusese o rochie de *velours bleu épinglé* [catifea albastră reiată] făcută cu prilejul unui bal al Curții, din voința expresă a tatei, care costase 36 de galbeni, adică 423 de lei de înainte de [primul război], de care rochie am auzit, cu cînsprezece ani mai tîrziu, pe Vasile Alecsandri vorbind cu entuziasm.

Plăcerile ei de predilecție erau teatrul (comedia și opera) cîțirea și conversațiile cu subiecte serioase și cu oameni instruiți. Îi plăceau mai ales discuțiile pe teme filozofice și avea cunoștinți din cele mai serioase în această materie ca și în literatura franceză, germană, engleză și italiană.

...și adversara pedepselor fizice

Amindoi părinții mei aveau o memorie admirabilă și erau niște povestitori neîntrecuți. În lungile seri de iarnă ne țineau pe noi, copii, pe profesori, pe guvernante și pe musafirii zilei ceasuri întregi sub farmecul povestirilor lor, făcînd să treacă pe dinaintea ochilor noștri icoanele unui trecut la care luase parte sau auzise amănunte din gura bătrînilor lor. Tata povestea corect, dicțiunea lui era mai înflorită, modul de povestire al mamei era mai artistic, apoi, înzestrată cu un rar dar de imitație, ea, de cele mai adesea ori, mima întîmplarea ce o povestea. Ce păcat că, mai pe urmă, cînd îmi dam seama de prețul acelor povestiri și îmi aduceam încă bine aminte de ele, nu le-am notat, lăsînd să se piardă o multime de amărute neprețuite pentru istoria noastră politică, socială și chiar economică în veacul trecut!

Memoria minunată, darul de imitație și facultatea de a reproduce exact gesturi văzute și simțiminte exprimate de alții constituiau mamei un adevărat talent dramatic, care s-a manifestat și a fost admirat cu prilejul reprezentațiilor de societate date de ea în scop de binefacere, la Iași, în a opta și a noua decadă a veacului trecut.

Fiică a [lui] Grigore Ghica, mama nu putea decît să fie pătrunsă de principii naționaliste [patriotice] și liberale. Dacă în privința acelor naționaliste înțelegerea ei cu tata era desăvîrșită, divergența între ei era mare în ce privea pe cele liberale; mama era pentru abolirea tuturor privilegiilor de castă, pe cînd tata nici nu voia să audă de astfel de lucru, privind existența unor

asemenea clase ca indispensabile pentru buna ordine, sănătate, puterea și progresul unei societăți bine organizate...

Era pentru stricta garanțare a libertății și a demnității omului fără distincții de clasă și, mai ales, avea o sfântă oroare de bătaie pe care o denunța ca o barbarie și o mișelie față de o ființă mai slabă. Nu înceta să tune și să fulgere în contra acestui obicei barbar..., obicei distrugător al simțului de demnitate omenească, fără de care omul este redus la starea de brută. În această privință, discuțiile ei cu tata erau dese; el pretinzând că bătaia este indispensabilă când ai de-a face cu oameni primitivi, lipsiți de orice cultură, care nefiind decât niște copii mari trebuie să aibă o salutară frică de vargă. Iar mama răspundea că bătaia este distrugătoare amorului propriu și a mindriei omenești, că fără de aceste două însușiri omul este o brută...

Bătaia după ea nu putea decât sau să degradeze pe acel ce o suferă la starea de brută sau să stîrneasă în el simțiri de ură neîmpăcată și adînc dor de răzbunare. Tata, născut cu nouăsprezece ani înaintea ei, crescute pînă la vîrsta de șaptesprezece ani într-un mijloc mai puțin cult și mai primitiv decît acel în care crescuse mama, avînd neconținut sub ochi pilda bunicăi care numai zgîrcită cu vergile nu era..., găsea lucru firesc ca pentru greșeli ușoare, ca un fel de bucate greșite, un ham rău curățit sau o beție, să poruncească punerea jos la scară, a vinovatului, și tratarea lui cu o porție mai mică sau mai mare de lovitură. Porția la noi era, de obicei, modestă, dar în alte case, mari și mici, această pedeapsă devenea prea adesea o adevărată schingiuire. Deoarece mi se întîmpla și mie, pînă la vîrsta de doisprezece ani, să am parte de asemenea corecțiuni, dealtmîntrelea totdeauna bine meritare și cit se poate de modeste, eram un partizan convins al teoriilor mamei și-mi permiteam să condamnam acele puse în practică de tata...

Mama era o naționalistă înfocată, nu numai în ceea ce privea neamul nostru, dar și

în cit se atîngea de toate neamurile din lume: greci, italieni, poloni, germani, irlandezi, sîrbi, bulgari etc. Dorea din inimă emanciparea și întemeierea de state naționale pentru toate. Îmi aduc aminte că, pe la 1859-1860, cînd mă învăța cu ajutorul unui atlas, care sînt țările Europei și capitalele lor, mă făcea să zic:

— Italia: capitala Roma.

Iar Costache Negri, care se afla de față și-și fuma ciubucul, scuzîndu-se că nu întrerupe, îi zise:

— Știi, domniță, că subscriu din toată inima, ca și dumneata, că doresc ca așa să fie, dar nu crezi oare că asta înseamnă cam a anticipa asupra viitorului? [pe atunci Italia nu era unificată și Roma era doar capitala Statelor Pontificale].

Îmi aduc bine aminte de însuflețirea ei pentru ideile unității italiene și de interesul febril cu care urmăria pe hartă mersul triumfal al lui Garibaldi spre Napoli [septembrie 1860] și progreselor armatei lui [Enrico] Cialdini [1813-1892] în Statele Pontificale.

N-am nevoie să mai vorbesc de însuflețirea ei pentru ideea Unirii; ea, cea dintîi, mi-a vorbit de Unirea cea Mare, a celor trei cîrmepe în care era rupt neamul nostru, la sinul ei am văzut, la 1858, cea dintîi cocardă în trei culori, trimasă de o vară a ei din Ieși, prin [Victor] Place, consulul francez, căruia românii îi datoresc atîta, venit la noi, la Căiuți, spre a lua parte la o vinătoare de urși dată de tata. Iar trei ani mai pe urmă, am auzit-o, la Viena, zicînd lui Vogoride, fostul caimacam:

— Am trei băieți, sper că în curînd voi mai avea unul (era grea de opt luni), pe toți vreau să-i fac soldați, căci cînd vor fi mari, vom avea nevoie de soldați mulți și buni.

Crezul ei unionist însă nu împiedica ca să fi rămas moldovancă desăvîrșită și să fi iubit Moldova ei peste tot, nu putea să rostească numele ei decît cu patimă, nu pot uita chipul în care pronunța cuvîntul Mol-

dova care, în gura ei, totdeauna suna: Moldo-o-va, apăsînd pe cel al doilea o.

Mai erau și alte cucoane, mari și mici, în Moldova, liberale și naționaliste, dar mama a fost, fără îndoială, înția moldovancă feministă și aceasta pe față. Ea nu se sfia să reclame desăvîrșita egalitate între femeie și bărbat, inclusiv exercitarea drepturilor politice ca și emanciparea soției de tutela soțului. Își bătea rău joc de cuvintele din slujba cununiei, prin care se ordonă femeii să asculte de bărbat, fiindcă „bărbatul este capul”.

— Dar dacă în loc de cap are un bostan?, întreba mama...

Puține ființe cunoscut-am atît de stăpîne pe nervii lor ca mama; bătrînul doctor Russ zicea că ea, în loc de nervi, are coarde de vioară. Avea un singe rece absolut față de orice primejdie. Sănătatea ei era de fier și moștenise de la tată-său o putere fizică cu care s-ar fi putut fâli mulți bărbați.

GLIO ANUNȚĂ

Renii de lingă Botoșani

Vestigiile unei puternice așezări omenești din paleoliticul superior, aparținînd culturii gravețianului orientat (cca. 25 000-15 000 ani) au fost descoperite în com. Cotușca, jud. Botoșani, la punctul numit Cotu Miculînți. Cele șapte nivele de locuire atestă continuitatea unei îndelungate și rodnice activități de prelucrare a sillexului și a osului de ren. Numai într-un singur nivel, al patrulea, la adîncimea de 2,8 m, 3,10 m, au fost descoperite șapte ateliere de acest fel. Arheologul Mihai Brudiu apreciază că „prelucrarea cornului și a osului de ren este dovedită prin unele finite, piese în diferite stadii de prelucrare, ca și prin deseuri și rebuturi de atelier”. Alte așezări gravetiene au fost atestate pe teritoriul patriei noastre, printre care cele de la Ceahlău, Lespezi (jud. Bacău), Strahova-Șendriceni, Ripiceni (jud. Botoșani).

L. IOAN

DAVE ȘI STĂPÎNII LOR

Polovragi

FL. MARINESCU,

Muzeul militar central București

Arareori vreun istoric antic a exprimat un adevăr într-o formă mai lapidară și mai plastică, decît a făcut-o Florus¹, atunci cînd, începînd să vorbească despre strămoșii noștri, a spus: Daci montibus inhaerent („Dacii trăiesc aninați [nedeslipiți] de munți“). Expresia nu trebuie înțeleasă în sensul că geto-dacii ar fi fost un popor exclusiv de munteni și că nu ar fi trăit și în cîmpii și în regiunile subcarpatice. Dimpotrivă, numeroase descoperiri atestă întinsa lor răspîndire. Istoricul antic nu făcea însă decît să sintetizeze ceea ce îi frapa în chip deosebit pe străinii care luau contact cu realitățile geto-dacice. Căci cetățile acestora situate în vîrful munților repre-

zentau, într-adevăr, una din cele mai spectaculoase imagini.

Rare pînă în secolul II î.e.n., cînd regiunile de munte nu erau încă intens locuite, existența acestor cetăți s-a generalizat — în cursul sec. I î.e.n. — pe întreg teritoriul locuit de geto-daci: din Moldova, pînă-n Oltenia și din nordul Transilvaniei, pînă în Carpații Meridionali. Și dacă în momentul apariției lor, în jurul anului 100 î.e.n., nu puteau concura cu puternicele dave din zonele de cîmpie și deal, în mai puțin de un secol raportul s-a schimbat, schimbarea reflectînd, totodată, și un salt calitativ în realizarea fortificațiilor.

Daca așezările din cîmpie erau întărite cu șanțuri mari, valuri de pămînt și palisade, noile cetăți din zonele montane erau apărate cu ziduri din piatră. Cele mai numeroase continuau să fie cele lucrate în tehnica tradițională, din blocuri sau lespezi de piatră locală, neprelucrată, legate între ele cu lut, dar după a doua jumătate a sec. I î.e.n., odată cu incorporarea orașelor grecești de pe litoralul vestic al Mării Negre în regatul burebistan, apar și cetățile avînd zidurile din blocuri de piatră perfect tăiate.

Plasate pe înălțimi greu accesibile, unele din aceste dave par efectiv „aninate“, aidoma

cuiburilor de vulturi, de virfurile unor piscuri stîlcoase; printre acestea din urmă se numără și cetățile de la Polovragi din județul Gorj. Plasate la aproximativ 1000 m altitudine, pe Muntele Padeșul (pe malul stîng al Oltețului), fortificațiile geto-dacice de aici se compun dintr-o „Cetățuie“ plasată pe un mamelon ce se ridică cu vreo 30 m deasupra poienei și o „cetate de refugiu“ care ocupă un platou de circa 6000 m.p., numit „Crucea lui Ursachi“. La poalele Padeșului, chiar la ieșirea Oltețului din chei, se află și o așezare civilă, unde locuiau majoritatea membrilor comunității în mod obișnuit, cetatea de refugiu nereprezentînd decît locul unde populația își căuta adăpostul în vreme de restriște.

Cît despre conducătorul formațiunii politice — probabil tribale — ce-și avea reședința aici, precum și garda sa, ca și alți reprezentanți ai aristocrației militare și sacerdotale locale, aceștia trăiau atît pe „Cetățuie“ cît și în unele construcții aflate în incinta cetății de refugiu. Fortificațiile țineau sub observație întregul bazin superior al rîului și barau drumul de plai, care, traversînd munții, ducea în zona așezărilor de la Grădiște Muncelului. Pe lîngă importanța strategică deosebită, locul ales pentru fortificații prezenta și remarcabile avantaje tactice: cheile Oltețului constituiau un perete de stîncă aproape vertical, înalt de 500 m și practic de neescaladat, ceea ce conferea o totală siguranță laturii de vest. Ri-

¹ Annaeus Florus, istoric antic, autor al unui rezumat al lucrării lui Titus Livius, *Ab urbe condita*.

Basorelief din bronz descoperit în importanta așezare geto-dacică (avers)

pele dinspre nord, sud și, parțial, est limitau la minimum posibilitatea unui atac cît de cît eficient, singura cale de acces fiind o coamă de deal, lungă de vreo 300 m și lată de aproape 40 m, ce făcea legătura între drumul de plai și înălțimea pe care se afla cetățuia.

Primele cercetări la Polovragi s-au făcut încă la sfîrșitul veacului trecut, unele dintre descoperiri fiind considerate „monumente dolmenice”¹. În realitate, ele nu sînt altceva decît blocuri din rocă cristalină aduse pentru construcția cetății geto-dacice. Antichitățile de la Polovragi au reintrat în atenția istoricilor noștri abia în 1954-1957, cînd C.S. Nicolaescu-Plopșor a „redescoperit” cetatea determinînd apartenența ei dacică. Cercetările de amploare executate de Muzeul militar central din București au început din

1969 și deși departe de a fi încheiate, sînt suficiente pentru a ne da seama de importanța deosebită a complexului, ca și de rolul său în zbuciumata istorie din sec. I î.e.n. - I e.n.

La data ridicării cetății (aproximativ 150 î.e.n.), Muntele Padeș nu era decît o stîncă golașă de calcar cu numeroase denivelări, aparent improprie oricărei construcții. Așa cum au procedat însă și în multe alte locuri, strămoșii noștri au început o anevoioasă și migăloasă muncă de amenajare. Astfel, delușorul stîncos ales drept reședință a fost transformat într-o adevărată acropolă, prin amenajarea a opt terase — șapte pe versantul nordic, una pe cel sudic. Pentru a împiedica alunecările de teren, teraselor li s-au adăugat cite un rînd exterior de zidărie (paramenți), lucrat din piatră de calcar nefasonată dispusă în unghi de 45°, pentru a rezista alunecării. Apărarea era completată de o fortificație ușor

trapezoidală, situată chiar pe platoul superior al mamelonului; inițial un val de apărare din piatră spartă, alternînd cu lut, peste care se înălța o palisadă de lemn.

Concomitent cu ridicarea cetății a fost amenajat și platoul: fisurile din stîncă de calcar au fost umplute cu lut roșu, impermeabil, pe suprafața astfel netezită ridicîndu-se mai multe clădiri, dintre care cea mai importantă — un turn de observare — era amplasată în colțul sud-vestic al platoului.

Spre prima jumătate a veacului I î.e.n. — în împrejurări ce nu se pot preciza cu certitudine — cetatea a suferit un puternic incendiu. Foarte curînd însă la Polovragi a început o a doua etapă de construcții. Cu acest prilej, în valul de pămînt din virful mamelonului a fost implantat un zid gros de doi metri, iar de jur împrejurul terasei pe care fuseseră locuințele a fost ridicat un puternic zid de piatră —

¹ Monumente funerare din epoca pietrei din vestul Europei alcătuite din trei-patru pietre verticale peste care se așeza transversal o altă piatră.

principalul element de apărare al fortificației. La edificarea lui s-a folosit atât material local, blocuri de calcar, cât și roci cristaline, dure, aduse de la mare distanță precum și blocuri de gresie prelucrate.

Cu ajutorul acestor blocuri, legate între ele cu lut, a fost înălțat un zid de 2,5-3 m, peste care s-a construit o palisadă din lemn și lut. De asemenea, și platoul a fost transformat într-o adevărată cetate de refugiu. Din întăriturile ridicate aici, cel mai important este zidul dinspre nord. Pentru a se crea o fundație solidă, constructorii au adoptat un sistem inedit de construcție: calcinarea pe loc — în foc deschis — a unor pietre de calcar sfărâmate. Peste ele s-a turnat apoi apă, obținându-se astfel un mortar foarte rezistent, în care pietrele de calcar insuficient calcinate erau legate între ele prin varul stins. Peste această bază de mortar s-a ridicat un val masiv, prevăzut, probabil, cu palisadă. De asemenea, spre sud-vestul platoului — peste vechiul turn de lemn — a fost ridicat altul, de piatră, cu evidente funcții de apărare și supraveghere a zonei înconjurătoare.

Materialul arheologic descoperit până acum la Polovragi este asemănător celui găsit în numeroase alte așezări geto-dacice de tipul davelor. Există însă și câteva excepții. Este vorba, în primul rând, de o mică placă turnată în bronz, având redat pe avers un călăreț purtând îmbrăcăminte specific geto-dacică, flancat de două personaje în picioare, cu vestimentație greco-romană. Pe revers sînt înfățișate o ansă (semilună) și un vas grecesc în formă de ceașcă adîncă cu picior și două toarte (kantharos), flancat de două păsări, probabil cocoși. Piesa a fost greșită la turnare, neredînd cu exactitate modelul din tipar, motiv pentru care s-a încercat — cu ajutorul unor dăltițe foarte fine — repararea imaginii: s-au accentuat barba și cutele mantiei și ițarilor personajului central, ca și penajul păsărilor

și amănuntele de decor ale kantharosului de pe revers. După unele presupuneri, acest dublu basorelief pare să fi fost o piesă de cult; dar, deocamdată, piesa nu are analogii nici printre reprezentările cunoscute pînă în sec. I î.e.n., nici printre cele ulterioare (cavalerul trac sau cavalerii danubieni). Într-o altă ipoteză, imaginea de pe avers ar putea reprezenta o căpetenie locală, care primea omagiul lumii sudice. Ipoteza nu înseamnă, neapărat, că în imagine e înfățișat un anume personaj (se știe că geto-dacii nu și-au redat figurativ conducătorii), ci ar sugera, mai curînd, ideea unui om și a unui eveniment real cu profunde implicații în relațiile dintre lumea nord-tracică și cea elenistică, transpusă în imagine mitică.

A doua piesă de deosebit interes este un fragment ceramic lucrat la roată, din pastă fină, avînd imprimate cîteva litere latine „DEEEB” și, probabil, un „A”. Așa cum s-au păstrat pînă în zilele noastre, literele nu pot fi interpretate, pentru moment, în nici un fel, dar Polovragiul se inscrie (alături de Sarmizegetusa Regia și Ocnița) ca a treia localitate importantă în care se face dovada arheologică incontestabilă a cunoașterii și folosirii scrisului de către strămoșii noștri geto-daci.

Arheologic, existența cetății de la Polovragi ni se relevă desfășurîndu-se de-a lungul sec. II î.e.n. pînă la sfîrșitul sec. I. î.e.n. Distrugerea pare să fi fost urmarea unui conflict militar. Muntele și zona înconjurătoare au continuat să fie locuite sporadic de geto-daci și după distrugerea cetății.

Dacă fragmentul ceramic cu inscripție nu lasă să se dezvăluie numele antic al davei de la cheile Oltețului, geograful Ptolemeu, în lista celor mai însemnate orașe din Dacia, plasează unul dintre acestea tocmai în această zonă. De aceea, cu titlul de ipoteză, putem identifica dawa de la Polovragi cu antica Arcinna.

DOUĂ MILENII ȘI CINCI DEZENII

A treia serie de întrebări

1. Străvechea civilizație făurită de cei mai vechi locuitori ai patriei noastre este dovedită și de o seamă de descoperiri care atestă că, încă de la sfîrșitul neoliticului, se folosea un fel de scriere pictografică pentru transmiterea de mesaje. Descoperirile făcute la Tărtăria și Daia Română s-au dovedit mai vechi decît tăblițele scrise, identificate în Sumer, la Uruk și Djemdet Nasr.

Puteți preciza cu cît sînt mai vechi piesele găsite la noi în țară?

2. Continuitatea de locuire pe pămîntul străvechii Dacii a fost un fapt evident pentru mulți învățați ai lumii. „Împăratul Aurelian — sublinia unul din acești cărturari — văzîndu-se neputincios în fața incursiunilor permanente ale goților a hotărît să transporte armata din această provincie în Moesia... Autohtonii au rămas la nord, deoarece, din ordinul lui Adrian, podul lui Traian fusese dărîmat”.

Numele savantului.

3. Într-o comunicare la Academie, Gr. Tocilescu sublinia: „În istoria dacilor... două sînt personalitățile asupra cărora privirea istoricului se oprește cu interes pentru că ele joacă un rol important în istoria universală... Unul și celălalt... par ca niște eroi legendari, la începutul și la sfîrșitul unei istorii trecute, peste care s-a grămădit noianul veacurilor”.

Numiți cele două personalități.

4. Referîndu-se la una dintre numeroasele dave dacice, Ptolemeu o numea unul dintre „cele mai strălucite orașe din Dacia”?

Numele ei.

5. Pornind de la izvoarele și puținele elemente arheologice din vremea sa, Vasile Părvan, în *Getica*, intuia o trăsătură fundamentală a culturii geto-dacice din Muntenia, sudul Moldovei și Dobrogea, ilustrată astăzi de numeroase și importante descoperiri făcute în ultimii ani?

Despre ce trăsătură este vorba?

Împotriva unei nedreptăți istorice DIKTATUL DE LA VIENA (I)

MIRCEA MUȘAT,
doctor în istorie

Făurirea statului național unitar în 1918¹ a marcat intrarea României într-un stadiu nou al evoluției sale economico-sociale, caracterizat prin creșterea rapidă a forțelor de producție și accelerarea dezvoltării capitaliste. Societatea românească înfățișă în deceniul trei tabloul unei națiuni viguroase, intrată istoricește pe tăgașul firesc al unității ei politico-administrative, cu o accentuată punere în valoare a bogățiilor solului și subsolului la nivel național și aplicarea unor reforme democratice mult mai largi. Definitorii pentru societatea românească din această perioadă au fost puterile dezvoltării. Frontul larg al celor antrenate în efortul menit să asigure ascensiunea societății românești în cadrul constituțional democratic a cuprins pe toți cetățenii României, pe toți cei care în cadrul statului român, fără deosebire de naționalitate, s-au bucurat de aceleași drepturi politice, economice, juridice, culturale și confesionale.

Pe plan extern, România a militat pentru păstrarea statu-quo-ului teritorial, ceea ce pentru ea însemna însăși menținerea unității statal-naționale de curind înfăptuită prin voința plebiscitară a maselor largi populare și legiferată prin Tratatul de pace de la Versailles și cele adiacente; instalarea unui climat de pace generală și indivizibilă; crearea unor zone regionale de securitate; bune relații de vecinătate cu toate statele, indiferent de orinduirea lor socială; realizarea unei rețele de tratate și convenții bilaterale și multilaterale. Împotrivirea față de politica revizionist-teritorială, mai ales după instaurarea în mai multe țări europene a unor regimuri fasciste și dictatoriale, a constituit o coordonată fundamentală a politicii externe românești.

¹ Magazin istoric, nr. 11 și 12/1978.

Contra primejdiei fasciste

În condițiile propagării fascismului pe plan internațional, după instaurarea hitlerismului la putere în ianuarie 1933, în Germania devenită focar de agresiune, de revizuirii teritoriale, de încălcare a tratatelor și normelor de drept politic, forțele politice patriotice, democratice, revoluționare din România au apreciat că lupta împotriva pericolului fascist și de revizuire a frontierelor țării, pentru apărarea independenței și integrității României, constituia cea mai importantă și urgentă cerință a acelei etape istorice. Îngrijorarea poporului român, a partidelor politice ale clasei muncitoare, a celorlalte forțe politice democratice a crescut și mai mult în condițiile când, în prima jumătate a anului 1935, prin acțiunea unor puteri imperiale s-au făcut noi pași pe calea încurajării manifestărilor revanșarde și revizioniste ale Germaniei hitleriste și ale acoliților ei. Pe această linie s-a înscris acordul guvernelor unor țări europene de recunoaștere a „dreptului de egalizare” a potențialului militar al Germaniei cu celelalte puteri. După cum se știe, la scurt timp, Hitler a denunțat Tratatul de la Versailles și a trecut la înarmare deschisă.

Eroica luptă dusă în acei ani de comuniștii din țara noastră, în fruntea clasei muncitoare și a unor ample forțe progresiste, sub steagul democrației, independenței și integrității țării, amploarea mișcărilor democratice, cit și atitudinea realistă a unor personalități și grupări politice burgheze au stăvilit pentru un timp ascensiunea spre putere a organizațiilor fasciste și căderea României în sfera de dominație a Germaniei naziste.

Într-o epocă în care amenințări grave se profilau la adresa României, mase largi ale naționalităților conlocuitoare — maghiari, germani, evrei, sârbi și alții, reprezentând aproximativ 27 la sută din populația țării — s-au situat pe poziții antirevizioniste, antifasciste și antihitleriste, susținând lupta poporului român pentru apărarea independenței naționale și a integrității teritoriale a patriei comune — România — în fața politicii expansioniste a statelor fasciste. Astfel, numeroși cetățeni maghiari din Cluj au trimis, la 8 aprilie 1939, o scrisoare primului ministru Armand Călinescu în care, printre altele, se spunea: „Considerăm că în momentele actuale apărarea hotarelor României și a păcii interne formează nu numai singura cale de urmat pentru realizarea unei conviețuii fericite a popoarelor de pe aceste meleaguri, dar este și aportul cel mai mare pe care l-am putea aduce independenței și libertății tuturor popoarelor din bazinul nostru dunărean și confraților noștri din Ungaria”. Telegrama cu conținut asemănător au trimis și alți membri ai comunităților maghiare din București, Arad, Oradea, Brașov și din alte localități ale țării.

Spiritul în care s-au desfășurat demonstrațiile antifasciste din România, îndeosebi cea

de la 1 mai 1939¹, când zeci de mii de oameni ai muncii — români, maghiari, germani și de altă naționalitate — au ieșit în stradă la București, Brașov, Craiova, Turnu Severin, Cluj, Iași, Timișoara, Bacău, Alba Iulia și în alte localități, manifestând sub lozincile: „Vrem România liberă și independentă!”, „Jos fascismul!”, „Jos agresorul hitlerist!”, demonstra voința poporului român de a se împotrivi dușmanilor externi ca și Gărzii de fier, organizație teroristă de tip fascist, agentură a hitlerismului în România. Demonstrația antifascistă din capitala țării de la 1 mai 1939 — una dintre cele mai mari din Europa acelei vremi îndreptată împotriva hitlerismului — a exprimat poziția hotărât antifascistă a României, a tuturor forțelor democratice, antifasciste ale țării. Ea se înscrie ca un serios semnal pe care România îl adresa Europei, opiniei publice mondiale pentru unirea eforturilor în vederea împiedicării dezlănțuirii celui de-al doilea război mondial de către Germania hitleristă și acoliții săi.

Puternica mișcare antifascistă și antihitleristă din România, al cărei promotor a fost P.C.R., a profilat în opinia publică progresistă internațională imaginea unui popor profund atașat idealurilor de libertate, independență națională și respect între popoare, demn de tradițiile sale eroice, glorioase.

Desfășurarea evenimentelor internaționale din acea vreme a înverdat, încă o dată, cu deosebită pregnanță, că, deasupra sistemului lor de alianțe, marile puteri au așezat, în primul rând, propriile lor interese. În acest context, țările mici și mijlocii au trebuit să facă față cu propriile lor forțe grelelor împrejurări care puneau în cumpănă însăși existența lor ca state de sine stătătoare. În fața celor 1 500 delegați și participanți la Congresul breslelor muncitorești, ținut în sala Cinematografului „Aro” la 1 mai 1939, Armand Călinescu, președintele Consiliului de Miniștri, a precizat poziția guvernului față de politica agresivă și revizionistă promovată de statele fasciste față de România, dorința poporului român de a trăi în pace și în bună înțelegere cu toate națiunile lumii: „Când însă se va schița de undeva o încercare de atingere a teritoriului nostru — declară el —, nu este numai politica guvernului sau politica unui grup de oameni: aceasta este politica țării, este politica națională. Generația care ne-a precedat a avut nobila misiune de a realiza unitatea națională”.

Marșul războinic al Germaniei hitleriste, cîmpirea succesivă a unor țări europene, ca urmare a politicii de cedare și concesiuni a marilor puteri din Europa, eșecul tratativelor anglo-franco-sovietice de la Moscova, începutul celui de-al doilea război mondial la 1 septembrie 1939, prin atacarea Poloniei de către Germania, au creat o situație deosebit de grea pentru România.

Aflată singură în fața agresiunii fascismului german, lipsită de orice sprijin din afară, România a devenit victima politicii impe-

¹ Magazin istoric, nr. 4/1974 și 4/1979.

rialiste de forță și dictat, de subjugare și asuprire, de uzurpare a unității național-teritoriale.

O piesă scrisă dinainte

În acest context internațional, încurajată față de Germania nazistă și Italia fascistă, Ungaria horthyistă și-a intensificat acțiunile revanșarde împotriva României, considerând că sosise momentul propice pentru satisfacerea pretențiilor ei anexioniste. Paralel cu acțiunile politico-militare pentru forțarea României să cedeze pretențiilor sale, Ungaria horthyistă a organizat pe teritoriul de nord-vest al țării noastre (Transilvania), începând mai ales cu anul 1940, o vastă rețea de spionaj, diversiune și terorism, în vederea pregătirii unei eventuale agresiuni militare și ridicării populației de naționalitate maghiară și germană la acțiuni ostile împotriva statului român. În acest scop, au fost aduși membri ai organizației fascisto-teroriste Garda zdrênțaroșilor care au fost infiltrați în această parte a României, pentru a provoca acte de diversiune între populația majoritară românească și naționalitatea conlocuitoare maghiară, a organiza acte de sabotaj împotriva unităților și obiectivelor militare românești, a incendia localitățile locuite de populație de origine germană. Prin astfel de provocări se urmărea să se atragă intervenția directă a Germaniei hitleriste.

Evenimentele internaționale produse între august 1939¹ și august 1940 au influențat profund situația general europeană și deci și pe cea a României. La 26 iunie 1940, în urma unor note ultimative adresate de guvernul Uniunii Sovietice, teritoriul dintre Prut și Nistru și partea de nord a Bucovinei au intrat în componența U.R.S.S. Sub presiunile și amenințările directe ale Berlinului, guvernul român și Carol II au acceptat convorbiri cu reprezentanții guvernului ungar, la Turnu Severin, în zilele de 16-24 august 1940. Eșecul tratativelor a determinat Reichul hitlerist să dea o asemenea rezolvare reglementării pretențiilor teritoriale ale horthyștilor, încît să deschidă trupele germane drumul spre Budapesta și București și să creeze posibilitatea ca ambele țări să servească interesele expansiunii nazismului. Fixind încă de la 27 august 1940 noua frontieră ungaro-română, Hitler a avut grija ca aceasta să pătrundă ca un pumnal pînă în inima României și pînă la cîțiva zeci de kilometri de zona petroliferă din Valea Prahovei. Expresie evidentă a politicii de jaf și cîtopire, a brutalității, Diktatul de la Viena era menit să asigure Germaniei hitleriste noi poziții strategice în centrul și sud-estul Europei. „Ce va mai rămîne din țara asta [România]? — se întreba Martha Bibescu, în *Jurnalul* său politic. Deocamdată este un trunchi schilodit... De fiecare dată cînd Germania s-a crezut atotputernică, România a fost amputată...”

¹ La 23 august 1939, la Moscova a avut loc semnarea pactului de neagresiune dintre U.R.S.S. și cel de-al treilea Reich.

Prin Diktatul fascist de la Viena², impus de Germania hitleristă și Italia fascistă, la 30 august 1940, România a fost constrînsă să cedeze Ungariei horthyiste o importantă parte a teritoriului său național cu o suprafață de 43 500 km² și o populație de peste 2 500 000 locuitori, a cărei majoritate o formau românii. Miniștrii de externe ai Germaniei naziste și Italiei fasciste — Joachim von Ribbentrop și contele Galeazzo Ciano — bizuindu-se pe amenințări armate și în contextul existent atunci în Europa, au impus prin forță odiosul Diktat. Este semnificativ pentru situația în care s-a aflat delegația guvernului român la Viena, că însuși ministrul de externe Mihail Manoilescu telegrafia la București: „Totul apare ca o piesă scrisă dinainte în care nici o singură vorbă, nici un singur gest nu se poate schimba... Alternativa pe care mi-ai pus-o a fost următoarea: sau primim arbitrajul astăzi, cel mai tirziu la miezul nopții, încît mîine să se poată da hotărîrea, sau dacă nu primim, vom fi mîine atacați și va fi sfîrșitul României”. Pentru o astfel de eventualitate, încă din luna iulie 1940, Hitler întocmise planurile de atacare a României și ordonase concentrarea a 15 divizii de infanterie, 6 divizii blindate și 3 divizii motorizate.

În situația creată, Carol II a convocat, în noaptea de 29 spre 30 august, Consiliul de coroană, la care au participat membrii guvernului și unii reprezentanți ai partidelor politice. În timpul dezbaterilor s-au conturat două curente: primul, care pînă la urmă avea să se dovedească majoritar, considera că, în conjunctura dată, nu era recomandabilă rezistența armată, deoarece aceasta ar fi dus la dispariția statului român și aprecia cedarea teritorială ca fiind un provizorat; cel de-al doilea curent se pronunța împotriva acceptării necondiționate a arbitrajului puterilor Axei și recomanda să se reziste prin forța armelor. În situația dramatică în care se găsea România, Consiliul de coroană a acceptat, la 30 august, cu 21 voturi pentru, 10 voturi contra și o abținere, alternativa Diktatului.

Diktatul imperialist de la Viena a rămas în istoria relațiilor internaționale ca o expresie elocventă a nelegiuitei intervenții străine, ca o ilustrare a politicii de forță și de amenințări cu forța, ca una din cele mai brutale încălcări de suveranitate teritorială a unui stat. Istoria dovedea încă o dată că marile puteri, învrăjbind statele mici și mijlocii, nu urmăreau altceva decît satisfacerea propriilor lor interese de dominație.

Întreaga națiune ca un singur om

Marea nedreptate provocată României la Viena a răscolit conștiința întregului nostru popor, care timp de secole a făcut totul pen-

² În cursul anilor, *Magazin istoric* a publicat și alte articole consacrate acestei teme (nr. 3/1975, 8/1978, 5 și 8/1979 etc.). Articolul de față se întemeiază pe numeroase informații aflate în fondurile Arhivelor statului din București, în cele ale arhivelor ministerelor de externe și interne, în presa timpului și în lucrări de specialitate apărute în ultimii timp.

tru unitate, pentru cîştigarea independenţei şi păstrarea integrităţii teritoriale. Nedreptatea, scria ziarul *Tribuna*, a lovit conştiinţa opiniei publice româneşti „ca un ecou funerar care răzvrăteşte şi ridică în tumult tot ceea ce este viaţă, împotriva spectrului sinistru al morţii”. Cît de puternic au fost zguduite sufletele tuturor românilor în acele momente, aflăm şi din însemnările marelui scriitor Liviu Rebreanu: „Locurile mele natale — nota el — nu mai sînt în România... Arbitrajul germano-italian de la Viena a atribuit ungurilor aproape jumătate din Ardeal... Mi-e imposibil să notez ceva. Azi noapte, după ce am auzit la radio Budapesta rezultatele arbitrajului, am lăcrimat singur în neştire şi m-am zvîrcolit pînă dimineaţa...”

Dacă în conjunctura internaţională existentă în acea vreme cercurile guvernante din România au fost nevoite să accepte cedările teritoriale din vara anului 1940, incluse în Diktatul fascist de la Viena, în schimb, poporul român s-a opus cu indignare politicii arbitrară a puterilor Axei şi a Ungariei horthyiste. Încă înainte de 30 august 1940, întreaga naţiune română s-a ridicat ca un singur om împotriva oricărei ciuntiri a teritoriului patriei. Majoritatea covârşitoare a oamenilor politici ai vremii s-au situat pe poziţii ferme de respingere a pretenţiilor Ungariei horthyiste asupra României şi de apărare a independenţei naţionale şi integrităţii teritoriale a ţării. Astfel, la 6 august 1940, frunţaşi politici burghezi între care C.I.C. Brătianu, Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Virgil Madgearu, dr. N. Lupu, M. Popovici, Ghiţă Pop, Pan Halippa, I. Lupaş, Mircea Djuvara, Istrate Micescu, Aurel Dobrescu, T. Constantinescu, Sever Bocu, Ioan Pelivan şi alţii, consilierii regali ca dr. C. Angelescu, Victor Antonescu, G.G. Mironescu şi alţii, academicieni ca Mihai Ciucă, G. Ionescu-Siseşti, Gh. Brătianu, Al. Lepădatu, G. Macavei, I. Petrovici, C. Rădulescu-Motru, Traian Săvulescu, Mihail Sadoveanu, D. Voinov, C. Stoicescu, Octav Onicescu, precum şi 12 generali au semnat un apel adresat opiniei publice internaţionale şi conducătorilor statelor Axei prin care erau susţinute drepturile istorice ale poporului român asupra Transilvaniei. „Graniţele noastre, dinspre Ungaria — se arăta în apel — nu sînt cum s-a afirmat de atîtea ori greşit şi tendenţios, numai o consecinţă a Tratatului de la Trianon. Acesta n-a făcut decît să confirme — şi încă nu deplin — realităţile etnice ale poporului român. Românii din Ardeal, îndeosebi, şi-au manifestat libera lor voinţă naţională, în virtutea dreptului fiecărui popor de a hotărî liber şi singur de soarta sa. Acest drept a fost afirmat încă înainte de cererea de armistiţiu a monarhiei austro-ungare, de organul naţional al românilor din Ardeal şi Ungaria şi proclamat de reprezentantul său în Parlamentul de la Budapesta, la 18 octombrie 1918. Guvernul maghiar constituit după prăbuşirea monarhiei a recunoscut oficial această stare de drept şi de fapt, a admis ca ofiţerii şi soldaţii români să depună jurămîntul pentru Consiliul naţional român... La 1 decembrie 1918, Marea adunare de la Alba Iulia, expresiunea liberă a voinţei tuturor ro-

mânilor din Ardeal şi Ungaria, a proclamat unirea cu România, la care au aderat de îndată şi reprezentanţii populaţiei germane”.

Amplificarea acţiunilor revanşarde ale Ungariei horthyiste, sprijinită de Germania hitleristă şi Italia fascistă, asupra României în vara anului 1940 a trezit îngrijorare şi în rândurile populaţiei naţionalităţilor conlocuitoare din Transilvania şi Banat. Situndu-se pe poziţii antifasciste, antirevizioniste şi patriotice, aceasta a condamnat acţiunile statelor fasciste şi s-a pronunţat pentru apărarea independenţei naţionale şi integrităţii teritoriale a României. Semnificativ în acest sens este scrisoarea unor cetăţeni maghiari din Reşiţa adresată „cancelarului Hitler”, la 28 iulie 1940, în care se cerea ca Germania hitleristă să nu dea satisfacţie pretenţiilor teritoriale ale Ungariei. Între altele, în scrisoare se releva: „Ascultînd postul de radio maghiar ne-am distrus deja nervii din cauza multor minciuni pe care le transmite zilnic. Noi sîntem mulţumiţi cu actuala noastră situaţie şi nu dorim să fie modificate graniţele. Au trecut deja peste 20 ani de cînd Ardealul a fost alipit României şi acesta aşa trebuie să rămîină pentru că aşa vrea poporul. Ardealul nu s-a alipit la România în urma Tratatului de la Trianon, ci poporul român şi-a cîştigat acest pămînt la care avea drept, prin luptă şi cu sacrificii a multor vieţi.

Ardealul este leagănul poporului românesc pentru că aici s-a născut... De aceea, rugăm cu smerenie pe domnul cancelar, care are puteri să ne apere, să nu admită ca noi să fim smulşi din nou de la această ţară în care fiecare om se simte acasă”.

Demn de remarcat este şi faptul că în timpul presiunilor diplomatice şi militare exercitate, în vara anului 1940 de Ungaria horthyistă asupra României, marea majoritate a populaţiei maghiare din Transilvania n-a participat la acţiunile complotiste, teroriste, de spionaj şi de sabotaj, puse la cale pe teritoriul românesc de serviciile de spionaj şi organizaţiile fascist-teroriste ungare, iar misiunea echipelor de terorişti, membri ai Gărzii zdrênţarşilor, s-a soldat cu un eşec.

Repudiînd acţiunile revizioniste ale statelor fasciste şi exprimîndu-şi dorinţa de a trăi mai departe în graniţele statului român, populaţia germană din ţara noastră s-a pronunţat, în iulie 1940, la „ancheta” organizată de Wilhelm Fabricius, ministrul Germaniei hitleriste la Bucureşti, în proporţie de 80 la sută împotriva planurilor naziste de dezmembrare a României. Prin memorii adresate Berlinului, numeroşi germani s-au declarat împotriva satisfacerii pretenţiilor revizioniste horthyiste.

În cursul verii aceluiaşi an, Hans Otto Roth, ministrul minorităţilor în guvernul condus de I. Gîrgu, a înaintat, în numele populaţiei germane din România, un memoriu lui Adolf Hitler, cerîndu-i să nu dea satisfacţie pretenţiilor revizioniste horthyiste asupra României.

În condiţiile hotărîrii Germaniei hitleriste şi Italiei fasciste de a sacrifica România, prin cedarea nord-vestului Transilvaniei Ungariei horthyiste, mişcările de masă antifasciste şi

antirevizioniste au dobândit un caracter și mai hotărât, exprimând voința poporului nostru de a-și apăra drepturile sale istorice asupra pământului străbun al Daciei, libertatea și independența patriei. Forțele democratice și antifasciste, în fruntea cărora se situau ferm comuniștii, și-au făcut cunoscută de la început poziția față de Diktatul de la Viena, pronunțându-se împotriva hotărârii impuse de cele două mari puteri fasciste, pentru apărarea granițelor și a independenței României. În adunări spontane organizate

la Cluj, Brașov, București, Timișoara, Arad, Sibiu, Alba Iulia, Oradea, Dej, Bistrița-Năsăud, Sighișoara, Sebeș și în alte numeroase localități, mase largi de cetățeni, fără deosebire de naționalitatea care s-a raliat și armata, și-au demonstrat hotărârea fermă de a apăra independența și integritatea teritorială a României. Totodată, manifestațiile populare de masă din lunile august și septembrie 1940 au exprimat profundele sentimente antifasciste ale poporului român, atitudinea sa hotărât potrivnică Germaniei hitleriste, Italiei fasciste, Ungariei horthyiste și celorlalte state revanșarde revizioniste.

Comuniștii români în fruntea poporului

Forța politică cea mai fermă, inițiatorul și conducătorul acestei lupte democratice, patriotice, naționale, a fost Partidul Comunist Român. În scrisoarea pe care C.C. al P.C.R. a adresat-o, la sfârșitul lunii august 1940, comuniștilor din Transilvania se arăta, printre altele, că „sentința de la Viena dată de imperialiștii germano-italieni nu putea fi decât o sentință imperialistă”. În același timp, manifestele editate de C.C. al P.C.R., cit și de organizațiile sale locale, subliniau că, prin Diktatul de la Viena, cele două țări, respectiv România și Ungaria, și-au pierdut independența. Documentul de bază al P.C.R. intitulat *Punctul nostru de vedere*, exprima, la 10 septembrie 1940, concluzia că Diktatul de la Viena „a dus la predarea a peste un milion de muncitori jugului străin, a dus la supunerea poporului român imperialismului german, la robirea lui colonială și la ocuparea militară a teritoriului României...” Partidul comunist, Frontul plugarilor, Madoszul, alte organizații democratice și patriotice, cercuri politice burgheze, cit și grupuri ale armatei s-au ridicat împotriva Diktatului, organizând în diferite centre ale țării puternice manifestații populare, în cadrul cărora au cerut să se treacă la lupta armată pentru apărarea integrității și suveranității patriei.

La aflarea primelor știri despre sentința nedreaptă de la Viena și despre intenția gu-

vernului român de a ceda Transilvania de nord-vest Ungariei horthyiste, zeci de mii de români din Cluj au manifestat, în cursul zilei de 30 august 1940, cerind respingerea acestui Diktat și trecerea la rezistența armată pentru apărarea hotarelor țării. În ziua următoare, zeci de mii de români din Cluj și județele vecine, și alături de ei numeroși cetățeni din rîndul naționalităților conlocuitoare, au organizat o amplă și viguroasă manifestație împotriva Diktatului, pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a țării. În ca-

Căldii Transilvaniei: Ciano și Ribbentrop sosesc la Viena

În p. 27: întreaga țară a fost cuprinsă de un puternic val de protest împotriva mării nedreptăți. Demonstrațiile de la Cluj (sus) și Sibiu

drul Senatului Universității din Cluj, rectorul Fl. Ștefănescu-Goangă arăta: „Cunoașteți cu toți strigătorena nedreptate ce s-a făcut poporului nostru prin sentința arbitrară de la Viena. Această sentință ne-a sfîșiat inima de durere și ne-a umplut sufletul de revoltă, căci ea a nesocotit drepturile cele mai sfinte ale națiunii noastre, cîștigate prin eforturi și sacrificii seculare. O sentință atît de nedreaptă poate fi acceptată în împrejurări politice foarte grele, de un guvern trecător, dar ea nu va fi niciodată acceptată de națiunea română care este permanentă și deplin conștientă atît de drepturile ei sacre, cit și de marea injustiție care i s-a făcut”.

Ample demonstrații populare au avut loc în alte numeroase localități ale țării. Istoricul oraș Alba Iulia a fost teatrul unor puternice manifestații populare de protest. Mii de locuitori ai orașului — bărbați, femei, tineri și bătrîni — s-au îndreptat în grupuri spre centrul orașului. Din toate comunele județului au sosit grupuri de muncitori, studenți, meseriași, țărani, intelectuali și elevi. Mulțimea a ocupat pînă la refuz Piața „Mihai Viteazul” și a manifestat împotriva Diktatului fascist, cîntînd cîntece patriotice și scandînd lozinci împotriva odioasei sentințe. Bătrîni cu frunzi încărunțite

— relatau rapoartele vremii — și cu lacrimi în ochi, purtind cocarde tricolore, cereau arme, declarând că vor mai bine să moară în luptă decât să vadă din nou Transilvania în robie. Populația românească întrunită la Alba Iulia, ca și în alte orașe, a trimis moțiuni de protest la Berlin și Roma, înfierind nedreptatea comisă la Viena.

La Brașov vestea ruperii unei părți însemnate din trupul țării a îndurerat inimile tuturor. „Nimănui nu-i vine să creadă — scria corespondentul ziarului *Universul* — că un asemenea act a fost săvârșit împotriva dreptății cîștigată după 1 000 de ani de asuprire străină, prin jertfa de secole a atîtor martiri și care a culminat prin jertfa celor 800 000 de eroi” (din primul război mondial). În cuvîntările rostite de reprezentanții maselor s-a cerut respingerea Diktatului de la Viena și trecerea la luptă cu arma în mînă pentru apărarea integrității teritoriale a țării. „Noi, aceste zeci de mii de români cu fălcile încețate de durere, să facem — arăta în cuvîntul său unul dintre vorbitori — să se audă că declarăm ca nul arbitrajul acesta, că nu-l vom recunoaște niciodată și că ne vom lupta pe toate căile ca să-l zădărnim sau să-l sfărîmăm”. În reportajul referitor la manifestația brașovenilor, *Universul* consemna: „Murmurul norodului s-a pierdut ca un ecou prin văile munților, a trecut din creastă în creastă pînă departe, departe peste mări, pentru a se auzi de toată lumea hotărîrea luată de un popor care nu cere altceva decît dreptul la viață...” Mulțimea s-a înconolat și, intonînd *Deșteaptă-te române* și *Pe-al nostru steag*, s-a îndreptat către mormîntul luptătorului unionist de la 1848, Andrei Mureșanu, unde a avut loc o impresionantă demonstrație populară împotriva Diktatului fascist de la Viena și pentru apărarea hotarelor țării. Manifestațiile împotriva mutilării teritoriului național au continuat în orașul Brașov și în seara zilei de 1 septembrie 1940, cînd un grup de 600 tineri muncitori, a demonstrat pe străzile orașului cîntînd *Deșteaptă-te române* și *Pe-al nostru steag*. Semnificative sînt cele consemnate de Martha Bibescu în *Jurnalul* său despre

starea de spirit a brașovenilor: „...Radioul și telefonul nu mai funcționează. Lumea a rupt în bucăți drapelele germane și italiene... Mulțimea a stigat: „...Jos cu Hitler!””.

La Timișoara, muncitorii ceferiști sub conducerea și îndrumarea P.C.R., au organizat în cursul zilei de 2 septembrie 1940 o grevă de protest împotriva Diktatului de la Viena. La Sibiu, premilitarii români sub comandă, cărora li s-au atașat numeroși cetățeni, au manifestat în ziua de 1 septembrie în fața Comandamentului Corpului 7 teritorial, cerînd respingerea oricărei cedări de teritoriu în favoarea Ungariei horthyste.

Venit de la Cluj, un grup de studenți și studențe au manifestat, la 31 august 1940, pe străzile orașului Dej, cerînd, împreună cu sute de cetățeni ai orașului, să nu se cedeze nord-vestul Transilvaniei.

În fața Consulatului german din Oradea, mii de oameni au manifestat împotriva Sentinței nedrepte de la Viena, iar populația Timișoarei a devastat Consulatul Germaniei hitleriste din localitate.

Sentința puterilor fasciste de la Viena a produs o puternică indignare și în rîndurile populației orașului și a județului Arad. La întrunirea din 1 septembrie 1940 s-a votat o moțiune în care, între altele, se arăta că populația orașului:

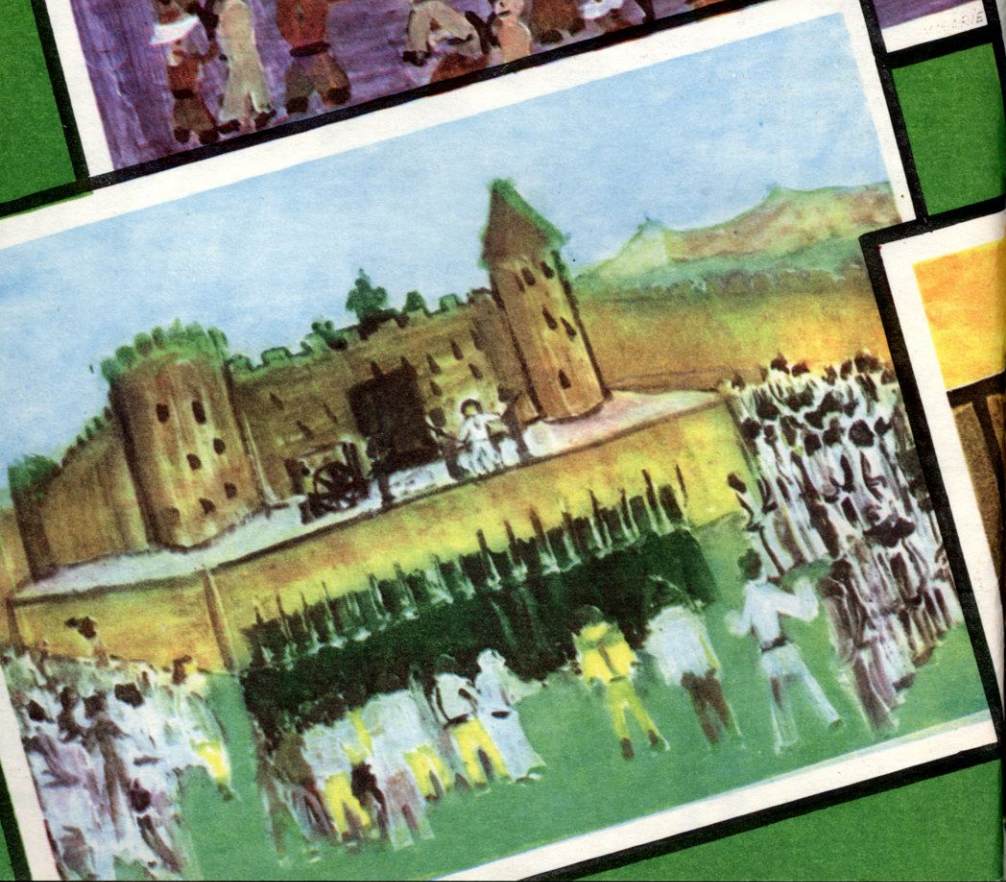
„I. La act de declarațiile conducerii statului că nu a avut libertatea de a hotărî în prealabil asupra acceptării sau refuzului, adeziunea fiindu-le smulsă prin amenințări ultimative. În consecință, socotesc actul de arbitraj ca nedrept.

II. Mărturisește, reafirmă și își însușește, din nou, cu nezdruccinată credință și voință de a executa și apăra hotărîrile poporului român din Ardeal aduse în ziua de 1 decembrie 1918 la Alba Iulia, prin voința unanım și liber exprimată a tuturor românilor din Ardeal. Poporul român din Ardeal stă cu neclintită voință și astăzi pe acest temelie juridic, moral și istoric al așezării sale în cadrul statului național român și socotește de a sa datorie să apere cu prețul oricăror sacrificii hotărîrea adusă atunci”.

PLANSELE NOASTRE

① ② ③ ④ Istoria patriei, momentele ei de înălțătoare glorie constituie un generos subiect de inspirație pentru toate generațiile. O ilustrează cu prisosință frumoasa expoziție organizată de Casa pionierilor și șoimilor patriei a sectorului I din Capitală, cuprinzînd desene executate de pionieri și școlari, membri ai cercurilor de artă plastică, sub conducerea prof. Virginia Gurău. Reproducem cîteva desene, cuprinzînd momente de seamă din istoria patriei și poporului român: luptă daco-romană (106 e.n.); bătălia de la Posada (1330); lupta de la Rovine (1394); execuția lui Horea (1785); episod din războiul de independență (1877); marea răscoală a țăranilor (1907); înfăptuirea statului național unitar (1918); revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă (1944)

Cetatea Bran și destinul lui Vlad Țepeș

EMIL STOIAN,

Bran

Începînd cu Mircea cel Bătrîn, vreme de aproape două decenii, cetatea Branului s-a aflat, cum se știe, în stăpînirea domnitorilor Țării Românești¹. Prin privilegiul comercial sau luînd atitudine împotriva abuzurilor vameșilor, Mircea cel Bătrîn și apoi urmașii săi Mihail I și Radu II Praznaglava au contribuit la încurajarea comerțului pe străvechiul drum ce străbătea Carpații, drum care pentru importanța lui comercială și strategică deosebită a mai fost denumit al regelui sau al vămii.

Desele schimbări de domnie din perioada ce a urmat morții lui Mircea, situația de instabilitate internă agravată de creșterea pericolului otoman au făcut ca Branul să treacă — pentru aproape un secol — în stăpînirea regelui Ungariei, pentru ca apoi să ajungă în posesia celor ce construiseră castelul — meșteșugarii și negustorii brașoveni.

De fapt, grija cetății, ca dealtfel administrarea și apărarea întregului Ardeal erau îndatoriri ce reveneau voievozilor Transilvaniei și de aceea e explicabilă preocuparea acestora de a așeza la conducerea diferitelor cetăți ori a sistemelor de fortificații comandanți destoinici. Așa se face că, în anii în care se afla la Sighișoara, Vlad Dracul² a primit înalta funcție de comandant al apărării tre-cărilor intercarpatice, deci și a Branului, principală poartă de intrare în Transilvania. De atunci datează prima trecere a fiului lui Vlad Dracul (viitorul domn Vlad Țepeș) prin cetatea Branului. A doua trecere — în 1438 — s-a petrecut în condiții nedorite. Domn la acea dată în Țara Românească, Vlad Dracul a tre-

buit să însoțească armata otomană — în oastea română aflîndu-se și cei doi fii ai săi, Mircea și Vlad Țepeș — în expediția acesteia peste Carpați. Trecerea prin Bran s-a petrecut la întoarcerea oștilor otomane, biruitoare în acea expediție.

Un deceniu mai tîrziu, istoria Branului și aceea a lui Vlad Țepeș s-au intersectat din nou. Scăpat din temnițele otomane, unde ajunsese ca ostatec-garant pentru buna purtare a tatălui său, Țepeș a devenit pentru scurt timp domn al Țării Românești. Atestarea acestor scurte domnii din anul 1448 (nici o lună) o găsim în scrisoarea din 31 octombrie 1448 trimisă de el brașovenilor prin Bran. Castelan al Branului era în acea vreme Nicolae de Bizere, român bănățean, numit în fruntea importantei cetăți de voievodul lancu de Hunedoara.

Nevoit să pornească în pribegie după această foarte scurtă domnie, Vlad Țepeș a cîștigat încrederea lui lancu de Hunedoara, fiind însărcinat, ca odinioară tatăl său, cu apărarea trecătorilor carpatice și a sudului Transilvaniei. În această perioadă între Vlad și castelanii cetății Bran s-au înfiripat statornice relații ce vor dăinui pînă în 1462, la sfîrșitul domniei lui Vlad. Pe tron, Țepeș a urcat din nou în 1456 și una din primele sale griji a fost să acorde locuitorilor Brașovului libertate în desfășurarea comerțului pe vechiul drum al Brașovului, comerț ce suferise multe îngrădiri în anii anteriori. Avînd protecția negustorimii săsești, Vlad Călugărul — un oponent la domnie al lui Țepeș — a promis unele avantaje patricienilor sași din Brașov, Peterman și Petru Gereb, fapt care l-a determinat pe Țepeș să protesteze energic, căci era interesat să promoveze un co-

merț neîngrădit prin pasul Bran. Ca atare, incursiunile de pedepsire întreprinse de Țepeș au fost justificate.

În anul 1462, domnul Țării Românești a avut de înfruntat marea invazie otomană. Aplicînd o tactică tradițională românilor, domnul a pustiit totul în calea oștilor lui Mahomed II, „munții Brașovului” — cum spune cronicarul bizantin Laonic Chalcocondil — devenind loc de refugiu pentru populație (e vorba de munții din vecinătatea Branului).

După istovitorul și inegalul război purtat victorios împotriva otomanilor, trădat de boierii care nu puteau accepta atitudinea intransigentă a voievodului, Vlad s-a îndreptat spre Brașov pentru a se întîlni cu Matei Corvin, care a sosit în Brașov la 20 noiembrie. Acum au gîsit negustorii prilejul să plătească într-adevăr „negustorește” polițele: ei au ticluit false scrisori, în numele lui Vlad, adresate, chipurile, otomanilor. Matei Corvin s-a lăsat convins și avangarda armatei ungare, comandată de Jan Jiskra din Brandys, a reușit să-l prindă pe Țepeș în cel mai dificil sector al pasului Bran, la valea Orăștilor.

Pînă la 26 noiembrie, Vlad a fost ținut prizonier la Bran, de aici fiind trimis în temnițele de la Vișegrad și Buda. În 1476, revenit la domnia Țării Românești, Vlad a trecut din nou — însoțit de voievodul Transilvaniei Ștefan Băthory — pe la Bran, în drumul spre Tirgoviște, unde avea să se întîlnească cu armata lui Ștefan cel Mare.

Desele treceri ale lui Vlad Țepeș prin Bran au rămas ca un simbol al importanței acestei trecători pentru legăturile dintre țările române.

^{1,2} Magazin istoric, nr. 8/1978; 10/1977.

„Unirea [din 1859] nu este un scop în sine, ci un instrument, o parte a unui program care cuprinde: unirea Moldovei și a Țării Românești, principe străin și întemeierea unei stăpîniri dacoromâne, care să influențeze pe românii aflați în alte părți și să-i unească“.

Citatul de mai sus a fost desprins dintr-un raport din 1866 al consulului austriac la București. El exprima îngrijorarea cercurilor politice din Viena față de amploarea luptei românilor pentru desăvîrșirea statului național.

Într-un moment în care Austria, principalul adversar de atunci al unității naționale românești, era amenințată de izbucnirea unui război cu Prusia, vechea ei rivală pentru hegemonie

în cadrul lumii germane, cercurile politice românești, îndeosebi gruparea liberal-radicală condusă de C.A. Rosetti și Eugeniu Carada, au plănit o insurecție națională a românilor din Imperiul habsburgic, cu concursul militar al Principatelor Unite. Liberalii radicali vedeau desăvîrșirea unității naționale românești ca parte componentă a unei revoluții a tuturor popoarelor asuprite din Europa, așa cum o visau Mazzini și Garibaldi, cu care C.A. Rosetti se afla în strînse legături. Acest fapt rezultă și dintr-un alt raport al consulului austriac, care aprecia că „guvernul de aici [din București] stă sub influența partidei revoluționare moldo-valahe, care consideră cauza revoluției europene drept cauza lor proprie“.

1866: UN PLAN DE REÎNTREGIRE A ȚĂRILOR ROMÂNE

LIVIU ROTMAN

Visul lui Garibaldi

Cercurile revoluționare burghezo-democratice europene priveau cu deosebită simpatie planurile de desăvîrșire a unificării naționale și în general acțiunile guvernului instalat în București la 23 februarie 1866. Ele vedeau posibilă transformarea Principatelor Unite într-un epicentru al revoluției în Europa Sud-Estică. Într-un raport diplomatic austriac din 28 februarie 1866 se arăta că „evenimentele din București

în mod natural, au umplut de speranță partida revoluționară din toată Europa“. Printre cei care au sesizat condițiile favorabile pentru izbucnirea, în acel moment, a unei revoluții în această regiune, s-a aflat și marele revoluționar italian Giuseppe Garibaldi. El avea să mărturisească mai târziu: „Ce măreț orizont se înfățișa spre răsărit pentru noi. Pe coastele Dalmației cu 30 000 oameni — aveam cu ce răvăși de-a binelea monarhia austriacă —, cite elemente sinpatice și prietene găseam în acea parte a Europei Răsăritene, din Grecia pînă în Ungaria! Toate populațiile războinice, dușmane ale Austriei și Turciei,

Doi dintre fruntașii liberali-radicali cu rol important în timpul evenimentelor din 1866: E. Carada și C.A. Rosetti (dreapta)

de ce puțin îndemn au nevoie spre a le răscula împotriva stăpînitorilor lor... Cit de ușor ar fi fost să pătrundem în inima Austriei și să aruncăm cărbunele aprins în mijlocul celor zece naționalități care alcătuiesc acel trup eterogen și monstruos..."

Prusia, mai precis atotputernicul ei prim-ministru Bismarck, aproba și ea ideea unei ridicări a popoarelor din Imperiul habsburgic, cu scopul slăbirii acestuia în vederea confruntării militare ce se profila ca inevitabilă.

unui atac românesc. El mărturisea lui George Bariț că într-o astfel de eventualitate nu avea forțe militare suficiente pentru a opune rezistență. O situație similară exista și în Bucovina. Grigore Cozadini, care, în 1866, era prefect de Suceava (este vorba de județul Suceava, atunci cu reședința la Fălticeni), raporta ministrului de interne din București, că „nu se mai găsește un singur soldat austriac în toată Bucovina, și, dacă i se dă autorizație, el se însărcinează să ocupe Cernăuțiul cu dorobanții ce-i are la dispoziție”.

din România au plecat o serie de intelectuali, majoritatea originari din aceste regiuni. Lor le era încredințată misiunea de a face propagandă în spiritul idealului dăcoromân.

Un rol important în evenimentele din vara anului 1866 revenea profesorului Constantin Olteanu. Născut la Reghin, la 3 mai 1830, nepot de soră al istoricului și filologului Petru Maior, el venise în Principatele Unite în 1860, stabilindu-se la Craiova, unde funcționa ca profesor la Școala centrală. C. Olteanu ținea legătura între

Războiul austro-prusac a dus la o schimbare a atitudinii lui Bismarck în problema Transilvaniei

La 8 iunie 1866, a început războiul austro-prusac. Evenimentul a avut efecte rapide la București. Avind în vedere faptul că, datorită conflictului, în Transilvania se găseau puține trupe imperiale, cercurile politice românești și-au intensificat acțiunea în vederea unirii Transilvaniei și Bucovinei cu România. Apărarea Brașovului, de pildă, fusese lăsată în seama unui singur batalion format din veterani români. Dealtfel, principiile Montenuovo, guvernator al Transilvaniei la 1866, era îngrozit de posibilitatea

Cît privește atitudinea populației din Transilvania, semnificativ este faptul că liderii politici români, întruniți la Cluj, au hotărît să ceară permisiunea înființării unor batalioane de voluntari „pentru a asigura securitatea patriei”. Înclinăm să credem că scopul real al acestei cereri era cu totul altul, și anume acela de a asigura forța militară necesară unei insurecții.

Soli de peste Carpați

Concomitent, în teritoriile aflate sub stăpînire străină

cercurile liberal-radicală din România și fruntașii mișcării naționale române din Transilvania, în fața cărora — și datorită ascendenței sale — avea o trecere deosebită. Potrivit planurilor lui Eugeniu Carada, Constantin Olteanu trebuia să provoace o răscoală în Transilvania, acțiune ce avea să preceadă intrarea armatei române.

Din rapoartele lui Albert Johann Holub, spion austriac aflat la Craiova, către Ministerul de interne din Viena, aflăm că, în noaptea de 8 spre 9 iulie, C. Olteanu a plecat din

Craiova spre Reghin, unde, în casa părintească, trebuia să se întâlnească cu unii dintre conducătorii mișcării naționale transilvane. Înaintea plecării, s-a întreținut îndelung cu prefectul de Craiova; în deplasarea sa, el însoțea în Transilvania o persoană al cărei nume nu era destăinuit. Este posibil ca acesta să fi fost însuși Eugeniu Carada. În aceeași perioadă, plecau la Brașov profesorii Ioan Popescu, Ioan Munteanu și Vasile Chenciu din Birlad, iar profesorul universitar Petre Suciu, jurist cunoscut, membru marcant al fracțiunii liberal-independente, se îndrepta spre centrul Transilvaniei, unde se născuse. Toți acești patru intelectuali erau cunoscuți ca partizani ai luptei pentru unitate națională.

La începutul lunii august, rapoarte secrete ale poliției habsburgice semnalau cu îngrijorare că generalul Nicolae Gulescu, personalitate de frunte a vieții politice românești, se afla la Mehadia, desfășurând o intensă activitate de propagandă printre românii din Banat și Transilvania în sensul desprinderii lor din imperiu și unirea cu Principatele Unite.

Activitatea intelectualilor veniți din țară cădea pe un teren favorabil. Ideea unui stat al tuturor românilor era puternic înrădăcinată în conștiința poporului. Burghezia românească din Transilvania, Banat și Bucovina era deosebit de receptivă la ideea unității naționale, văzând în statul național unitar o condiție obiectivă pentru emanciparea sa politică și economică. Poziția oficială a conducătorilor transilvăneni, de lealitate față de Habsburgi, era dictată de considerente tactice, ei nedorind să expună poporul român din Transilvania la represii inutile. Între poziția oficială și adevăratele lor sentimente era însă o mare discrepanță. Ideea unității naționale cuprinsese masele largi ale poporului, dictând inițiative din cele mai semnificative. Astfel, într-un raport diplomatic austriac se arăta că „românii [din Transil-

vania] corespundează mult cu conducerea [mișcării naționale] și au cerut prin deputați unirea cu Principatele, cu asigurarea că ei vor pune la dispoziție 40 000 oameni”. Un alt raport, aparținând consulului Haas, din Iași, arăta că „se ia în considerație în această întreprindere [inițiativă] simpatia populației din Bucovina”. Printre cei care și-au exprimat deschis gândurile s-a aflat și marele revoluționar Avram Iancu. „Este vremea — declara el cu fermitate — să se refacă Dacoromânia”.

Tabere de voluntari

Ce șanse existau în privința unei acțiuni militare a Principatelor Unite în Transilvania și Bucovina? La 12 iunie 1866, agenții austriaci din Iași raportau despre intenția guvernului român de a ocupa Bucovina, în momentul declanșării războiului austro-prusac. Un alt raport, din aceeași sursă, datat 24 iunie, menționa planurile cercurilor politice românești de a face o diversivă în Transilvania, prin concentrarea de trupe între Focșani și Buzău, și proclamațiile unioniste răspindite în rîndul românilor din Transilvania, Banat și Bucovina. La 20 iunie, un agent austriac raporta din Focșani că „intrarea trupelor [române] în Transilvania în apropiere de Brașov este de așteptat pentru următoarele opt zile”.

Aceeași îngrijorare a autorităților austriace transpare și dintr-un raport expedit de un agent aflat la Bacău: „Se vorbește pe față că actuala conducere [a Principatelor Unite] proiectează o năvălire în Transilvania și Bucovina”. Chiar dacă ținem seamă că unele dintre aceste informații erau false — rod al unor simple zvonuri sau exagerări voite —, ele oglindeau o stare de spirit deosebit de semnificativă pentru sentimentele poporului român de o parte și de cealaltă a Carpaților.

Aceste acțiuni se desfășurau în condițiile în care țara se afla în pericolul permanent al unei ocupații militare străine. În cercurile politice europene se vorbea insistent despre o iminentă ocupație otomană a principatelor, cit și despre concentrări ale trupelor țariste la graniță. Importante forțe otomane se aflau deja strînse pe malul drept al Dunării, iar Poarta, incitată de guvernul de la Petersburg, lua în considerare necesitatea trimiterii unor comisari ai săi la București.

În țară, în ciuda situației financiare precare, se luau măsuri urgente de apărare, convocându-se o armată de voluntari. Corpuri de voluntari se formau pe tot cuprinsul țării, prefectii de județe avînd misiunea să se ocupe direct de constituirea lor. S-au organizat astfel corpuri în Oltenia, la Craiova, ca și în Moldova, la Roman. O semnificație deosebită a avut concentrarea în apropierea Buzăului a 100 voluntari conduși de fostul căpitan garibaldian Titus Dunca¹. Alegerea locului taberei în imediata apropiere a graniței cu Transilvania corespundea planurilor liberal-radicală, la care aderase și Titus Dunca, de a sprijini o posibilă insurecție în Transilvania.

Comanda supremă a armatei de voluntari a fost încredințată generalului revoluției de la 1848, Gheorghe Magheru². Trupele ce-au putut fi adunate au fost concentrate la Sabar, la 30 km sud de Capitală, pentru a stăvili o eventuală invazie otomană. Numai în cazul unei conjuncturi favorabile, ele urmau a fi îndreptate spre Transilvania, pentru sprijinirea, acolo, a unei insurecții naționale românești. Acest fapt a fost sesizat de publicistul și istoricul român, de origine franceză, Frédéric Damé care, în a sa *Histoire*

^{1,2} Magazin istoric, nr. 7-8,9, 10/1968; 11/1973, 9/1977.

de la Roumanie contemporaine, 1822-1900, sublinia: „Această măsură, care oficial viza Turcia, era îndreptată mai ales contra Austriei, care s-a văzut forțată să nu micșoreze garnizoanele sale de-a lungul Carpaților”.

Informațiile pe care le avem arată că în Principate se organiza și un corp de cîteva sute de voluntari maghiari ce doreau desprinderea Ungariei de Austria. Încă din timpul domniei lui Cuza, aceștia aveau depozite de arme în Moldova, la Grozești și pe moșia Aslan din apropiere de Tirgu Ocna. Guvernul de la Viena era informat despre existența lor. Din corespondența purtată între Ministerele de externe și de interne ale Austriei aflăm că se pregătea confiscarea acestor arme, acțiune incredințată lui Nestor Treter și Carl Viola, doi agenți de încredere.

Adevăratul gînd a lui Bismarck

Dar, după încheierea Păcii de la Praga (23 august 1866) între Austria și Prusia, conjunctura externă a devenit mai puțin favorabilă planurilor românești de unificare, căci, din acest moment, Bismarck s-a opus oricărui plan de dezmembrare a Imperiului habsburgic.

George Știrbey comunica la 1 august, de la Constantinopol, că Green, consulul Angliei, i-a exprimat neliiniștea anumitor cercuri diplomatice din capitala Imperiului otoman în legătură cu vizita la București a unor reprezentanți ai emigrației maghiare, punînd în legătură vizita acestora cu formarea corpurilor de voluntari. Neliiniștea acestor cercuri era destul de mare, din moment ce Știrbey recomanda publicarea în *Monitorul oficial* a unui comunicat în care să se constate

dizolvarea corpurilor de voluntari.

Liberalii radicali au continuat și în toamnă propaganda dacoromână. Astfel, cu ocazia înapoierii principelui Carol de la Constantinopol (vizita avusese rolul de a normaliza relațiile cu Poarta), ziarul *Santinella română*, condus de liberalul-radical Grigore Heliad, saluta întoarcerea domnitorului, care „luptă să ne dea o Românie”. Consulul austriac Eder consemna, în aceeași zi, rîndurile apărute în *Santinella*, subliniind cu nemulțumire persistența sentimentelor unioniste.

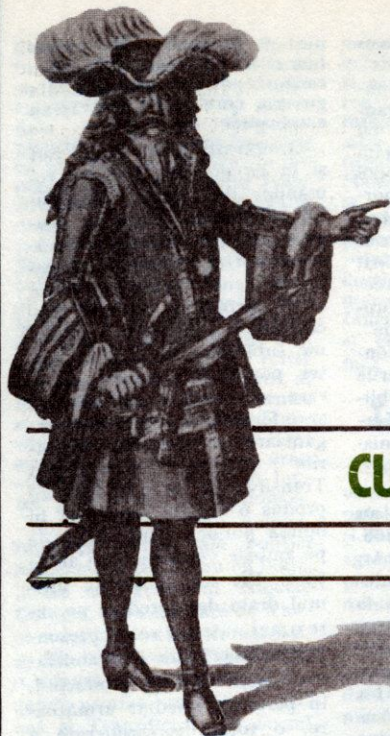
Planurile de desăvîrșire a statului unitar-național nu au putut fi realizate în 1866. România era un stat tînr, ce nu-și obținuse deplina independență, fiind lipsit de o armată puternică, înconjurat de imperii reacționare potrivnice. De asemenea, trebuie spus că un rol de seamă l-a jucat schimbarea poziției Prusiei, care după încheierea victorioasă a războiului cu Austria și eliminarea acesteia din confederația germanică, se va opune dezmembrării ei, văzînd în ea un viitor aliat.

Pe de altă parte, grupările conservatoare și liberal-moderate s-au opus planurilor radicale de a se da acțiunii de unire a Transilvaniei și Bucovinei un pronunțat caracter popular. Ele se temeau că mulțimea, odată înarmată, va impune un guvern format exclusiv din conducătorii săi liberali-radicali. Deși unanime în dorința de realizare a idealului național, grupările politice românești erau în divergență asupra metodelor de înlăptuire a acestui dezerat. C.A. Rosetti avea să arate mai tîrziu că, în vara anului 1866, el ar fi stăruit în cadrul guvernului să se realizeze în practică o forță populară de 100 000 oameni, cu ajutorul căreia să elibereze Transilva-

nia și Bucovina. Dar acest lucru nu s-a întîmplat din cauza opoziției colegilor din guvern, care nu-i împărțeau acest punct de vedere.

Complicații noi s-au ivit și în ce privește situația românilor din cadrul Imperiului habsburgic. După ce trupele sale au suferit usturătoare înfrîngeri din partea celor prusiene, Curtea din Viena — în dorința de a evita descompunerea imperiului, puternic subminat de avîntul luptei popoarelor pentru eliberare națională — s-a orientat spre formula dualistă de reorganizare a acestuia. Planurile privind incorporarea Transilvaniei la Ungaria au produs o reacție puternică în opinia publică românească de pe ambele versante ale Carpaților. Ele au spulberat ultimul dram de încredere pe care o mai nutreau unii reprezentanți ai românilor în promisiunile Curții vieneze, producînd, în perioada imediat următoare, o totală reconsiderare a tacticii mișcării naționale românești. Este interesant că acest fenomen era intuit de către un agent austriac care, analizînd consecințele aplicării dualismului, scria că românii din Transilvania ce mai nutreau încă speranțe în Austria, nu vor întîrzia „să-și simtă lezate interesele de autonomie și, în fașa problemei orientale și a consolidării puterii în Moldova și Valahia, pot să-și schimbe orientarea...”

După numai o jumătate de veac, „acel trup eterogen și monstruos”, cum definea Garibaldi Imperiul habsburgic, avea să dispară de pe harta politică a Europei, tocmai prin triumful voinței popoarelor subjugate de a trăi în libertate. Iar marele act de la 1 decembrie 1918 nu avea să facă altceva decît să confirme adevărul că numai popoarele singure își pot hotărî destinele.

*Îmi spune lumea hoț,
Măria Ta,
Că n-am decît o navă
mult prea mică...
Armată și corăbii de-aș
avea,
S-ar cuveni împărat atunci
să-mi zică*

FRANÇOIS VILLON

în tălmăcirea lui Al. Alexianu

CURSA ȘI CORSARI (I)

AUGUSTE TOUSSAINT

Corsari sau pirați? Poveștile de mare sînt pline de isprăvile lor. Uneori, ele îi confundă, alteori îi socotesc soiuri înrudite. Cel de-al XIV-lea Congres internațional de științe istorice, desfășurat la San Francisco, în august 1975, predecesor al reuniunii mondiale a istoricilor de la București, și-a înscris printre temele lui de dezbateri și activitatea acestor două categorii de oameni ai mării.

Corsarul era un combatant legal, imputernicit de o autoritate statală, și acționa numai pe timp de război, spre deosebire de pirat, un hoț de mare „fără lege”, care „activa” în permanență. Prinși, corsarii erau tratați ca prizonieri militari, în timp ce pirații erau spânzurați pe loc, de obicei fără judecată. Tactica de luptă — înșelarea (arborarea aceluiași pavilion cu al navei atacate, camuflarea tunurilor și a luptătorilor) și surprinderea adversarului, abordajul (luarea cu asalt a unui vas de către echipajul altuia) — se asemăna, în general. Uneori pirații ajungeau corsari în timp de război, după cum unii corsari deveneau pirați după încheierea păcii.

Noțiunea de cursă desemna activitatea specifică a corsarilor, constînd în echiparea și înarmarea de către particulari a unor nave destinate războiului pe mare, împotriva traficului advers, capturile (prizele) fiind făcute pe baza prevederilor unor principii de drept maritim recunoscut. Beneficiile realizate se împărțeau între stat și comanditari, pe baza hotărîrilor autorităților navale competente, a amiralităților.

Vechiul termen corso a dat în limbile germanice corsario, corsaire și corsar, cuvînt cu înțeles echivoc, aplicîndu-se atît tipului clasic de corsar, din epoci mai evoluat, cît și tipului „sălbatic”, inițial. La acest capitol, anglosaxonii au fost mai preciși, deoarece au folosit un termen diferit — privateer, care înseamnă „războinic particular” —, pentru a desemna, începînd din veacul XVII, primul tip, spre deosebire de celălalt, denumit în general corsair. Limbile germanice folosesc și Korsar, dar termenul cel mai curent este Kaper, de la olandezul Kap, pălărie.

La baza diferențierii corsar-pirat a stat criteriul apartenenței de o autoritate statală recunoscută. Vestitul Francis Drake, din secolul XVI, acoperit de autoritatea navală a curții Angliei, rămîne un corsar, deși spaniolii l-au considerat pirat pentru că nu a respectat monopolul comercial instituit de regii Spaniei în Antile.

Dezvoltîndu-se „legal” de pe la anul 1400, cursa și-a avut perioada de apogeu în a doua jumătate a sec. XVI, epocă în care s-au impus numele corsarilor francezi Jean Bart și Duguay-Trouin, deveniți eroi naționali. Dar operațiunile de cursă — atacurile împotriva traficului advers, capturarea unui mare număr de corăbii comerciale — nu au putut niciodată hotărî deznodămîntul războiului naval. Acest rol l-au jucat numai marile flote militare, cu escadrele lor constituite, care urmăreau prin luptă să dobîndească stăpînirea mării și astfel să desființeze comunicațiile maritime adverse. În prima jumătate a sec. XIX, în condițiile în care

statele naționale moderne nu mai întrețineau mercenari, iar marina se supunea legilor generale de organizare a forțelor militare, cursa a devenit anacronică. În 1856, Convenția de la Paris a stabilit abolirea ei.

Literatura și filmele timpurilor noastre au făcut o imagine romantică a corsarului: un marinăr îndrăzneț, luptând cavalereste și dobândind izbînză de necrezut, împotriva unor adversari mai puternici. Fără a dezminți

acest portret general, realitatea istorică îl nuanțează, ținînd seama că la baza întregii instituții a cursei a stat și un puternic interes material.

Pe această temă, în 1978, la Paris, a apărut lucrarea *Histoire des corsaires* (Istoria corsarilor), de Auguste Toussaint, din care reproducem fragmentele ce urmează. Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

Cu și fără scrisoare de marcă

Departe de a deriva din piraterie, cursa apare, dimpotrivă, ca o reacție la nedreptatea de a lua în stăpînire, prin forța armelor, bunurile altuia, deci ca o reacție chiar împotriva pirateriei. În asprele vremi premedievale, a-ți urmări dreptul prin forță era socotit perfect legitim. Ochi pentru ochi, dînte pentru dînte; legea talionului data de mult. Uneori însă violența dădea naștere unei violențe și mai condamnabile, iar represaliile depășeau în brutalitate agresiunea. De aici și necesitatea de a-i împiedica pe indivizi să-și facă singuri dreptate.

S-a statornicit ca orice individ, care se considera lezată de către un străin, să nu uzeze de represalii fără a cere mai întîi îngăduința suveranului său. Este ceea ce, în Franța, s-a numit „a cere scrisori de marcă”, care acordau dreptul celui ce le primea — individ sau grup, după caz — să depășească marca sau granița, spre a-l urmări pe agresor și a recupera de la el paguba pricinuită. La început, acest patent a fost valabil pentru despăgubiri și pe uscat, și pe mare, limitîndu-se, în cele din urmă, la operațiile maritime.

În Franța, cea mai veche scrisoare de marcă se pare că a fost acordată de Filip II August, la 25 mai 1206 lui Wistace le Moyne (Eustațiu călugărul), din portul Boulogne pentru a ataca navele engleze în Marea Minecii. În Anglia, cea dintîi *letter of marque* datează din 1293, dar suveranii englezi au semnat cu siguranță asemenea scrisori cu mult mai dinainte. În Țările de Jos, folosirea scrisorii de marcă (denumită *commissie van retorsie*) a început mai tîrziu. Exemplul lui Eustațiu nu este to-

tuși prea strălucit, căci comportarea sa îl așază mai curînd printre pirăți. Pirat cu autorizație, fără îndoială, dar tilhar totuși și încă de cea mai rea speță, pe deasupra și un trădător care a crezut — zadarnic dealtfel — că va scăpa cu fața curată, trecînd de partea englezilor.

În fapt, numai scrisoarea de marcă nu era suficientă pentru a face din deținătorul ei un adevărat corsar. Ea reprezenta numai o primă încercare de a pune rînduială într-o situație anarhică. Va trece mult, pînă ce corsarul se va diferenția de pirat. Mai ales că unii suverani nu au respectat principiile scrisorii de marcă, pe care au acordat-o uneori străinilor pentru a prăda navele ce le rivneau. Legislația care avea să stabilească, în cele din urmă, activitatea corsarilor, în limite bine determinate, s-a încropit încet, pe etape, atîngînd forma definitivă abia în veacul XVII.

„Preistoria” cursei rămîne puțin cunoscută. Ne este totuși cu putință să zugrăvim, în linii mari, un tablou al cursei „sălbatică” — sau cum am spune astăzi ilicite — care, deși seamănă cu pirateria, are anumite trăsături distincte. Unii autori susțin că cursa maritimă a fost organizată legal, cel puțin în intenția suveranilor, în timpul Războiului de 100 ani (1337-1453). Dar degeaba s-ar căuta, în acea epocă, acte legislative precise pentru acest gen de activitate. Cel mult, suveranii francezi și englezi s-au înțeles citeodată să stipuleze un răgaz între plîngere și represalii, pentru a permite o eventuală rezolvare a diferendului pe cale pașnică.

Dealtfel așa-zîșii „mari corsari francezi” din acea epocă, Jean Marant, Gilbert de Fret-hun, Waleran de Saint-Pol, Pero Niño se încadrează cu greu în această categorie. Marant era un sălbatic, care în-

junghia fără cruțare pe toți membrii echipajelor învinse; Frethun își vindea prizonierii ca sclavi; Saint-Pol îi măcelărea pe toți „cîinii de englezi, care îi cădeau în mîini”. Niño, un mercenar spaniol, aducea mai mult a aventurier decît a cavalier rătător. De partea engleză, corsarii cei mai activi în Războiul de 100 ani și-au avut bazele în cele *Cinci porturi* (Hastings, Romney, Hythe, Dover, Sandwich), care beneficiau, de multă vreme, de ocrotirea regală. De fapt, erau niște pirăți și cronicile engleze sînt pline de fărîdelegile lor.

La 7 decembrie 1400, regele Franței, Carol VI, a publicat un decret prin care interzicea particularilor să armeze nave de război, fără permisiunea amiralului Franței, care era, de asemenea, singurul abilitat să aprecieze legalitatea prizelor. În Anglia (în 1414) și în Țările de Jos (în 1487), Henric V și, respectiv împăratul Maximilian au promulgat decrete similare în favoarea amiralităților din aceste țări. Din nefericire însă toate aceste dispoziții au rămas adesea literă moartă.

Totuși în sec. XV, a început să se infiripeze dreptul maritim internațional, pe măsură ce se dezvoltă navigația pe mare. La inițiativa Spaniei, principalele națiuni din Europa au adoptat, atunci, un adevărat corp de legi, care nu reprezenta totuși decît o schiță de reglementare.

Mare, natura, omnibus patet

În Mediterana, motivul religios, a dat, de timpuriu, un caracter sui-generis fenomenului corsar, socotit episod al luptei dintre lumea creștină și Islam. De fapt, a fost vorba despre un fel de tilhărie pe mare, practică mai peste

tot în zona Mediteranei, atât de creștini, cit și de musulmani, un fel de „industrie națională“, în care interesul de stat și cel particular se amestecau într-o sfințită și profitabilă emulație.

La musulmani, reprezentanții cei mai vestiți ai cursei au fost cei numiți de francezi Barbareștii. Denumirea, de origine nelămurită, se referă la un soi de navigatori pirați, stabiliți pe litoralul nord-vestic al Africii încă din veacul XIII, dar care nu au intrat cu adevărat în istorie decît în sec. XV.

La creștini, cei care au organizat curse au fost cavalerii Ordinului „Sfîntului Ioan“ din Ierusalim¹, care au urmat Templierilor² în 1312, după abolirea Ordinului acestora. Stabiliți succesiv în Cipru, la Acra [actualmente Akka, în Israel], în Rhodos și, în cele din urmă, în Malta (pe care aveau să o păstreze pînă în 1798), cavalerii, cunoscuți sub numele de cavaleri de Malta, au reprezentat floarea corsarilor mediteraneeni. În 1561, marele duce al Toscanei Cosimo I Medici a întemeiat Ordinul „Sfîntului Ștefan“, cu sediul la Livorno, imitat după cel de la Malta. Activitatea acestor noi călugări-corsari a atins apogeul în 1585-1610.

Cursa musulmană s-a organizat pe scară largă în jurul anului 1360, dar înflorirea orașelor-corsare nord-africane (Bizerta, Tunis, Alger și altele) datează din veacul XV. În cele din urmă însă Algerul a fost cetatea în care s-au întărit Barbareștii, în 1515, sub egida sultanului Turciei. Ca și pentru creștini, apogeul puterii lor se situează în veacurile XVI-XVII.

Călugării-corsari operau cu autorizația papei, Barbareștii sub autoritatea suveranilor turci. Cursa fiind considerată, și de o parte și de alta, ca îndreptată împotriva „necredincioșilor“, scrisorile de marcă deveneau de prisos. În orice caz, toți acești corsari nu au avut nimic din tipul clasic. Ei au practicat cursa de tip „sălbatic“.

Comerțul obișnuit pe Marea Mediterană a avut mult de suferit. Numai după cucerirea Algerului (1830) de către Fran-

Pavilioane din epoca corsarilor

În p. 38: Jean Bart, celebrul corsar francez, spaima flotelor engleză și olandeză

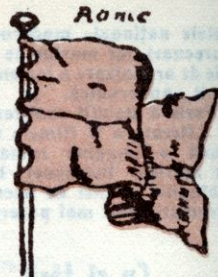
ța, Barbareștii au încetat cu totul prădăciunile lor. Dar încă de pe la începutul veacului XVIII, cursa barbară a decăzut, odată cu dezvoltarea marinelor militare naționale din Europa și creșterea volumului de schimburi comerciale.

La sfîrșitul sec. XV, descoperirea Americii a deschis un nou cîmp de acțiune pentru cursa pe mare. Spania și Portugalia cărora papa le-a acordat monopolul pămînturilor nou descoperite, au interzis celorlalte popoare din Europa să facă negoț acolo. Nedreptate flagrantă. Represaliile nu au întîrziat.

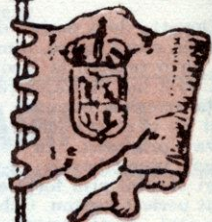
În acest nou gen de cursă, întîietatea a revenit navigatorilor din provincia Normandia, pionieri ai expansiunii franceze peste mări. Francisc I³ le-a acordat concursul, refuzînd să recunoască bulele papale care îi privilegiau pe iberici. „Aș vrea să văd și eu, spunea el, clauza din testamentul lui Adam care mă înlătură de la împărțirea lumii“. Nu făcea, dealtfel, decît să reia, în interesul său, vechiul dicton roman *Mare, natura, omnibus patet* (Marea, prin însăși natura ei, e deschisă tuturor). Cele dintîi incursiuni franceze în Marea Caraibilor datează din 1506 și s-au intensificat în 1521, cînd Francisc I a declarat război Spaniei. Primele capturi importante de galioane spaniole s-au efectuat în 1523, de către căpitani ai marelui armator Jean Ango, din Dieppe.

Normanzii au atacat apoi și pe portughezi, care au ripostat. După ce citeva nave ale lui Ango au suferit daune, în 1530, Francisc I l-a autorizat pe armator, printr-o scrisoare de marcă, să atace navele Portugaliei. Nemulțumindu-se cu întinderile Atlanticului, Jean Ango și-a trimis corsari pînă în Oceanul Indian, pe care Lisabona îl considera o rezervă proprie. În anii ce au urmat, regele Franței a retras și a redat de mai multe ori sprijinul său lui Ango. Pe de o parte, el voia să salvgardeze relațiile cu Portugalia, pe de alta, avea nevoie de banii ce-i reveneau

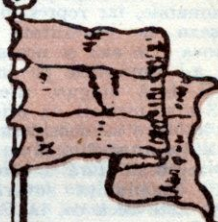
Rome

Castillo de León

Prinse de Holand

Regele de Rhinrogo

Prinse de Indone

¹⁻² Magazin istoric, nr. 11/1977; 6/1974.

³ Magazin istoric, nr. 2/1980.

din prize, pentru a-și finanța războiul împotriva Angliei și campaniile militare din Italia. La protestele Portugaliei, el răspundea: „Nu eu, ciANGO se războiește cu voi”.

În 1535, valoarea prizelor luiANGO se ridica la aproape un milion de ducati, ceea ce nu l-a împiedicat să moară ruinat, în 1551. După moartea sa, cursa franceză a continuat în Atlantic, îndeosebi împotriva spaniolilor. Corsarii francezi au reușit chiar să-și stabilească o bază la Santa Elena, pe coasta Carolinei de Sud.

Normanzii nu au fost însă singurii corsari francezi ai epocii. Le-au urmat curînd bretonii, gasconii, hughenoiții din La Rochelle, pe care spaniolii îi numeau *corsarios luteranos*. Aceștia din urmă au întreprins expediții memorabile, motivate atît prin ura religioasă, cît și prin pofta de cîștig. Deși au pricinuit pierderi inamicilor, atacurile franceze nu le-au distrus și monopolurile. *Flotas de plata*, care transportau în Spania argintul din minele Mexicului, nu au fost defel afectate. Pierderile nu au atins nici 1% din tonajul transportat. Numai pe ruta de la Capul Bunei Speranțe, așa-numita *carreira da India* (linia Indiilor), care alimenta Portugalia cu mirodenii și alte produse ale Orientului, transporturile au suferit ceva mai mult. La sfîrșitul veacului XVI, supremația iberică pe rutele Atlanticului și Oceanului Indian a continuat să rămînă foarte trainică.

Calicii mărilor

Englezii nu au întîrziat să urmeze exemplul francezilor. Supușii lui Henric VIII, care a scos Anglia de sub obediența papală, în 1534, s-au arătat și mai puțin dispuși, decît cei ai regelui Franței, să respecte decretelor Romei. Așa încît, cei dintîi „cîini de mare” (*sea-dogs*) — după cum își spu-

neau ei înșiși — s-au sinchisit prea puțin de obținerea de scrisori de marcă, atunci cînd s-au năpustit asupra comerțului spaniol transatlantic. O primă fază a durat de pe la 1540 pînă la 1585, fiind marcată de expedițiile lui John Hawkins (1562), urmat curînd de o rudă a sa, Francis Drake, care a întreprins acțiuni de cursă începînd din 1566. Printre principalii cîini de mare se numără și Philip Roche, Andrew Barker, Richard Grenville, cel mai însemnat fiind însă fără îndoială, Drake, un adevărat uriaș al cursei engleze.

După pilda lui Francisc I, regina Elisabeta a încurajat expedițiile cîinilor de mare împotriva spaniolilor. Cînd, în Franța, au izbucnit războaiele religioase (1562), ea a sprijinit pe hughenoiți, acordînd scrisori de marcă navigatorilor englezi, pentru a ataca navele catolice franceze și spaniole în Marea Mîncii. Dar acești corsari nu se asemănau defel cu Drake. Cel mai cunoscut dintre ei, Martin Frobisher, s-a purtat ca un adevărat pirat¹.

Cursa engleză în Atlantic a cunoscut apogeul între 1585 și 1603, pe timpul războiului efectiv împotriva Spaniei. Vreo sută de corsari au fost atunci echipați în porturile din sud-vestul Angliei: Southampton, Weymouth, Plymouth, Bristol. Obiectivele lor — să atace porturile Peninsulei Iberice (Portugalia fusese anexată de Spania în 1580) și posesiunile Spaniei din Antile. Căpitani, dispunînd de scrisori de marcă, erau, în principiu, controlați de amiralitate. Ceea ce nu a exclus deloc abuzurile. Neposedînd încă o marină militară bine pusă la punct, Elisabeta depindea de acești *sea-dogs*, în purtarea războ-

iului pe mare². Armatorii, de origine atît burheză, cît și aristocratică, erau atotputernici, și amiralitatea închidea ochii.

Sfîrșitul conflictului anglo-spaniol, în 1603, nu a dus însă la încetarea operațiunilor de cursă, care s-au prelungit pînă în 1625, sub domnia lui Iacob I. Dar în această ultimă fază, pirateria a precumpănit. Iacob I, înțelegînd să respecte tratatul de pace cu Spania, a trebuit să procedeze atunci cu severitate. Astfel, învinuit de curtea de la Madrid, celebrul explorator Walter Raleigh a fost executat, în 1618.

Ca și confrății lor francezi, corsarii englezi ai veacului XVI nu au izbutit să zdruncine hegemonia spaniolilor și portughezilor asupra oceanelor. Dar, pe de altă parte, ei au fost aceia care au pus temelile puterii navale și economice a Angliei, contribuind la formarea unor puternice familii de armatori și la dezvoltarea flotei comerciale.

Cea dintîi lovitură serioasă dată puterii maritime spaniole în sec. XVI a fost opera marinarilor din Țările de Jos, rămași în istorie sub numele de „calicii mărilor” (*zee geuzen*, în olandeză). Calificativul de „calici” fusese dat în deridare, în 1566, olandezilor care se ridicau împotriva jugului spaniol; ei și-au transformat porecla în renume. Răscoala împotriva Spaniei a izbucnit în 1568. Conflictul avea să dureze 80 ani. Lupta a fost dusă pe uscat de „calicii codrilor”, iar pe apă de „calicii mărilor”. Aceștia din urmă au primit cele dintîi scrisori de marcă la 1 iunie 1568, de la Ludovic de Nassau, frate cu Wilhelm de Orania, care conducea răscoala.

¹ Corsarii englezi au fost, în mare parte, ofițeri în marina militară a reginei. În luptele din 1588, împotriva Invincibilei Armade, Frobisher a fost unul dintre șefii flotei engleze.

² În 1588, din cele 197 nave care i-au înfruntat pe spanioli, numai 37 făceau parte din marina militară propriu-zisă.

Avind la început numai 18 nave flota calicilor a ajuns să numere, în 1570, 84. Pînă să dobîndească o bază în propria lor țară, calicii, nevoiți să vagabondeze pe mare, au folosit porturile engleze din Marea Minecii, pentru a se aproviziona și a-și vinde capturile. Ei se puteau bizui, de asemenea, pe sprijinul hughenotilor francezi.

După patru ani de atare viață hoinară — timp în care s-au deprins cu relele — calicii mărilor au pus mina pe portul Den Briel, în insula Voorne, la gura Maasului (în aprilie 1572) și, puțin după, pe cel de la Vlissingen. De atunci înainte, șefii lor și-au putut organiza temeinic ceea ce fusese pînă atunci o operație destul de anarhică. În 1574 Lodewijk Van Boisot a cucerit orașul Leyda.

În cele ce au urmat, calicii mărilor, bine conduși, au jucat un rol hotărîtor în lupta pentru independența Provinciilor Unite. După un armistițiu încheiat în 1609, războiul a reînceput în 1621 și a durat pînă în 1648, cînd Pacea westfalică¹ a recunoscut definitiv independența acestor provincii. Este cel dintîi rezultat — cu adevărat semnificativ în istoria lumii — care merită înscris la activul cursei maritime sau, în cazul de față, al guerillei pe mare. Spaniolii n-au voit niciodată să vadă în acești partizani decît niște simpli pirați, pe care li spînzurau, ori de cîte ori li prindeau. Erau niște neciopliți, firește, deși printre ei se aflau și aristocrați. Dar nu li se poate tăgădui o anumită măreție.

Kaperi și flibustieri

În timp ce corsarii olandezi se războiau în Marea Nordului împotriva spaniolilor, la cîlealt capăt al lumii, în Oceanul Indian, alții dădeau de furcă cuceritorilor portughezi. Este vorba despre *marakkari*, de pe coasta Malabar, din vestul Indiei. Activitatea lor datează din prima parte a sec. XVI; este, deci, anterioară calicilor.

¹ Magazin istoric, nr. 4/1976.

Cursa calicilor mărilor a dat naștere unei contracurse flamande, care și-a avut baza la Dunkirk [azi portul francez Dunkerque], rămas credincios regelui Spaniei și bine situat pentru organizarea riposte. Deoarece purtau pălărie în locul năframei — așa cum făceau pe atunci mai toți marinarii — corsarii din Dunkirk au fost denumiți de potrivnicii lor *kaperi*, nume pe care l-au păstrat îndelung. Primele lor manifestări datau, de fapt, din Războiul de 100 ani, cînd atacaseră nave engleze în Marea Minecii. Către 1530, ei au intervenit împotriva danezilor, care se legaseră de vasele lor de pescuit, iar mai tirziu, pentru același motiv, împotriva unor rivali francezi. Cînd s-au răsculat calicii, cei din Dunkirk au primit scrisori de marcă de la Filip II [al Spaniei], pentru a-i combate. Acest război între corsari a fost într-adevăr o înfruntare crudă, fără cruțare. O primă serie de operații a durat pînă în 1609. Kaperii au făcut numeroase capturi, care i-au îmbogățit pe armatorii locali, îndeosebi pe cei din familia Van de Walle, la fel de vestiți ca Ango la normanzi.

Așa cum era de așteptat, calicii mărilor au reacționat. În 1588 după victoria engleză asupra Invincibilei Armade, victorie la care contribuiseră, ei au blocat Dunkirkul cu vreo sută de nave, dar kaperii nu s-au dat învinși. Alte tentative de blocadă, tot atît de zadarnice, au mai urmat în 1590 și 1594. În 1621, kaperii, în frunte mereu cu aceeași familie Van de Walle, și-au reluat atacurile. Pagubele olandezilor au atins 10 milioane de florini în 1627 și 12 milioane în 1629. Se spune că unul dintre corsarii din Dunkirk, Jan Colaert, ar fi capturat, singur, 109 nave.

Între 1636 și 1643, amiralul olandez Marten Tromp a blocat de mai multe ori Dunkirkul. Kaperii au găsit însă întotdeauna mijloacele cu care să-i înșele vigilența, să ajungă în larg și să facă noi prize. În același timp, au întreținut construcțiile navale, ceea ce

le-a permis să aibă mereu în mare vreo douăzeci de vase-corsar. Pînă la luarea orașului Dunkirk de către armata franceză a prințului de Condé, în 1646, activitatea kaperilor nu și-a pierdut nimic din vigoare. Cînd francezii, atacînd pe uscat, au intrat în oraș, au găsit în port mai multe nave corsare, în curs de armare. Pierdut de Franța în 1652, reluat în 1658, apoi cedat englezilor, în sfîrșit, cumpărat de Ludovic XIV, în 1662, portul-cetate Dunkerque avea să joace din nou un rol de căpetenie în istoria cursei, la sfîrșitul veacului XVII și începutul celui următor, de data aceasta însă în folosul Franței².

Cînd Franța și Anglia au început să întemeieze colonii în Antile, în al treilea deceniu al sec. XVII, guvernatorii coloniali au primit, la rîndul lor, autorizația de a elibera scrisori de marcă. Spania continua să refuze prezența concurenților străini în emisfera occidentală. Noile așezări trebuiau ocrotite împotriva agresiunii. Ca o urmare a cursei, a luat naștere în Atlanticul occidental o variantă „colonială”, care avea să se dezvolte considerabil mai tirziu, cînd — după înlăturarea adversarului spaniol — noile colonii aveau să se războiască între ele. Această cursă colonială a debutat însă foarte rîu, căci administrații Antilelor au apelat inițial la o adunătură de aventurieri, așa-numiți flibustieri³, printre care se numărau mai ales englezi și francezi, chiar și cîțiva olandezi. Chiar dacă solicitau scrisori de marcă, aceștia le foloseau doar ca paravan, altfel acționînd după bunul lor plac, neacceptînd nici un control și neîntînd deloc seama de legile internaționale. De o ferocitate proverbială, fără a mai vorbi despre comportarea scandalosă pe uscat și despre respingătoarele lor orgii, flibustierii au reprezentat cea mai groaznică piraterie. Pe ansamblu, activitatea lor s-a dovedit nefastă.

Introducere și traducere Nicolae KOSLINSKI

² În principalele războaie navale purtate de Franța sub Ludovic XIV, Dunkerque avea să trîmită pe mare cei mai mulți corsari, între care și pe renumitul Jean Bart.

³ Magazin istoric, nr. 7/1975.

STRĂVECHEA CIVILIZAȚIE A HANOIULUI

Teritoriul Vietnamului a fost locuit din cele mai vechi timpuri: în paleolitic s-au afirmat civilizațiile Hoa Binh și Bac Son, iar în neolitic a luat naștere poporul vietnamez, prin fuziunea diferitelor elemente etnice existente.

În anul 208 î.e.n., se formează regatul Namviet (Țara Sudului), în componența căruia intră, ulterior, statul sclavagist timpuriu Au Lac.

Începând din anul 111 î.e.n., vreme de peste zece secole, țara se află sub dominație străină. În 939 e.n., Namvietul, sub conducerea lui Ngo Qyen, își redobândește independența, fixându-și capitala la Koloa.

În 968 dinastiei Ngo îi ia locul dinastia Dinh, al cărei regat se numește Dai Viêt. La cîrma lui, se succed prima dinastie Lê (980-1009) și dinastia Li (1010-1225). Sub domnia acesteia din urmă, capitala se mută la Than Long.

Than Long, adică strămoșul Hanoiului de astăzi.

Istoria acestui oraș formează obiectul unui număr special al revistei *Études vietnamiennes* (nr. 48/1977). Am extras pentru cititorii noștri câteva dintre fragmentele cele mai interesante ale capitolelor seminate de: Tran Quoc Vuong și Nguyen Vinh Long, Tao Trang și The Hung. Titlul și subtitlurile aparțin redacției.

Cel mai frumos loc

La începutul secolului XI, deci încă din primii ani ai dinastiei Li, dezvoltarea societății impunea instaurarea unui stat feudal centralizat. Veacurile de luptă împotriva cötropitorilor, pentru recucerirea independenței, întăriseră puterea și încrederea în sine ale poporului vietnamez. În primăvara anului 1010, regele Li Thai To și-a părăsit Capitala, pentru a-și vizita satul natal. Pe drum, el a trecut prin citadela Dai La, situată pe Hong Ha (Fluviul Roșu). Construită în 757 și reamenajată la sfîrșitul sec. IX, ea avea un perimetru de aproape 8 km, iar întăriturile sale măsurau, în medie, 10 m înălțime și erau dotate cu 55 turnuri de pază, 5 porți, 6 arcade. Interiorul cuprindea trei cursuri de apă (Hong Ha și doi afluenți ai săi), 34 alei principale și 5 000 rinduri de case.

Puternic impresionat de așezarea, peisajul și populația citadelei, regele Li Thai To a hotărât să-și transfere acolo Capitala. Conform legendei, el a văzut un dragon de aur, țișind din Dai La, de unde și numele de Than Long (dragonul care zboară), dat noului centru. „Așezarea este îndejuns de întinsă și netedă,

terenul îndeajuns de înălțat și de expus soarelui — scria în edictul regal din 1010. Populația este la adăpost de inundații. E cel mai frumos loc, unde se pot aduna oamenii și bogățiile, venind din cele patru puncte cardinale”.

În toamna aceleiași an, populația s-a apucat de construcție cu mare entuziasm. Pînă și elevii Colegiului național, odrasle ale claselor de sus ale societății, participau la lucrările de terasament și zidire. Încă de la început, orașul s-a împărțit în două: cetatea regală, rezervată monarhului și curții sale și împrejmuită cu ziduri mai înalte din pămînt, apoi din cărămizi și botezată Long Phong (dragonul și fenixul) — două dintre cele patru animale sfinte, celelalte două fiind inorogul și broasca țestoasă; cetatea civilă de jur-împrejurul celei dintii. În interiorul cetății regale, se afla cetatea interzisă, reședința regelui, reginelor și odalișcelor haremului, înconjurată de un zid și de un șanț cu apă și apărată de o gardă puternică.

În cetatea interzisă se înălța un palat de lemn cu patru etaje, vopsit în roșu aprins și cu coloane împodobite cu dragoni de aur, zine, precum și cîteva alte palate mai mici. Acest complex rezidențial — alcătuit încă din anul înteme-

ierii din opt palate și trei pavilioane — era inaccesibil pînă și mandarinilor (înalți dregători); nici ei și nici măcar prințul moștenitor nu puteau pătrunde acolo fără o învoire anume. Unul dintre palate găzduia audiențele acordate de rege mandarinilor, cu care discuta treburile statului. Tot acolo, dregătorii recent numiți își depuneau jurămîntul de credință și se organizau lupte sportive și alte divertismente.

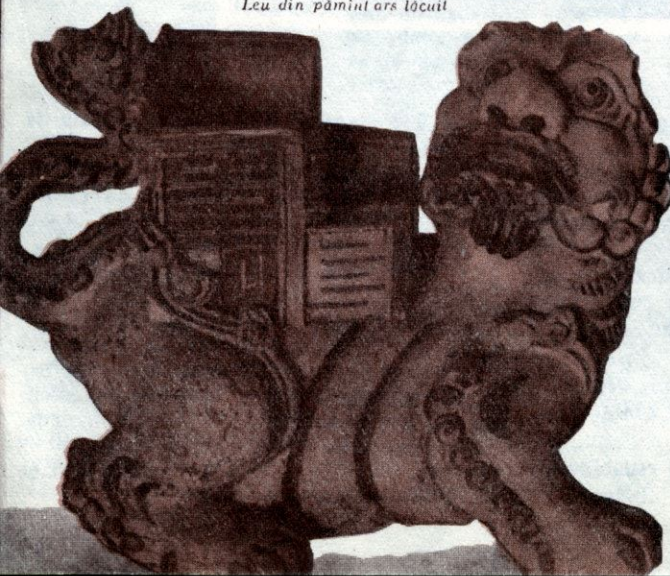
Printre celelalte somptuoase edificii ale cetății regale, s-a numărat și Pavilionul zinelor, construit în 1161 și avînd acoperișul etajului de sus învelit cu olane de aur, iar pe cel al etajului de jos cu olane de argint. De jur-împrejur, se aflau mici coline și lacuri artificiale, presărate cu lotuși, plante exotice, animale și păsări rare. Cu prilejul construcției unei pogode, Li Thai To a pus la dispoziție 310 taleri de aur, pentru a se turna din ei un clopot. (Același rege a folosit, în același an și în același scop — turnarea unui clopot pentru o pagodă din sudul orașului — 800 taleri de argint.)

Între cetatea regală și cetatea civilă se comunica prin patru porți, situate în cele patru puncte cardinale: la nord, poarta Minunatei virtuți apăra așezarea împotriva „beznelor boreale”; la est, poarta Bunei vestiri primea lumina ce venea din răsărit; la vest, poarta Marii fericiri era închinată binecuvîntării lui Buda; în sfîrșit, la sud, se afla poarta Principală, simbol al prosperității țării. Dealtfel mai toate construcțiile și, cu deosebire, marile edificii își aveau fațada principală spre sud. Nordul simboliza obîrșia frigului și direcția dinspre care năvăleau hunii. O zicală populară glăsuia: „Să-ți iei de nevastă o femeie blindă și să-ți durezi casa cu fața spre miazăzi”.

În cetatea civilă locuiau mandarinii, ofițerii, soldații și oamenii de rînd. Ea ocupa o întindere destul de mare, avînd un perimetru de 30 km. Aproape în centrul său se afla lacul Thai Ho, în vecinătatea căruia regii dinastiei Li au construit Templul literaturii (1070) — unde se celebra cultul lui Confucius și unde învățau prin-

În p. 43: cîleșe mîrturii ale străvechii civilizații vietnameze: bronz reprezentînd purtătorii unei lîmpi

Leu din pămînt ars lîcuil

țul moștenitor și vlăstarele marii nobilimi — și Colegiul național, prima universitate a Vietnamului, destinată copiilor de mandarini. Pe malul stîng al fluviului Hong Ha, se afla un centru de primire a solilor străini și a căpeteniilor triburilor care aparțineau minorităților naționale și care solicitau audiență la rege.

Doctoratul și probele sale

Construcția orașului Than Long se leagă de o legendă interesantă: pentru a-și putea lărgi palatul, regele a mutat templul dedicat unui spirit bun în afara cetății regale, dincolo de poarta de est. Dar, pe măsură ce se înălțau, zidurile noii aripi a palatului se prăbușeau. În disperare de cauză, regele a ridicat un altar, dedicat, spiritelor bune, pentru a le solicita ajutorul. Pe neașteptate, un cal alb a ieșit din templul strămutat, a galopat dinspre răsărit spre apus și apoi s-a înapoiat în templu. Pe urmele lăsate de copitele sale, zidurile s-au putut construi acum fără nici o greutate. Drept mulțumire, regele a dedicat un templu calului alb, care, pentru numeroase popoare din Asia, simbolizează soarele, cu „drumul” său zilnic între răsărit și apus.

Vreme de două secole, Than Long s-a mărit fără încetare. În 1108, populația orașului s-a mobilizat pentru a construi un dig de-a lungul fluviului Hong Ha, lucrare care a fost desăvîrșită în 1192.

În 1029, odată cu alte cîteva palate, s-a construit și peronul Long Tri, înzestrat cu două clopotnițe: cei care se socoteau nedreptățiți în vreun fel puteau veni acolo să sune clopotele, pentru a deschide un proces împotriva persecutorilor lor.

După patru secole de înțemeiere, Capitala a ajuns la apogee dezvoltării sale, devenind centrul politic, economic și cultural al întregii țări. Societatea era divizată în trei clase, aristocrația, clerul și țărănimea, în majoritate iobăgă, dar și cu un mare număr de țărani liberi. Domeniile

Marmită din bronz
în formă de
broască

feudale și pagodele își împarteau între ele șerbii, ceilalți locuitori ai satelor putînd fi mobilizați ca mînă de lucru, pentru marile opere de construcție întreprinse de către suverani.

Mandarinii locuiau în cetatea civilă și numai cu prilejul audiențelor la monarh intrau în cetatea regală. Cîțiva dintre ei se aflau în serviciul personal al regelui, în calitate de șambelani și eunuci, locuind deci în cetatea regală, împreună cu corpul de gardă și slujitorii. Postul de guvernator al Capitalei era unul dintre cele mai importante în eraria medie-vală. Nu putea să-l ocupe decît cineva care trecuse prin trepte ierarhice inferioare — în fruntea districtelor și a provinciilor — și care susținea un concurs foarte dificil.

Garda regală era alcătuită din 10 și mai apoi 16 companii a câte 200 soldați. Than Long era centrul de regroupare al principalelor forțe armate din întreaga țară, astfel încît garnizoana trebuia să fie gata oricînd să plece pe front, în caz de război. Fiecare mandarin aparținînd primelor cinci ranguri, din totalul de nouă, avea la dispoziția lui trupe particulare, cu un efectiv total de minimum 100 și maximum 1 000 soldați.

În afară de cetate, învățămîntul național nu ținea seama de vîrstă. Școlari puteau fi atît copii de 6-7 ani, cît și bătrîni de 60-70 ani. Pătura intelectualității îngloba pe elevi și studenți, precum și pe mandarii care își încheiaseră studiile. În 1253, s-a creat prima școală militară. În plus, la Than Long se mai aflau numeroase instituții de învățămînt particulare, conduse de remarcabili oameni de cultură. Predarea se făcea pe stradă și în cartierele suburbane, elevi fiind copiii oamenilor cu stare. Tot pe la mijlocul sec. XIII, un fiu mezin al regelui, om de mare cultură, a deschis o școală lîngă palatul său, acordînd burse celor mai buni învățăcei, veniți din toate colțurile țării.

În felul acesta, capitala Vietnamului a avut mereu o populație tînără și studioasă, o forță culturală, dar și politică, mereu prezentă cu prilejul marilor evenimente ale țării. Acestor tineri înzestrați pe plan intelectual, turbulenți și vesnic protestatari, li se potrivea bine și zicala: „Învățăceii se țin de coada duhurilor bune, dar și a dracilor”.

Pentru a-și recruta funcționarii, regimul feudal organiza concursuri, dintre care cel dinții a avut loc în 1075. Sub dinastia Li s-au înființat Con-

(Urmare din p. 18)

cursul celor trei religii — budismul, taoismul și confucianismul — pentru recrutarea de preoți ai curții — Concursul „Thai hoc sinh”, un fel de doctorat rezervat fiilor de nobili, și doctoratul Tien si, deschis tuturor intelectualilor.

Doctoratul, țelul suprem al tuturor studenților, cuprindea două serii de probe: concursul Capitalei și concursul Palatului Regal, la acesta din urmă subiectele fiind alese de rege sau vicerege. Primii trei laureați căpătau titlul de primul, al doilea și al treilea doctor. În 1484, regii dinastiei Lê au construit în Templul literaturii stele de piatră, care să perpetueze numele doctorilor cu începere de la concursul din 1442. Ultimul concurs la Than Long a avut loc în 1787, ceea ce a ridicat totalul acestor întreceri la 117. Pentru a se putea prezenta la doctorat, candidatul trebuia să treacă mai întâi un concurs regional, care se ținea cu un an înainte. Cei reușiți în această etapă se împărțeau în două categorii: bacalaureații și licențiați, numai aceștia din urmă putând ocupa un post de mandarin, chiar dacă nu se prezentau la doctorat. În așteptarea unui nou concurs, bacalaureații deveneau adesea profesori, în cadrul școlilor particulare de tip familial.

Laureații concursului de doctorat al Palatului primeau de la rege un costum de gală: scufie, tunică și centură. După o ceremonie la Templul strămoșilor regali, ei vizitau grădina Palatului și erau plimbați pe străzile Capitalei, după care se înapoiau, cu un cortegiu special, în localitatea lor de baștină, pentru a se prezenta în fața concetățenilor. Aceștia se înghesuiau în mare număr pe străzi, pentru a admira pe eroii zilei, iar familiile bogate recurgeau la tot soiul de manevre pentru a-și mărița fetele cu prestigioși doctori. Această atracție față de carte s-a transmis și pe calea cîntecelor populare: „Eu nu rivnesc nici la lanul de orez, nici la balta cu pește/Eu nu ținesc decît după condei și pupitru”.

Traducere de F. VLĂDĂȘCĂU

ria se întrepătrunde cu arta și cultura, ce ne puteți spune despre semnificația istorică pe care ați acordat-o, în lucrările dv., fenomenului românesc considerat în contextul mai amplu al sud-estului european?

— Am demonstrat acolo că de ospitalitatea țărilor române autonome au beneficiat militanți din alte țări balcanice. După cum artera principală care lega zona Balcanilor de Viena — pe atunci important centru politic — trecea prin București și Iași, tot așa, stimulul dorinței de renaștere națională a pornit și din România spre mintea și inima grecilor, ca și, dealtfel, a albanezilor, sîrbilor, bulgarilor.

— Parcurgînd publicațiile și lucrările de specialitate apărute recent în R.F.G., ați constatat ceva nou în privința metodologiei istorice?

— Firește. Epoca noastră ne obligă să găsim metode noi. Dacă există date suficiente despre un anumit eveniment, se încearcă transpunerea lor într-un program care apoi se trece prin computer. Această metodă, foarte utilă în științele exacte unde aproape totul se poate măsura sau cîntări, întîmpină dificultăți în domeniul istoriei, unde nu totdeauna dispunem de toate datele necesare, și aici e punctul critic al acestei metode matematice. Pe de altă parte, s-a conturat o metodă mai complexă, așa-numita tipologie. Adică, încercarea de a găsi niște modele universal valabile care, raportate la o situație istorică dată, să permită

mai lesne înțelegerea și explicarea ei. Ceea ce iarăși ridică probleme, deoarece în regiunea de care mă ocup au existat zone cu condiții social-istorice specifice, situații sociale amputate, cum le spunem noi, ca, de exemplu, cazul Transilvaniei, unde secole la rînd, locuitorii români au fost lipsiți de o serie de drepturi elementare.

O metodă care cîștigă tot mai mult teren în istoriografie este aceea a studiilor pluridisciplinare. În prezent, este aproape imposibil să ajungi la o nouă viziune asupra faptelor istorice, sau la o viziune de sinteză a lor, dacă nu apelezi și la alte discipline, dacă nu consulți lucrări elaborate în alte domenii. Și noi, cei mai în vîrstă, sperăm că generația tinăra va pași cu mai mult curaj pe acest tărîm, decît a făcut-o generația mea.

Trebuie să spun că mulți specialiști din R.F.G. au părăsit narațiunea epică istorică. Se folosește un limbaj mai concentrat, care caută să evite orice element ce nu este absolut necesar. În privința exactității științifice, sau, cu alte cuvinte, a adevărului istoric, lucrăm într-un domeniu în care, deși se spun lucruri adevărate ele nu se pot măsura. Căutăm să ne adîncim continuu cunoștințele pentru ca acestea să fie cît mai exacte. Pseudoadevărul în istorie este ceva foarte periculos și, la noi în R.F. Germania, ca pretutindeni dealtfel, există un resentiment puternic împotriva oricărei afirmații lipsită de acoperire documentară.

Interviu realizat de
Ana-Maria ȘERBĂNESCU

Septembrie 1822

7 septembrie 1822, orașul brazilian Sao Paulo. Principele dom Pedro proclama independența Braziliei față de Portugalia¹. Pe colina Ipiranga, dom Pedro lansa așa-numita „chemare de pe Ipiranga”, pronunțând cuvintele care au rămas înscrise în istorie: „Independență sau moarte”. Se răsturna astfel un regim de dominație ce debutase cu 322 ani în urmă, când navigatorul portughez Pedro Álvares Cabral a atinsese coasta braziliană, la sud de actualul Salvador.

Episoade legendar

Independența politică a Braziliei a fost dobândită în contextul general al războaielor de eliberare națională de sub dominația iberică, desfășurate în America Latină în primele decenii ale secolului XIX². Inceputul națiunii braziliene a început însă să se cristali-

¹ Informații mai ample despre istoria Braziliei pot fi găsite în lucrarea *Brazilia*, a aceluiași autor, aflată în pregătire la Editura științifică și enciclopedică, în colecția *Pe harta lumii*.

² *Magazin istoric*, nr. 3/1973, 1/1974, 4/1979.

BRAZILIA SE PROCLAMĂ INDEPENDENTĂ

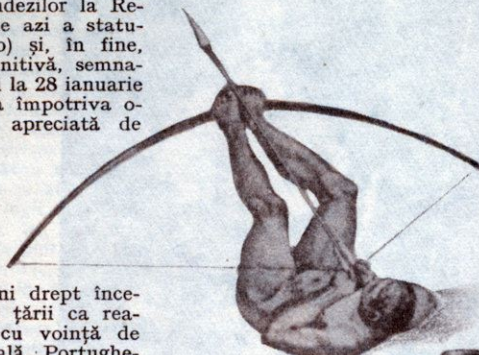
GHEORGHE R. BURLACU

zeze cu mult înaintea proclamării independenței, ca rezultat al unui lung proces de luptă și emancipare a maselor populare, al jertfei multor eroi intrați în legendă.

Un moment de seamă al istoriei Braziliei din perioada colonială l-a reprezentat ridicarea armată a patrioților din Pernambuco (unitate adminis-

trativă pe al cărei teritoriu s-a constituit statul cu același nume, unul dintre cele 22 state de azi ale Braziliei, aflat în nord-estul țării) împotriva Companiei Olandeze a Indiilor de Vest. În ciuda politicii de centralizare sistematică a puterii în mîna guvernatorului general portughez, în ciuda construirii unor noi orașe și fortărețe de coastă, ca Rio de Janeiro (1565) și Fortaleza (1609), olandezii reușiseră să pună mina pe Bahia, în 1624, și pe Pernambuco, în 1636. De aici, din nord-estul Braziliei, ei intenționaseră să înrobească politic și economic întreaga țară. Dar, în 1645, a izbucnit un puternic război antiolandez, care avea să se sfîrșească nouă ani mai târziu, după lupte grele, prin izgonirea olandezilor din Brazilia. Unele episoade ale luptelor pentru expulzarea olandezilor au intrat în legendă: retragerea trupelor portughezo-braziliene de la Rio-Grande do Norte la Bahia, pe o distanță de 2 000 km, prin păduri dese, alternînd cu savane uscate, sub un soare nemilos; rezistența eroică opusă

de 20 localnici, aflați în fortăreața Rio Formozo, unui număr de 6 000 olandezi; cele două bătălii, din aprilie 1648 și februarie 1649, purtate în Munții Guararapes, între trupele olandeze și cele portughezo-braziliene; încercuirea olandezilor la Recife (capitala de azi a statului Pernambuco) și, în fine, capitularea definitivă, semnată de invadatorii la 28 ianuarie 1654. Rezistența împotriva olandezilor este apreciată de

În p. 48-49: imagini de epocă braziliană, reproducute dintr-o lucrare apărută la Paris, în 1837

În p. 47: împăratul Pedro I

istoricii brazilieni drept începutul existenței țării ca realitate istorică, cu voință de afirmare națională. Portughezii nu ar fi reușit să-i expulzeze pe invadatorii fără participarea, masivă și hotărâtoare, la acțiunile armate, a creolilor și băștinașilor. În statul Pernambuco a început istoria independenței braziliene.

La începutul sec. XVIII, seeta de independență s-a manifestat tot mai frecvent. La 10 noiembrie 1710, parlamentul statului Pernambuco a luat în dezbatere problema instalării unui guvern republican independent în acest stat. Cu timpul, independența a câștigat adepți și în alte state ale Braziliei. În jurul orașului Vila Rica din statul Minas Gerais, de pildă, zonă în care, în 1727, s-au descoperit bogate zăcămintele de diamantifere, începând apoi extracția lor, a avut loc o suită de revolte împotriva metropolei portugheze. Sis-

temul de impozite spoliator, aplicat de portughezi pentru aurul extras din minele de pe platourile de la Minas Gerais, a fost, de asemenea, cauza a numeroase ridicări la luptă.

O breșă în statutul colonial

Spre sfârșitul sec. XVIII, statul Minas Gerais a fost teatrul unei puternice acțiuni republicane, desfășurată timp de patru ani (1788-1792) și condusă de Joaquim José da Silva Xavier, cunoscut sub numele de Tiradentes. Mișcarea sa a avut un caracter romantic, lipsit de legături strînse cu masele, dar a convertit într-o formă de luptă energiile anticoloniale ale epocii. Tiradentes — cel mai de seamă și cel mai ferm din grupul de intelectuali și militari patrioți participanți la mișcare — a fost condamnat la moarte și spânzurat de autoritățile portugheze, într-o piață din Rio de Janeiro, care astăzi îi poartă numele. Portughezii i-au tăiat corpul în bucăți, pe care le-au așezat pe căile de acces spre Minas Gerais, iar capul l-au expus în piața principală din Vila Rica, pe locul

unde astăzi se înalță un monument al martirului independenței braziliene.

La 6 martie 1817, după acumulări revoluționare de mai bine de un secol, la Pernambuco a izbucnit o răscoală națională republicană, condusă de Domingo Jose Martins și Frei Caneca, mișcare în urma căreia s-a instaurat republica în oraș. Ea avea să dureze însă doar pînă la 21 mai același an, cînd liderii ei au fost uciși de trupele portugheze. Republica din 1817 a fost însă un act anticipativ al emancipării politice a țării.

Care era situația economică a Braziliei în primele decenii ale sec. XIX? Timp de două secole, XVII și XVIII, Brazilia a fost o mare producătoare de aur, ocupînd un loc de frunte și în ramura pietrelor prețioase. În această epocă, cultura trestiei de zahăr, care începuse încă din sec. XVI, a fost complementată de creșterea vitelor — ocupație sedentară și continuă, care a asigurat o mai mare densitate a populației —, de cultura cafelei, arborelui de cacao, de exploatarea prețiosului arbore de cauciuc etc. Prin așa-numitele *quintos reais* (cincime regală) țara plătea un fel de tribut Portugaliei, pentru orice activitate economică. La începutul sec. XIX, Brazilia avea o populație de trei milioane oameni și o economie agricolă bazată pe producția de zahăr, bumbac, cafea și cacao, destinată consumului intern și extern. Culturile agricole, restrînse ca gamă, se practicau pe mari latifundii, ce foloseau munca sclavilor. Din acest cadru se nașteau și contradicția principală de clasă a societății braziliene, dintre clasa feudală, în declin, și sclavi. Paralel, se ascuțeau și alte contradicții, cum ar fi cea decurgînd din monopolul portughez asupra activităților economice și asupra comerțului exterior. Treptat, monopolul portughez asupra comerțului a fost depășit, prin realizarea unor operații de schimb cu coloniile portugheze din Africa, prin raporturi comerciale tot mai bine conturate cu Anglia¹ și cu alte pu-

¹ Încă din anul 1703, Portugalia semnase cu Anglia un tratat, prin care li acorda acesteia o parte din monopolul comerțului cu Brazilia.

teri europene, ceea ce a contribuit, și pe această cale, la slăbirea legăturilor metropolă-colonie.

Tot la începutul sec. XIX, țările capitaliste ale Europei Occidentale au exercitat presiuni asupra puterilor coloniale iberice, aflate în declin, pentru a permite accesul produselor industriale pe piețele coloniilor lor. În anul 1810, obligat de împrejurări, regele (mai apoi regele) portughez João a încheiat cu Anglia un nou tratat, prin care acorda drepturi preferențiale produselor acestei țări pe piața braziliană. Cercurile economice și politice locale și-au intensificat lupta împotriva dependenței față de metropolă. În 1814, s-a aplicat măsura de deschidere a porturilor brazi-

și-a adus în noua capitală întreg aparatul administrativ, necesar bunei funcționări a guvernului, a facilitat emanciparea braziliană pe plan administrativ, economic, social, a dus la inițierea unor experiențe noi de conducere, stimulatoare pentru tendințele de independență politică. Din această epocă, datează prima tipografie, primele bănci, primele încercări de dezvoltare a unei industrii ușoare, care să acopere necesitățile interne, în condițiile tulburărilor generate de războaiele napoleonice din Europa. Tot atunci a început și un proces de emancipare pe plan cultural-artistic.

În anul 1820, după ce în Europa se stabilise o ordine fără Napoleon I, în Portugalia, la Lisabona și Porto, a avut loc o insurecție liberală victorioasă. João VI a părăsit în grabă Brazilia, pentru a încerca să aperse monarhia în țara sa și l-a lăsat la Rio pe fiul său, dom Pedro, numit la 26 aprilie 1821, în vîrstă de 22 ani, regent al Braziliei. Separarea dintre metropolă și colonie a devenit astfel o necesitate istorică, pe care „chemarea de pe Ipiranga” a simbolizat-o numai.

Odată plecat regele, Brazilia a refuzat să redevină simplă colonie portugheză. Sătit de marii proprietari brazilieni, principele-regent a înțeles că, pentru a evita ca o revoluție lentă să se încheie — așa cum se petrecuseră lucrurile în coloniile spaniole

din America — cu instaurarea republicii, trebuie să devină protectorul unui stat brazilian independent față de Portugalia. De aceea, el a proclamat independența la 7 septembrie 1822; la 12 octombrie s-a intitulat împărat al Braziliei, sub numele de Pedro I, iar la 1 decembrie a fost încoronat, în cadrul unei ceremonii oficiale. Constituția promulgată la 25 martie 1824 a acordat largi imputerniciri tiranului împărat.

Independența politică braziliană se distinge de mișcările de eliberare hispano-americane. „Independența a rezultat dintr-o schimbare politică ce s-a realizat practic fără lupte sau, cel puțin, fără luptele îndelungi și profunde care au avut loc în America spaniolă”, scrie istoricul brazilian Nelson Werneck Sodré, în lucrarea sa *A História da Imprensa no Brasil* (Istoria presei în Brazilia).

Ceea ce nu înseamnă că ea a fost dăruită acestei țări de un rege portughez. Trupele portugheze s-au retras în fața superiorității evidente a forțelor care luptau pentru independență. Aproape toate efectivele coloniale s-au concentrat în Bahia, în vederea unei confruntări decisive. Acolo și în alte state din nord-estul Braziliei, au pierit, în cursul unui an de lupte numeroși brazilieni, pînă cînd trupele portugheze, aflate sub comanda generalului Madera de Melo, au fost obligate să părăsească ultimul lor refugiu pe teritoriul Braziliei (1823).

Actul independenței ca atare s-a realizat printr-o acțiune de jos în sus, pornită din mase, care a coincis cu momentul în care și interesele cercurilor conducătoare erau favorabile separării de metropolă.

O necesitate istorică

În anul 1807, Portugalia a fost invadată de trupele lui Napoleon. La 8 martie 1808, familia regală portugheză a debarcat în portul Rio de Janeiro, refugiindu-se acolo cu aproape întreaga curte. Principele regent João VI a venit însoțit de fiul său Pedro, în vîrstă de nouă ani, cel care

Arădătoarele în chip de coarne indică „taurul” (în cazul de față numele șefului de trib dakota)

Înălțarea părului de pe creștetul capului însemnă „șef de trib” la paiași

PIELE-ROȘII SE ADRESEAZĂ SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR

JEAN MARTIN

Cu vreo două veacuri în urmă, a fost înființată „Societatea celor șase națiuni” (în fapt, șase triburi de indieni din Canada, cunoscute sub numele generic de irochezi), a cărei menire era să rezolve prin discuții, pe calea consensului, disputele dintre ele. Nu încapă îndoială că această înțelegere s-a datorat nu numai faptului că, după cum afirma antropologul american William Nelson Fenton, specialist în problemele pieilor-roșii, „irochezilor le plăceau întrunirile și-și petreceau un timp considerabil ținând șfat”, ci îndeosebi înțelepciunii dobândite

de aceste triburi, care și-au dat seama că războaiele le aduceau nenorociri și riscau chiar să ducă la exterminarea lor totală.

La scurtă vreme după înființarea Societății Națiunilor, irochezii s-au adresat organizației internaționale pentru apărarea drepturilor lor. Episodul, relatat în cartea A la Société des Nations, a ziaristului elvețian Jean Martin¹, este interesant nu numai prin pitorescul personajului principal, cât mai ales prin caracterul simbolic al acțiunii întreprinse de șeful irochez.

Titlul și subtitlul aparțin redacției Magazin istoric.

Apel de peste ocean

Pe țărmurile lui Grand River (Canada) se întrunește, în august 1923, Consiliul șefilor celor șase națiuni. Au venit, cite șapte reprezentanți, pen-

tru a delibera în numele triburilor mohawk, oneida, onondaga, seneca, cayuga, tuscarora. Șeful cel mare, Deskaheh îi informează că un fapt nou le-ar putea schimba soarta și că se cuvine să examineze, în comun, măsurile care trebuiau luate pentru asigu-

rarea viitorului irochezilor. Mândri, demni, calmi ca-n vremurile trecute ale luptelor duse între ei, pieile-roșii așteaptă cuvântul șefului. Deskaheh începe să vorbească. Gesturile sale cumpătate sînt expresive; vocea îi este guturală, dar modul lui de expri-

¹ Magazin istoric, nr. 6/1980.

Un apas semnificază „frigul” sau „iarna”. Cu semne de întrebare, gestul înseamnă „Cite iarnă!”, de fapt „Citi ani al!”

La shoshoni, degetele lăsate în jos înseamnă „ploaie”; cu mîna ținută în dreptul ochiului, înseamnă „lacrimi”

Degetele încrucișate ale celor două mîini semnifică, în limbajul hidatsa, „cabană de birne”

mare e limpede; din profil chipul său formează un triunghi regulat, cu un nas pronunțat, o frunte puțin teșită, o gură delicată, împodobită cu o mustață subțire. El și-a îmbrăcat costumul național. În picioare poartă cizmulițe verzi, cu franjuri galbene și cite o floare albă; pantalonul lui cafeniu, lung, este garnisit cu o bandă albă, cu triunghiuri verzi și roșii și cu cruciulițe fine, stacojii. Pe bluza cafenie, cu franjuri galbene, șeful arborează, atrînată la gît, o panglică lată, albastră, împodobită cu două cruci mari de culoare întuneată; pene splendide îi încadrează obrazul ca o aureolă: stacojii și albe pe frunte, ele se desfășoară într-un evantai portocaliu-alb-brun, avînd, în vîrf, trei, roșii ca singele.

O tăcere respectuoasă înțîmpină discursul șefului: „Părinții voștri v-au învățat că, demult, de foarte de demult, întreg pămîntul ne aparține. Alți oameni decît pieile-roșii nu existau. Totul era al nostru: lacurile, riurile, cîmpiile, pădurile. Vinam animale sălbatice, prindeam pești. Eram fericiți și liberi, iar popoarele noastre se înmulțeau. Uneori, un trib se războia cu un altul; respectam curajul, forța, șiretenia și, cînd socoteam că adunasem destule scalpuri, aprindeam luleaua păcii.

Cu vreo zece generații în urmă, alții ne-au invadat țara; triburile noastre luptau atunci împotriva adirondakilor și eram pe punctul de a-i învinge. Atunci, nou veniții, care erau numiți «francezi», s-au alăturat dușmanilor noștri și ne-au decimat strămoșii. Mai tirziu, au venit alți albi, «olandezii», care, dimpotrivă, ne-au ajutat pe noi să-i exterminăm pe adirondaki”.

Aci, șeful face o pauză. Impasibili, delegații celor șase triburi așteaptă continuarea expunerii:

„În această situație (acum ceva mai mult de un veac și jumătate), marii noștri șefi au întemeiat Societatea Națiunilor, Societatea celor șase națiuni irocheze, care continuă să existe pînă-n zilele noastre, și în numele căreia ne-am întrunit noi astăzi. La vremea respectivă olandezii au recunoscut independența statului nostru. Englezii, care ne erau prieteni, le-au urmat exemplul și — cînd colonia lor americană s-a răsculat — noi i-am rămas credincioși regelui. Am pornit atunci din nou la război și — așa cum fusese aliații englezilor împotriva francezilor — i-am apărut din nou pe englezi împotriva americanilor. În 1779, revoltații, ajunși stăpîni, i-au masacrat pe cei din triburile tuscara și mohawk, pe oneida și cayu-

ga, pe onondaga și seneca. Buncii noștri au fugit în nord și au venit să se stabilească aici, pe țărmurile lui Grand River, în apropierea lacurilor Erie și Ontario, pe pămînturile care aparțineau englezilor.

Ca un omagiu adus fidelității noastre, regele George III al Angliei l-a însărcinat pe generalul său, Frederic Haldimand, să semneze cu noi un tratat de pace și prietenie. Trebuie să vi-l citesc din nou, căci el constituie charta drepturilor noastre. Iată-l:

Frederic Haldimand, căpitan-general și guvernator-șef al Quebecului și teritoriilor înconjurătoare etc., etc., general și comandant-șef al forțelor armate ale Maiestății Sale în numita provincie și-n teritoriile dependente etc., etc.

Maiestatea Sa a binevoit să ordone ca, luînd în considerație atașamentul la cauza lui, manifestat de indienii mohawk și pierderile pe care le-au suferit, să li se pună la dispoziție un teritoriu, pentru a le servi ca loc de retragere sigur și confortabil, atît lor, cît și altora dintre cele Șase Națiuni care, fie că și-au pierdut așezările lor din Statele Unite, fie că au dorit ele însele să le părăsească, stabilindu-se pe teritoriul englez.

Conform dorinței unui mare număr din acești aliați credincioși ai Maiestății Sale, am

dobândit de la indieni o porțiune de teritoriu, situată între lacurile Ontario, Huron și Erie și, în numele Maiestății Sale, autorizez numita națiune mohawk să pe oricare altă din cele Șase Națiuni indiene care dorește să trăiască în acest pământ, să-l ia în stăpânire și să se stabilească pe malurile râului în mod obișnuit denumit Ouse sau Grand River, care se varsă în lacul Erie, alocându-le în acest scop 6 mile de fiecare parte a râului, începând de la lacul Erie și urcând astfel pînă la izvorul numitului riu. Ei și urmașii lor vor stăpîni în veci acest teritoriu.

Făcut de mîna mea și prevăzut cu sigiliul meu, la Castelul St. Louis, la Quebec, în 25 octombrie 1784, în al douăzecișicincilea an de domnie a Maiestății Sale.

Frederic Haldimand

Acest tratat — adăugă cu tărie Deskaheh — n-a fost niciodată revocat; el este încă în vigoare. În 1867, cînd a fost constituit Dominionul Canadei, am vîndut Croanei britanice o parte din pămînturile noastre, pentru a-i permite să instaleze acolo coloniști europeni. Capitalul, ale cărui dobînzii trebuiau să ne fie vărsate anual, a fost remis Canadei de către Marea Britanie.

Or, știți în ce măsură sînt nesocotite drepturile noastre: s-au impus legile străine pieilor-roșii din cele Șase Națiuni, a căror independență fusese însă recunoscută; încălcîndu-ne obiceiurile, ni s-au pus ipoteeci pe proprietățile noastre particulare; mulți dintre frații noștri au fost închiși...

Deskaheh urmează: „Sîntem prea puțini numeroși pentru a rezista. Astăzi se ivește însă o speranță: am aflat că, după războiul cel mare, statele din întreaga lume au înțeles și ele, cum înțeleseseră strămoșii noștri cu zece generații în urmă că, spre a împiedica izbucnirea de noi ostilități, trebuie constituită o Societate a Națiunilor. Toate țările independente au dreptul să facă parte din ea. Demnitatea noastră cere ca statul nostru, al celor Șase Națiuni irocheze, străbun al noii instituții, să fie admis ca membru al Societății universale a Națiunilor.

Această Societate, din care Marea Britanie și însăși Canada fac parte, s-a angajat, punîndu-și în joc cîntea, să intervină în mod echitabil în toate cazurile în care o situație dată constituie o primejdie pentru pacea internațională. Acțiunile împotriva celor Șase Națiuni irocheze ale noastre amenință pacea internațională. Sîntem îndreptățiți să cerem dreptate!

Deci, dacă sînteți de acord, îi voi scrie conducătorului Societății Națiunilor, un englez numit Eric Drummond, și-i voi cere:

1) recunoașterea dreptului de independență al celor Șase Națiuni ale noastre;

2) o indemnizație corespunzătoare să le fie vărsată cetățenilor noștri, lezați prin agresiuni;

3) o socoteală exactă, întocmită de guvernul imperial al Marii Britanii și Dominionului Canadei, a capitalului celor Șase Națiuni, împreună cu dobînzile care i s-au adăugat;

4) un mijloc adecvat, garantînd dreptul celor Șase Națiuni de a reintra în posesia capitalurilor și dobînzilor care li s-au adăugat;

5) libertatea de tranzit a populației celor Șase Națiuni pe teritoriul canadian și prin apele internaționale;

6) Societatea Națiunilor să ofere protecția celor Șase Națiuni...

După matură chibzuință, șefii națiunilor mohawk, oneida, onondaga, seneca, tauscarora și cayuga au recunoscut înțelepciunea acestor cuvinte și oportunitatea propunerilor șefului lor suprem, Deskaheh.

„Cererea irochezilor pentru a obține dreptate” i-a fost adresată „Onorabilului Sir Eric Drummond, secretar general al Societății Națiunilor, Geneva”. Ea începea astfel:

„Folosindu-se de autoritatea cu care a fost investit, subsemnatul reprezentant al Consiliului și unic delegat prin alegerea Consiliului alcătuit din 42 șefi ai celor Șase Națiuni ale irochezilor care, conform art. 17 al Pactului Societății Națiunilor, formează un stat, dar nu fac încă parte din această Societate, aduce la cunoștință Societății Națiunilor că un conflict și o rupere a stării de pace s-a iscat între

statul celor Șase Națiuni ale irochezilor, pe de o parte și — pe de altă parte — Imperiul britanic și Canada, care sînt membri ai Societății Națiunilor. Cele Șase Națiuni irocheze cer să fie invitate să accepte obligațiile de membru al Societății Națiunilor, așa încît acest conflict să fie soluționat în condițiile prescise. Făcută în numele celor Șase Națiuni, la 6 ale lunii august, din anul 1923.

Deskaheh

Delegat și președinte al Consiliului celor Șase Națiuni

...Geneva, aprilie 1924. Plin de grijă pentru soarta popoarelor sale și conștient de îndatoririle lui de șef, Deskaheh a venit aici, la sediul Societății Națiunilor, de departe, de foarte departe. După o călătorie lungă, i-a apărut în față lacul Lemane, foarte mic în comparație cu lacurile Erie, Huron și Ontario. Într-o frumoasă zi de primăvară, el a debarcat la Cornavin, unde a fost primit cu solicitudine de către dl. René Claperède și colegii acestuia de la Biroul internațional pentru apărarea indigenilor. Se constituie un comitet special, care să ia în mîinile sale cauza irochezilor; un jurist elvețian, dl. Hefty, cercetează textele tratatelor vechi și moderne și ale actelor diplomatice legate de crearea Societății celor Șase Națiuni și a Societății Națiunilor.

Dl. și d-na Henry George îl invită pe Deskaheh la frumoasa lor proprietate „Mandragora” pentru a expune invitațiilor lor revendicările pieilor-roșii. La întîlnire participă numeroși genovezi căci sînt plini de compătimire pentru cei ce suferă. Cu interes susținut, ei ascultă expunerea șefului irochez și admiră actul de pace perpetuă care le fusese remis irochezilor, în 1784, de către generalul Haldimand: o fișie de pînză de in, pe care sînt desenate, cu mărgelice mici, valurile unduitoare, simbol al eternității.

Apoi, Deskaheh pornește înapoi spre lacul Erie, fără a fi obținut ceva: firava plantă a speranței, care a crescut pe malurile lui Grand River, s-a veștejit la Geneva, sub suflarea rece a unui ger primăvă-ratic.

SFÎRȘITUL LUI ȘERBAN VODĂ CANTACUZINO

La 29 octombrie 1688, înceta din viață domnitorul Țării Românești, Șerban Cantacuzino¹.

Personalitate remarcabilă a vieții politice și culturale românești din veacul XVII, Șerban vodă a fost încă din timpul vieții, dar mai ales după moarte, unul din cei mai controversați domnitori din istoria Țării Românești. Voievod autoritar — asemănător în această privință cu unii dintre monarhii absoluți ai Europei acelei vremi —, om politic și diplomat iscusit, Șerban Cantacuzino a promovat o linie politică ce viza desprinderea de Imperiul otoman și apropierea de cel austriac, politică ce a avut un larg ecou în epocă. În condițiile speciale ale țărilor române în acea vreme (aflate la întretărirea intereselor a trei mari puteri) în care orice calcul politic greșit putea atrage consecințe dezastruoase pentru independența și integritatea teritorială a țării, o asemenea linie politică a avut, în chip firesc, adepți dar și adversari. Opoziția a fost sporită de conduita politică internă a domnului care, în spiritul feudal al vremii, acorda favori unora dintre adepți, persecutându-i pe cei ce nu se aliniau întru totul domniei. Această atitudine a adâncit nemulțumirea unor boieri (cițiva dintre ei înrudiți îndeaproape cu Șerban vodă). În aceste condiții de nemulțumire internă a uneia din grupurile boierești, dar mai ales într-o situație internațională ce putea deveni gravă pentru independența Țării Românești, ar fi fost posibilă suprimarea violentă a domnitorului. Acest lucru ni-l sugerează unele din relatările contemporane. Corespund însă aceste mărturii realității? E sigur că faptele, povestite într-o formă destul de voalată, redau adevărul istoric? Sau, relatăre potrivit intereselor grupării căreia i-ar fi convenit dispariția domnului, ele deformează adevărul?

La aproape trei secole de la moartea voievodului, întrebarea continuă să rămână nedezlegată, ambiguitatea izvoarelor scrise lăsând loc unor interpretări diferite. Aceasta se vede și din cele două articole care urmează.

¹ Magazin istoric, nr. 11/1976.

Asasinat...

MIODRAG MILIN,
Universitatea din Timișoara

A fost otrăvit Șerban Cantacuzino? Din ce cauză? Iată întrebări ce și le-au pus contemporanii voievodului Țării Românești, pe care le punem și noi astăzi, în încercarea de a le da un răspuns.

Pentru a dezlega această taină, e necesar să surprindem, pe baza documentelor, climatul din sinul familiei postelnicului Constantin Cantacuzino, tatăl domnitorului. Murind tânăr, victimă a uneltirilor politice¹, postelnicul Constantin Cantacuzino a lăsat numeroși urmași: soția—Elena, șase fii — Drăghici, Șerban, Constanțin, Mihai, Matei, Iordache — și mai multe fiice.

O seamă de documente de epocă ne lasă să înțelegem că relațiile din sinul familiei Cantacuzino erau nu tocmai cordiale, că între frați erau animozități legate în principal de unele probleme de stăpânire a moștenirii lăsate de către postelnic. Cu timpul lor li se vor adăuga și deosebiri politice, care se vor accentua spre sfârșitul domniei lui Șerban Cantacuzino. Astfel din scrisoarea-testament datată 18 septembrie 1667, prin care postelniceasa Elena își împărțea moșia celor șase fii ai ei, vedem că, de fapt, proprietatea Cantacuzinilor rămânea, în continuare, unitară, frații avind dreptul fiecare la cîte o șesime din beneficii. Patru din ei primeau în plus unele sate. Cel mai favorizat era Constantin, stolnicul, care primea în exclusivitate dreptul asupra rumânilor de pe mai multe moșii, precum și locul de casă din București (pe care urma să-l stăpânească împreună cu mezinul Iordache). În contrast cu el, Șerban beneficia de cele mai mici avantaje.

Edificator pentru relațiile nu tocmai cordiale dintre frații Cantacuzini este un alt document, din 1 septembrie 1681, reglementînd administrarea bunurilor familiei în perioada absenței postelnicesei, plecată în pelerinaj la Locurile Sfinte. În preambulul acestui document, postelniceasa îi povățuia pe cei patru fii (Drăghici murise din septembrie 1667, iar Șerban domnea din 1678) să trăiască în dragoste frățească „că unde iaste dragostea, acolo iaste și pacea”. Ispravnic al moșilor rămânea Constantin, ceilalți frați fiind obligați să-i dea ascultare. Dacă postelniceasa ar fi murit pe drum, moșiile urmau să fie împărțite în cinci părți, ai căror beneficiari deveneau cei patru frați și urmașii răposatului Drăghici. Șerban nu primea decît cîteva sate, zestre pentru fiicele sale.

Ca atare, nemulțumirea lui Șerban și presiunile exercitate de el asupra stolnicului — după plecarea mamei lor — apar perfect explicabile. Voievodul urmărea recunoașterea dreptului său de proprietate deplină asupra șesimii ce-i revenea conform primei împărțiri, în vreme ce stolnicul susținea că a doua împărțire, cea din 1681 o anulasă pe prima, și, ca atare, lui Șerban vodă nu-i reveneau decît cele cîteva sate lăsate zestre fiicelor sale. În această dispută, Mihai s-a alăturat fațîș lui Constantin, acesta avîndu-l de partea sa și pe spătarul Constantin Brîncoveanu, nepotul de soră al Cantacuzinilor. Șerban avea și el aderenți: pe fratele său Iordache și pe Constantin Bălăceanu. Se conturau, așadar, două grupări: una a voievodului Șerban, cealaltă a stolnicului Constantin. Această grupare, condusă de Constantin Brîncoveanu și avînd ca principal mentor pe stolnicul Constantin Cantacuzino avea în vedere o politică prudentă, de echilibru, atît față de turci, cit și față de austriaci, urmînd ca prin acest echilibru să se conserve autonomia Țării Românești. Era linia politică cea mai realistă, care a și izbîndit dealtfel în orientarea politică a Țării Românești.

Aceste neînțelegeri au fost agravate de precipitarea unor evenimente internaționale. În luna octombrie 1688, în dorința de a preîntîmpina ocuparea țării de către otomani sau austriaci (aflați în conflict), Șerban Cantacuzino a trimis o solie la Viena, cu scopul de a purta tratative cu împăratul Leopold. Solia era alcătuită din Iordache Cantacuzino și marele comis Șerban. Pentru a înșela vigilența otomanilor și a asigura succesul soliei, Șerban-vodă a scris Porții că i-a trimis pe cei doi „ca să îndemneze — cum spune cronicarul Radu Popescu — și să roage ca să se facă pace între împărați”. În absența oamenilor de încredere ai voievodului, plecați la Viena, și deci în neputință de a-i contracara imediat, stolnicul și Constantin Brîncoveanu au încercat din nou să-l determine pe domn să nu forțeze desfășurarea evenimentelor „ca nu cumva din pricina lui să dea pradă necredințioșilor Țara Românească”, ci să aștepte rezultatul atît al ostilităților ruseturce (din Crimeea), cit și al celor austro-turce, pentru a se pronunța abia după aceea. Șerban

¹ Magazin istoric, nr. 7/1978.

nu a luat însă în seamă avertismentele, pregătind oaste de 20 000 soldați și turnând 40 tunuri în vederea războiului ce voia să-l ridice împotriva „inamicului creștinătății”.

Dar, cum afirmă Dimitrie Cantemir, acest „zel creștinesc” nu numai că nu l-a ajutat cu nimic, ci chiar i-a adus pieirea. Neputându-l împiedica pe Șerban vodă, Constantin stolnicul, Mihai Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu s-au hotărât să-l otrăvească, ceea ce au și făcut prin intermediul unui servitor. Astfel, la două săptămâni după plecarea soliei spre Viena „mesita [luna] octomvrie 29 de zile cursul anilor 7197 [1688], luni dimineața, la două ceasuri den zi și-a dat fucitul suflet”.

În privința cauzei morții, izvoarele sînt contradictorii. Anton Maria Del Chiaro, secretarul viitorului domn Constantin Brîncoveanu, este categoric: „otrăvit de-ai săi”. Ion Neculce crede „să-l fie otrăvit frații lui, stolnicul Constantin și spătarul Mihai”. Banul Mihai Cantacuzino, în *Genealogia* alcătuită de el evită să-și prezinte familia într-o lumină nefavorabilă; în consecință, nu vorbește de cauza morții lui Șerban vodă, menționînd doar că „l-a prididit grabnică moarte”. În ceea ce-l privește pe Radu Greceanu, cronicarul oficial al domniei lui Constantin Brîncoveanu, acesta încearcă să-l dezvinovătească în *Istoria* lui pe Brîncoveanu (care, cum se știe, i-a urmat pe tron lui Șerban) de acuzația otrăvirii lui Șerban. După plecarea solilor munteni spre Viena — spune Greceanu — aceștia ar fi înțimpinat unele greutăți în Transilvania, rezolvate de Brîncoveanu trimis după ei pentru a-l ajuta. Cînd Brîncoveanu s-a reîntors, domnul era grav bolnav. Moartea lui Șerban l-ar fi afectat atît de mult, încît Brîncoveanu a vegheat neîncetat la căpătîiul răposatului, fiind — mărturisea el — total neinformant în legătură cu hotărîrea boierilor de a-l alege domn. Mai mult, atunci cînd delegația boierească a venit să-i propună scaunul țării, Brîncoveanu ar fi refuzat pe motiv că e o sarcină mult prea grea pentru el, acceptînd, în cele din urmă numai la stăruințele unanime ale Adunării.

Să se fi petrecut lucrurile așa cum le relatează Radu Greceanu? În realitate, drumul spre tron al lui Brîncoveanu nu a fost atît de neted cum ne lasă cronicarul să înțelegem. Pe patul de moarte, Șerban lăsase cuvînt să fie ales domn fratele său, Iordache, dar dorința i-a fost anulată de Adunarea boierilor, sub pretext că Iordache, aflîndu-se departe de patrie, Poarta ar fi putut să numească un domn străin intereselor țării. La rîndul ei, soția lui Șerban a încercat să impună la tron pe fiul său, beizadeaua Gheorghe însă Adunarea boierilor a refuzat și de această dată, pe motiv că prințul era încă minor, iar țara avea nevoie de un braț hotărît de bărbat. Abia după aceste tentative, scaunul i-a fost oferit lui Brîncoveanu, care, după spusele lui Dimitrie Cantemir, doar „se prefăcea că are mare tristare” pentru moartea unchiului său, primind „cu bucurie ascunsă”, sceptrul domnesc.

Că între Brîncoveanu și Șerban fuseseră unele neînțelegeri se deduce și din atitudinea

primului față de soția și fiul fostului domnitor: averile lor au fost parțial confiscate, iar urmașii lui Șerban obligați să plătească 300 pungi cu bani și puși timp de un an sub strictă pază militară.

La fel de importante pentru înțelegerea celor petrecute la 29 octombrie 1688 sînt informațiile furnizate de Radu Popescu și confirmate de Dimitrie Cantemir. Cronicarul muntean nota că asupra morții lui Șerban vodă plana indoiala: „Vreun adevăr atuncia nu se putea găsi, ce era îndoire, sau va fi sau nu va fi”. Dimitrie Cantemir arăta că, mai tîrziu, în timpul divergențelor dintre Brîncoveanu și Constantin Cantacuzino, domnitorul l-ar fi acuzat pe stolnic: „Voi voiti să mă pierdeti... Pe unchiul meu Șerban vodă, pe fratele vostru, l-ați adăpat cu venin de moarte...” În sfîrșit, Constantin Cantacuzino stolnicul a mărturisit singur fapta comisă. În ianuarie 1716, cînd a fost mazilit fiul său Ștefan Cantacuzino, stolnicul — în încercarea de a cîștiga bunăvoința sultanului — a declarat că-l otrăvise pe Șerban, deoarece acesta s-ar fi abătut de la politica promovată de Poarta otomană.

Dar decisive pentru convingerea că în acel sfîrșit de octombrie se petrecuse o crimă politică sînt măsurile imediate luate de noua conducere a țării.

În a doua jumătate a sec. XVII (pînă la asediul Vienei, din 1683), cînd otomanii erau încă puternici și agresivi în centrul Europei, orientarea antiotomană a principatelor române era firească. După marea victorie a forțelor unite austro-polone de la Viena¹, otomanii au trecut însă într-o defensivă cvasiperpetuă, forța care s-a afirmat fiind Imperiul habsburgic, dornic, la rîndul său, să înlocuiască ocupația otomană cu propria sa dominație. În asemenea condiții, o politică proaustriacă a țărilor române nu mai era viabilă, căci exista primejdia ca Habsburgii să ocupe Țara Românească. Așa se explică faptul că, îndată după preluarea domniei, Brîncoveanu a trimis doi boieri pe urmele soliei plecate la Viena. Aflînd schimbarea de domnitor, delegația a acceptat să se prezinte la împărat în numele noului principe, modificînd și conținutul misiunii: trimișii au declarat că „domnul nu poate renunța la protecția Porții, cu atît mai mult cu cît împăratul nu se obligă să-i cuprîndă în tratatul de pace pe care își propune să-l încheie cu turcii”. După încheierea misiunii, solii nu s-au mai întors însă în Țara Românească, ci s-au oprit în Transilvania. Să fie din pricină că — deși nu cunoșteau cauza morții lui Șerban vodă — își dăduseră seama că vechea orientare politică austrofilă, ai cărei adepți erau, se sfîrșise?

Începuturile divergențelor dintre domn și gruparea brîncovenească le-au constituit certurile dintre familia Cantacuzinilor. Dar nu ele au fost esențialul, ci viitorul politic al țării, deziderat mai presus de voința unui domn. Acțiunea în sine pare un complot de palat, dar în spatele ei se ascunde un întreg proces de evoluție istorică.

¹ Magazin istoric, nr. 6/1973.

...sau boală neiertătoare?

Dr. ALEXANDRU POPESCU,

Institutul de cercetări etnologice
și dialectologice

Moartea lui Șerban Cantacuzino survenea într-un moment dificil pentru Țara Românească. Din 1683 izbucnise un război austro-turc, la care domnitorii țărilor române — Șerban Cantacuzino și Gheorghe Duca — fuseseră obligați să participe alături de oștile otomane. În cursul asediului Vienei, cei doi voievozi i-au ajutat, cum s-a dovedit, pe imperiali, facilitând victoria acestora. După biruința din 1683, Imperiul habsburgic a reușit, din victorie în victorie, să înlăture dominația otomană asupra Ungariei și a principatului autonom al Transilvaniei, instaurând propria lui dominație. În 1688, austriacii ajunseseră în imediata vecinătate a Țării Românești, începând presiuni ce vizau întinderea dominației lor la sud de Carpați. Întrucât Șerban Cantacuzino, cunoscând tendințele expansioniste ale Habsburgilor, ezita să încheie un tratat cu imperialii, pentru lupta comună față-șă împotriva Semilunii, generalul austriac Veterani a intrat cu oștile sale în Țara Românească. O solie domnească trimisă la 16 septembrie 1688 l-a determinat pe general să se retragă, în schimbul promisiunii că voievodul va trimite la Viena o delegație pentru tratative. Moartea lui Șerban, petrecută la 29 octombrie 1688, cu câteva zile înaintea sosirii soliei la Viena, a împiedicat încheierea tratatului.

Gravitatea momentului politic a făcut ca boierii să se întrunească de îndată, pentru a

stabili cui să încredințeze destinele țării. La „Spătăria cu stele”, numită astfel după zugrăveala de fast bizantin a pereților, cei mai de seamă boieri (în rindul cărora Cantacuzinii jucau un rol hotărâtor) l-au ales domn pe Constantin Brincoveanu.

În această vreme, domnul zăcea — cum spune cronica țării — „ca un mort den cei proști [simpli]”, vegheat doar de familia sa. Această împrejurare, adăugată la discuțiile aprinse dintre voievod și frații săi (dintre care Constantin stolnicul era personalitatea cea mai reprezentativă) ca și amintirea unor evenimente în cursul cărora Șerban nu se sfiise să-i înfrunte pe cei mai de seamă boieri ai țării, au determinat punerea în circulație a unor zvonuri în legătură cu sfârșitul său, anume că pe Șerban „l-au otrăvit Constantin, frate-său și Constantin logofăt Brincoveanu, nepotu-său”, cum consemnează cronicarul Radu Popescu. Faptul că multe din scrierile vremii sau de mai târziu menționează această bănuială, a făcut ca ea să capete un anumit credit și să fie preluată și de o serie de istorici.

Reevaluând informațiile transmise de izvoarele amintite precum și pe cele din alte relatări contemporane, reanalizând contextul politic intern și internațional din acea vreme al Țării Românești, este cazul să ne întrebăm dacă nu au putut duce aceste confruntări la asasinarea lui Șerban vodă, sau doar au creat terenul pentru nașterea și punerea în circulație a unor zvonuri?

În p. 53: *encadrament de ușă de la una din ctitoriile Cantacuzinilor: biserica Colțea, înălțată de marele spărar Mihai Cantacuzino*

Numeroasa (și dezbinată) familie a Cantacuzinilor (detaliu de pe fresca de la mănăstirea Hurezu)

Nu numai moartea, ci întreaga domnie a lui Șerban Cantacuzino e prezentată contradictoriu de diferiți autori. De pildă, *Istoria domnilor Țării Românești (Cronica Bălenilor)* — ostilă Cantacuzinilor datorită dușmăniei dintre cele două puternice familii — arată că „mare și întunecat nor și plin de fulgere și trăznete au căzut pe Țara Românească cu Șerban vodă”. Florentinul Anton Maria Del Chiaro, viitor secretar al lui Constantin Brîncoveanu vede însă domnia lui Șerban într-o lumină favorabilă: „[Șerban vodă] s-a dăruit cu toată grija așezării cu bună rânduială a treburilor statului”, realizînd prin măsurile inițiate, reale progrese în domeniul economic, cultural și militar. Aprecierea este în contrast și cu afirmația din *Letopiseșul Cantacuzinesc*, în care se arată că în urma lui Țara a rămas sărăcită, căci „Șerban vodă nu putu nici într-un chip să o îndrepteze”.

Principala cauză a acestei dezaprobări sau rezerve față de domnie a constituit-o stilul autoritar de conducere al domnului, faptul că „cerea să fie domnii singuri stăpînitori”.

Această politică a stîrnit o vie opoziție în rîndul marilor boieri, printre opoziții numărîndu-se și fratele principelui, stolnicul Constantin Cantacuzino, care, în contrast cu Șerban, afirma că „numai aleasa boierime și capetele cele mari ocîrmuia împărăția”. Afirmația lui se referă la Imperiul roman, dar e limpede că marele istoric aproba o atare linie politică și pentru Țara Românească.

Pornind de la aceste aprecieri, cercetarea

istorică modernă i-a reproșat lui Șerban caracterul impulsiv, uneori violent, al unora dintre actele îndeplinite. Desigur aceste date țin și de temperamentul voievodului. Nu-i mai puțin adevărat însă că realizarea unei stabilități interne nu era posibilă — în condițiile de atunci ale țării, de intensificare, pe de o parte, a abuzurilor Porții și de manifestare, pe de altă parte, a unor accentuate disensiuni între diverse grupări boierești — fără acțiuni energice, severe chiar.

Pe plan extern, domnul Țării Românești a promovat o politică activă, avînd drept obiectiv dobîndirea independenței depline față de Poartă, „dorința fierbinte de a se elibera de turci”, fapt ce s-a afirmat cu claritate și în cursul tratativelor munteano-austriace din 1688.

Acesta a fost motivul pentru care Șerban a intrat în legături și cu Rusia, propunîndu-i un plan strategic bine pus la punct, privind declanșarea unei ofensive la sud de Dunăre. Tergiversările țarului, dar mai ales faptul că, în toamna anului 1688, Austria părea suficient de pregătită pentru a putea lupta cu Imperiul otoman (Habsburgii tocmai obținuseră o strălucită victorie la Belgrad) l-au determinat pe Șerban vodă să intre în contact cu Curtea de la Viena în vederea perfectării alianței. În ciuda unor riscuri și complicații ce se puteau ivi, asupra cărora unii boieri din preajma sa i-au atras atenția (printre ei, probabil, stolnicul Constantin Cantacuzino și Brîncoveanu), Șerban vodă s-a hotărît să nu piardă un moment atît de potrivit. Fă-

cind acest pas, domnului a fost însă conștient și de primejdia ca „aliatul” habsburgic să se transforme într-un potențial cuceritor, îngrijindu-se, în consecință, prin abile manevre diplomatice, ca „nu care cumva în zilele lui să cază țara la vreo nevoie sau la vreo robie au de cătră turci, au de cătră nemți” (*Letopiseșul Cantacuzinesc*).

Un diplomat contemporan evenimentelor, referindu-se la raporturile Țării Românești cu Poarta otomană arăta că Șerban a impus ca țara să fie socotită „nu o provincie, ci un stat”, concluzie înșușită și de Nicolae Bălcescu, care sublinia că în vremea lui Șerban Principatul ajunsese „un stat respectat în Europa”.

Dar, chiar atunci „cînd totul era gata, cînd românii erau acum gata să tragă sabia ca în vremea lui Mihai Viteazul”, cum scrie Nicolae Bălcescu, pentru a se alătura luptei antiotomane, Șerban Cantacuzino a murit în împrejurări care, în acele condiții de maximă încordare politică, puteau să apară ca ciudate.

Ne îngăduie aceste momente relateate aici să conchidem că Șerban ar fi plătit cu viața excesul său de cutezanță? Sau ele conturează doar mai clar o atmosferă de vii preocupări politice, în cadrul cărora principiile de conducere ale lui Șerban reprezentau o soluție radicală, dar totuși nu izolată?

Ipoteza asasinatului este menționată în câteva importante cronici, ca și în lucrările unor străini care s-au aflat în Țara Românească într-o perioadă apropiată (Anton Maria Del Chiaro). Această ipoteză se bazează, între altele, pe informațiile referitoare la un presupus asasinat furnizate de Dimitrie Cantemir în lucrarea *Viața lui Constantin Cantemir* și pe declarațiile stolnicului Constantin Cantacuzino din 1716, cînd, pentru a-l salva pe fiul său, Ștefan Cantacuzino, de mazilire, a mărturisit că ar fi fost implicat în asasinarea lui Șerban.

Sînt însă chiar atît de categorice aceste dovezi? Deși vorbesc de asasinat, unele cronici menționează că este vorba de un zvon: „ieșeau cuvîntul atuncea... de care vreun adevăr atuncea nu se putea găsi, ce era îndoire sau va fi sau nu va fi” — spune cronicarul Radu Popescu. În ceea ce privește știrile furnizate de Dimitrie Cantemir în *Viața lui Constantin Cantemir* (în care afirmația de omor e categorică), trebuie să avem în vedere existența unui anume subiectivism izvorit din dorința domnului Moldovei de a evidenția meritele tatălui său Constantin Cantemir în comparație cu contemporanii săi. Dimitrie Cantemir avea și motive personale să nu-l agreeze pe Constantin Brîncoveanu, căci acesta confiscase averea lui Șerban vodă și în felul acesta o dezmorșenise pe viitoarea soție a lui Cantemir (fiica lui Șerban Cantacuzino).

În sfîrșit, nici autoînvinovățirea stolnicului Constantin Cantacuzino nu poate fi socotită decisivă. Învinuindu-se de uciderea fratelui (chipurile pentru neloyalitatea dovedită de Șerban față de otomani), stolnicul încerca să-și dovedească loialitatea sa și a fiului său față de Poartă și astfel să salveze tronul acestuia.

Dar există și alte elemente care ne îndreptățesc să credem că moartea lui Șerban Cantacuzino nu a fost rezultatul intervenției unei miini asatine. Cel mai important argument este starea sănătății voievodului. Încă din 1684, deci cu patru ani înainte de moarte, la curtea voievodului se afla în permanență unul din cei mai buni medici ai vremii, doctorul Iacob Pylarino. Deoarece acesta voia să plece, Șerban se îngrijea de găsierea unui înlocuitor; în acest scop, mitropolitul Ghermanos al Nisei, aflat în capitala Țării Românești, scria la 8 octombrie 1686 medicului Ioan Comnen, de la Padova, chemindu-l „cît mai repede” la București. În sfîrșit, cu cîteva zile înaintea morții, Șerban scria principelui Transilvaniei, rugîndu-l să-i trimită pe doctorul Andreas Pécsi, de care avea nevoie. Se conturează așadar, ipoteza unei boli cronice. Ipoteza se sprijină și pe un raport italian expedit de la Viena în toamna lui 1688, în care se menționează „lunga boală a lui Cantacuzino”. Cum reiese și dintr-o însemnare de cronică făcută după intervenția soliei pe lîngă generalul austriac Veterani (deci cam la mijlocul lui septembrie 1688), maladia recidivase, căci, spune cronica „pe Șerban vodă încă îl îngreuiase tot spre rău den zi în zi mergînd, pînă ce și obșteasca datorie și-au dat”. De asemenea, *Letopiseșul Cantacuzinesc* arată că după plecarea delegației Țării Românești la Viena (octombrie) „s-au războlit Șerban vodă”, deci se produsese accentuarea bolii. După opinia exprimată de Virgil Cândea, Șerban însuși, știindu-se bolnav, a grăbit vizibil tipărirea *Bibliei* monumentala, lucrare fiind realizată într-adevăr într-un timp record pentru acea perioadă (10 luni). Conștiința apropierii morții poate fi dedusă din cuvintele aflate în prefața cărții: „cunoscutu-mi-am datorie nepărăsită, mai nainte de a sosi sfîrșitul nemerniciei mele”. Încîln așadar, să consider că moartea lui Șerban vodă a fost năpraznică, așa cum au consumnat-o izvoarele vremii, dar ea s-a datorat nu adversarilor politici ai voievodului, ci bolii necrutătoare de care suferea de cîteva ani de zile. Faptul că ea s-a produs tocmai într-un moment în care voievodul credea că se află cel mai aproape de țelurile sale de o viață, ca și faptul că după moartea sa, evoluția evenimentelor internaționale a fost alta decît cea preconizată de voievod, nu a făcut decît să aprindă o bănuială, pe care anii următori au amplificat-o.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● ACTES DU II-e CONGRÈS INTERNATIONAL DE THRACOLOGIE.

Editura Academiei, București, 1980, vol. I — 472 pp., 39 lei; vol. II — 462 pp., 31 lei: actele celui de-al doilea congres internațional de tracologie (București, 4-10 septembrie 1976; vezi și Magazin istoric, nr. 8-11/1976).

● REGIMURILE FASCISTE ȘI TOTALITARE DIN EUROPA. VOL. II (sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.; lucrare apărută sub îngrijirea unui colectiv format din Ion Popescu-Puțuri — coordonator principal, Gheorghe Unc, Vladimir Zaharescu, Marin Badea, Constantin Botoran).

Editura militară, București, 1980, 384 pp., 10,50 lei: studii consacrate fascismului în Polonia, Iugoslavia, Austria, Grecia, România și semnele de Milică Moldoveanu, Vladimir Zaharescu, Nicolae Minei, Cristian Popițeanu, Gheorghe Zaharia, și Mihai Fătu.

● Ion I. Rusu — DACO-GEȚII ÎN IMPERIUL ROMÂN.

Editura Academiei, București, 1980, 116 pp., 8,75 lei: prezența strămoșilor noștri în lumea romană a sec. II-III e.n.

● NOUVELLES ÉTUDES D'HISTOIRE.

Editura Academiei, București, 1980, 328 pp., 26 lei: studii publicate în cinstea celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice.

● Valentin Al. Georgescu — BIZANȚUL ȘI INSTITUȚIILE ROMÂNEȘTI PÎNĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVIII-LEA.

Editura Academiei, București, 1980, 296 pp., 22,50 lei.

● REVOLUȚIA DIN 1921 CONDUSĂ DE TUDOR VLADIMIRESCU, DOCUMENTE EXTERNE (ediție întocmită de Vasile Arimă, Ielița Gămulescu, Elena Moisuc, Cornelia Moraru, Valeriu Veliman, Dumitru Zaharia).

Editura Academiei, București, 1980, 496 pp., 32 lei; 160 mărțurii din perioada 2 februarie 1921-11 octombrie 1922.

● CONTRIBUȚII LA STUDIAREA ISTORIEI CONTEMPORANE A ROMÂNIEI.

Editura politică, București, 1980, 368 pp., 15 lei: 21 studii elaborate de activiști de partid, cadre didactice universitare și cercetători care au susținut tezele de doctorat la Academia „Ștefan Gheorghiu”.

● ASSERTION OF UNITARY, INDEPENDENT NATIONAL STATES IN CENTRAL AND SOUTH-EAST EUROPE (1921-1923).

Editura Academiei, București, 1980, 368 pp., 16,50 lei: studii privind afirmarea statelor naționale independente în centrul și sud-estul Europei.

Din istoria naționalității germane din România

La 26 decembrie 1776, baronul Samuel von Brukenenthal (1721-1803)¹ înainta împărătesei Maria Tereza un memoriu în care arăta că, dacă românii, populația majoritară a Transilvaniei, se bucurau de drepturi egale în satele mixte româno-săsești, de aceeași drepturi ar trebui să beneficieze și în restul țării. Un an mai târziu, Brukenenthal era numit guvernator al Transilvaniei (1777-1787), fiind singurul guvernator sas și, totodată, necatolic din epoca domniei habsburgice.

O altă personalitate remarcabilă a sașilor transilvăneni a fost luptătorul pașoptist Stephan Ludwig Roth (1796-1849)², participant la Marea Adunare de la Blaj din 3/15 mai 1848, unde a răsunat glasul zecilor de mii de români participanți: „Noi vrem să ne unim cu țara”.

Din rîndurile germanilor din România s-a ridicat și filozoful Michael Hissman (1752-1784), profesor la Universitatea din Göttingen, după cum Josef Marlin (1824-1849) a fost un talentat scriitor, care a abordat și subiecte românești (lui i se datorește prima evocare literară a răscolului lui Horea).

Cunoscut mai puțin ca poet și mai mult prin activitatea sa de primar al Timișoarei, Johann Nepomuk Preyer (1805-1888) a fost un reprezentant ilustru al șvabilor bănățeni.

Cronicul ultimelor două secole de istorie a germanilor din România mai consemnează la loc de cinste și numele poetului militant Josef Gabriel (1862-1952) al lui Jutz Korodi (1867-1954), susținător al unirii Transilvaniei cu România, al istoricului Friedrich Teutsch (1852-1932), al luptătorului comunist Koloman Müller (1891-1957).

Sînt numai cîteva dintre personalitățile de seamă ale naționalității germane din țara noastră a căror viață și activitate, împreună cu alte momente semnificative din istoria sașilor ardeleni și a șvabilor bănățeni, sînt evocate într-un stil captivant și pe baza unei bogate informații selectate și prelucrate cu multă meticulozitate în rețenta carte publicată de Editura Dacia din Cluj-Napoca și semnată de președintele Consiliului oamenilor muncii de naționalitate germană din patria noastră, Eduard Eisenburger, intitulată Sie erkannten die Zeichen der Zeit (Ei au descoperit semnele timpului). Un timp istoric comun tuturor cetățenilor patriei noastre, români, maghiari, germani și de alte naționalități, un timp ale cărui bogate învățăminte se oglindesc în istoria prezentă a României socialiste.

Dr. Ion HURDUBEȚIU

^{1,2} Magazin istoric, nr. 4/1978; 4/1987.

CÎȘTIGĂTORII CONCURSULUI

„Măreața victorie a popoarelor împotriva fascismului”

„Țin să-mi exprim, cu multă plăcere, sentimentele de mulțumire inițiatorilor acestui concurs prin care am avut posibilitatea să-mi verific și — în cea mai mare parte — să-mi completez cunoștințele despre cel de-al doilea război mondial, să aflu despre jertfele aduse de omenire în general și de țara noastră în special pentru înfrângerea nazismului și să cunosc locul pe care România l-a ocupat, alături de statele din coaliția antihitleristă, în obținerea măreței victorii”.

Am reprodus textual acest fragment din scrisoarea cititorului Romulus Ciorogariu, din Deva, deoarece el exprimă sentimentele altor participanți la primul concurs organizat în acest an de revista noastră și intitulat „Măreața victorie a popoarelor împotriva fascismului”; odată cu răspunsurile, mulți dintre ei au ținut să ne împărtășească și gândurile lor, să-și manifeste și în acest fel dragostea și pasiunea lor pentru istorie.

Numărul total al răspunsurilor este de 6 489, dintre care 2 143 conțin răspunsuri exacte la toate cele 40 întrebări.

Numărul premiilor fiind cu mult mai mic decât cel al cîștigătorilor, aceștia au fost desemnați, ca și la concursurile precedente, prin tragere la sorți.

Și, tot la fel ca și la concursurile anterioare, cîștigătorii sînt oameni ai muncii din toate colțurile țării, de profesii și vîrste diferite, concursul reflectînd și pe această cale, marea audiență pe care revista o are în rîndurile celor mai variate categorii de cititori.

Chiar printre cei 90 premiați ai actualei ediții se află elevi, țărani cooperatori, învățători, medici, economiști, un mecanic de locomotivă, un redactor, ofițeri activi, cadre didactice universitare, o coafeză, un brigadier silvic, studenți, un muncitor reglor, un sergent t.r., un colonel (r.) — cavaler al Ordinului „Mihai Viteazul” cu spade din războiul antihitlerist — un factor poștal, tehnicieni, un arhivar principal, un șofer, un inginer, un jurist, cititori ai revistei pasionați de istorie, cititori români, maghiari, germani, evrei și de alte naționalități, din satele, comunele și orașele patriei.

Felicitîndu-i călduros pe toți participanții, și cu deosebire pe cei care au răspuns corect la toate întrebările, mulțumim totodată celor ce ne-au transmis aprecieri, propuneri și sugestii privind organizarea concursurilor viitoare.

Urînd acestor sugestii am organizat, dealtfel, ediția a doua a concursului din acest an, consacrată împlinirii a 2 050 ani de la întemeierea primului stat dac centralizat și independent, din care seria a III-a de întrebări se publică în p. 26 din acest număr.

Înainte de a prezenta cîștigătorii concursului, facem următoarele precizări:

- Premille în obiecte pot fi ridicate de la sediul redacției, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter, București, începînd cu data de 1 octombrie 1980, orele 15-17.
- Cîștigătorii din provincie ce nu se pot deplasa la București sînt rugați să ne ceară formularul tip pentru a delega o altă persoană care să ridice premiul.
- Abonamentele la Magazin istoric pe un an și, respectiv, șase luni vor fi făcute începînd cu luna ianuarie 1981.

La două întrebări s-au luat în considerație și unele variante de răspunsuri. Astfel, pentru întrebarea nr. 9/II: 1 500 morți, 2 300 răniți, 9 000 capturați; nr. 3/IV: 30 martie 1945.

Și iată-i acum pe cei 90 cîștigători ai Concursului „Măreața victorie a popoarelor împotriva fascismului”:

PREMIUL I, un televizor Olt

Aurel Sumedrea — Zărnești, jud. Brașov

PREMIUL II, un casetofon Star

Ion Șerban — Comănești

PREMIUL III, un radioreceptor Gloria

Maria Gubiță — com. Macea, jud. Arad

PREMIUL IV, 2 radioreceptoare Jupiter 2

1. Vasile Manda — București
2. Otilia Melinte — com. Nicorești, jud. Galați

PREMIUL V, 5 aparate foto Orizont Amator D

1. Elena Pitrop — sat Grindași, com. Valea Măcrișului, jud. Ilfov
2. Teodor Căpriș — Oradea
3. Ilie Stoleru — București

4. Ion Pelcassky — București
5. Nicolae Ionescu — București

PREMIUL VI, 5 stilouri Pelikan

1. Anca Iacob — Craiova
2. Doina Petrescu — com. Făget, jud. Timiș
3. Alexandru Caramba — Aiud
4. Ana-Maria Arghișan — Tîrgu Mureș
5. Liliana Simionescu — Medgidia

PREMIUL VII, 5 aparate foto Smena Symbol

1. Viorica Cocoreanu — Vatra Dornei
2. Neculai Huștiu — Bacău
3. Camelia C. Pârleci — Pașcani
4. Ewald Florh — Timișoara
5. Corneliu Strat — Suceava

PREMIUL VIII, 5 aparate foto Smena 8 M

1. Laurențiu L. Theodoru — Sibiu
2. Luminița-Anca Vlad — Brăila
3. Elena Minzatu — București
4. Gheorghe P. Antoci — sat Traian, com. Săbăoani, jud. Neamț
5. Paulina Dogaru — București

PREMIUL IX, 10 albume foto

1. Nicolae Dumitrescu — Brăila
2. Vasile Câmpan — Baia Mare
3. Elena Cazacu — Brăila
4. Grigore I. Zăgrean — Com. Șieu-Magheruș, jud. Bistrița-Năsăud
5. Mircea C. Teodorescu — București
6. Mihai Bogdan — Caransebeș
7. Dominuț I. Pădureanu — Constanța
8. Petru Ormenișan — Brașov
9. Gheorghe I. Ghencea — Pitești
10. Ștefan Pătrașcu — Craiova

PREMIUL X, 10 truse stilou Sirius

1. Mihai Filimon — Miercurea Ciuc
2. Elena Văjăianu — Galați
3. Dan Iviciu — Ploiești
4. Dan Ionescu — Satu Mare
5. Matei Tundrea — Tîrgu Jiu
6. Viorel Marius Cloroianu — Fetești
7. Romulus Burz — Timișoara
8. Elena Ilie — Reșița
9. Ioan E. Lungu — Focșani
10. Hermina Halas — Oradea

PREMIUL XI, 15 abonamente pe un an la

Magazin istoric

1. Dumitru Covalschi — Cîmpia Turzii

2. Ioan Dănescu — Cluj-Napoca
3. Nicolae Jilac — Oțelul Roșu
4. Vasile Rebreanu — com. Chiuza Mare, jud. Bistrița-Năsăud
5. Vasile Teodosiu — București
6. Victor C. Pavel — Iași
7. Elena Nicolae — București
8. Ioan Durac — Timișoara
9. Isac Pollak — Oțelul Roșu
10. Octavian Popa — Iași
11. Gheorghe Șoiman — Slănic, jud. Pruhova
12. Mihai I. Rădulescu — Brăila
13. Ștefan Zacornea — sat Orzeni, com. Holboca, jud. Iași
14. Gheorghe I. Dumitrașcu — Craiova
15. Ion Lăzăroiu — București

PREMIUL XII, 30 abonamente pe 6 luni la

Magazin istoric

1. Ruxandra Manta — com. Roșia Montană, jud. Alba
2. Dorin C. Budruga — Pitești
3. Gavril Marian Sapon — Cluj-Napoca
4. Nica Cociuba — com. Tîrnova, jud. Arad

5. Dimitrie Dungeanu — Suceava
6. Traian Nistor — Sibiu
7. Doina Diaconu — Bacău
8. Elisabeta Bîzgă — București
9. Alexandrina Zvâncă — Iași
10. Leontina Luca — Iași
11. Ion A. Bănescu — com. Moroieni, jud. Dimbovița
12. Ioniță Pătrășcolu — sat. Arsurile, com. Schela, jud. Gorj
13. Ana Angelescu — Ploiești
14. Iluță Burcă — Dej
15. Ioan Țoc — Hunedoara
16. Virginica Dimitru — Tecuci
17. Martin Bolovedea — Reșița
18. Horia Stănescu — București
19. Doina Mureșan — Mediaș
20. Nicolae Sima — com. Hălmagiu, jud. Arad

21. Andrei Potra — Baia Mare
22. Minodora Andriescu — Fălticeni
23. Vasile Dudeanu — București
24. Bogdan Pașcău — Tecuci
25. Octavian Băieș — Turda
26. Simona-Iuliana Brădășan — București
27. Magdalena Margareta Szaraz — Timișoara
28. Nicolae Ghiță — com. Dragodana, jud. Dimbovița
29. Ion I. Oprea — Ploiești
30. Gheorghe Șerban — Tîrgoviște

DRAGOȘ A GĂSIT PĂMÎNT LOCUIT

DAN SANDU, din București, ne trimite o copie după un hrisov al mitropolitului Veniamin Costache al Moldovei, datat 1814 Ghenar (ianuarie) în care este cuprinsă și o parte referitoare la descălcatul Moldovei (nr. 3/1978). Înscrisul moldovean vorbește despre că Dragoș și ortaci săi ar fi venit într-o țară nepopulată, subliniind o dată mai mult continuitatea poporului nostru pe acest teritoriu.

Din istoriile vechi dintre care se dovedește, că încă mai înainte de venirea rămlenilor în părțile acestea în zilele împăraților Romei și Traian pământul Daciei au fost locuit de norod, cum și după ce au intrat sub stăpânirea rămlenilor nu puțin norod de locuitori pătimea după vreme de nădăduri despre neamuri străine și dintru această pricină unii vădneau în părțile munților fiind locuri tari spre a se putea apăra... Și că pământul acesta au fost deapănarea locuit și mai ales în părțile munților, acestea din istoricii cei mai vestiți se dovedește... cum că Domnul Dimitrie Cantemir Voievod istorisește... cum că Dragoș Voievod fiul lui Bogdan Voievod au trecut peste munți spre răsărit... au coprin locurile și satele pe care le au lăsat moșinașii vechi.

Acestea pe scurt istorisindu-le Domnul Cantemir iar obțiască istorie care s-au alcătuit din adunarea celor mai înțelepți istorici în Brețania în istorisirea pentru pământul Daciei arată cum că Dragoș Voievod fiind au găsit pământul locuit... Iată dar dintre aceste istoricii lămurit se dovedește cum că pământul acesta n-a fost lipsit de locuitori și că mult mai înainte de venirea lui Dragoș Voievod alții în Făgăraș, cît și în Maramorăș, cît și în părțile de jos a Oltului și în pământul Moldovei stăpînea Voievozii număr nu puțin de locuitori, mai ales în părțile munților. Și Dragoș n-au descălcăcat pământul Moldovei pustiu...

BĂLCESCU LA BUZĂU

Colonel (r.) CONSTANTIN CRISTEA, din Buzău, ne trimite o evocare a celor două întîlniri ale marelui revoluționar de la 1848 (nr.6/1979) cu orașul Buzău.

În 1843, fiind informat că la Episcopia Buzăului se află o valoroasă bibliotecă, Nicolae Bălcescu a sosit în oraș, fiind găzduit într-una din chilii așezămîntului. Aici l-a cunoscut pe Gheorghe Tattarescu, elev al școlii de zugrăvi, care funcționa în incinta Episcopiei.

În timpul revoluției din 1848, Bălcescu s-a aflat iarăși în Buzău, controlînd modul în care funcționa administrația locală.

Pentru a marca prima prezență la Buzău a fruntașului revoluționar, în anii socialismului s-a pus o placă memorială, din bronz, pe zidul de la intrarea în incinta Episcopiei, cu următoarea inscripție: În această clădire a poposit marele revoluționar și istoric Nicolae Bălcescu în anul 1843, pentru a cerceta fosta bibliotecă documentară a Episcopiei și a revenit la 22 iunie 1848, luînd măsuri energice pentru reușita revoluției.

DIN NOU DESPRE VICINA

Revista dv. mi-a trezit interesul deosebit nu numai pentru a învăța, cunoaște și a juca istoria dar, totodată, și pentru a încerca eu însumi să pătrund tainele descifrării unor probleme încă neclare, controversate din istoriografia românească, ne scrie EUGEN DRĂGOI, din Galați. Neofit într-ale scrisului și istoric amator, după cum mărturisește d-sa, ne trimite ample Considerații pe marginea relatărilor din Alexiada privind localizarea Vicinei.

Analizînd informații din scrierea Annei Comnena, corespondentul nostru gălățean subscrisse la ipoteza formulată de P. Diaconu (nr. 11/1974) conform căreia cetatea Vicina ar fi fost la Păciul lui Soare. Pe această insulă dăruenă, scrie cititorul nostru, și-a durat existența Vicina timp de patru secole, ajungînd la o înflorire deosebită, pînă cînd, în urma evenimentelor care s-au succedat, locul ei a fost preluat, în sec. XV, de un alt oraș de pe Dunăre, de astă dată în nordul Dobrogei — Chilia bizantină.

MEDALIE TUDOR VLADIMIRESCU

În 1921, cu prilejul centenarului revoluției condusă de Tudor Vladimirescu (nr. 6/1980) a fost bătută o medalie comemorativă. Confectionată din bronz patinat cu diametrul de 60 mm, ea a fost lucrată pentru Societatea medalistică română de modelatorul L. Hajer, din Viena.

Publicînd cele două imagini (avers și revers) ale medaliilor, comunicate de colaboratorul nostru ION BUTUM, din Timișoara, reînnoim propunerea către cititorii noștri

posesorii ai unor piese numismatice, medatii, insigne precum și a altor documente iconografice cu valoare istorică să ni le comunice, în vederea unei eventuale publicări în revistă.

Precizăm că nu primim documente originale (decît pe rînduștea corespondenților), cititorii noștri fiind rugați să ne trimită copii fotografice sau xerox.

NEPLĂCERI REZOLVATE

Abonații MARIN VASILESCU, din com. Ludești, jud. Dimbovița; ION ISAC, din com. Răchitoasa, jud. Bacău; și GAVRIL ANTONESI, din com. Vatra Moldoviței, jud. Suceava, ne-au semnalat neprimirea unor

POSTA MAGAZIN ISTORIC

numere din Magazin istoric. Am transmis sesizările lor Direcției generale a poștelor și telecomunicațiilor. Ca și în alte rânduri, aceasta a rezolvat operativ și eficient sesizările cititorilor noștri, după cum aflăm din scrisoarea de răspuns semnată de directorul general adjunct dr. Virgil Șchioprian.

Reșinem, totodată, din scrisoarea Direcției județene de poștă și telecomunicații Bacău (director ing. Th. Nicolau, șef secție M. Gorgos) adresată abonatului Ion Isac: Cerem scuze pentru neplăcerea produsă și vă rugăm ca și pe viitor să ne sesizați orice nemulțumire privind buna deservire cu prestații P.T.T.R.

PE SCURT

GHEORGHE OSTĂCIOAIA, din București: mulțumiri pentru cele două articole decupate din ziare vechi. **ION V. BARAOANĂ**, din com. Drăcșenei, jud. Teleorman, cursant anul IV, istorie, prin corespondență, al Universității culturale-științifice București; adresați-dă Muzeului județean de istorie din Alexandria; felicitări pentru ciclul de tablouri de inspirație istorică.

D. ȘTEFĂNESCU, din București; **IOANA PAULESCU**, din Măcin; **Z. TEODORESCU**, din Pitești: pentru procurarea lucrărilor prezentate în cadrul rubricii Cărți sosite la redacție, adresați-dă librăriei Cartea prin poștă, str. Pitar Moș, nr. 5, București.

Ing. RADU DOBRE, din Sf. Gheorghe, jud. Covasna, ne relatează că în mănăstirea din satul Bălanii mici, com. Bălanii mari, jud. Covasna, se află o construcție curioasă, un fel de șosea strategică care se numește Drumul romanilor.

GH. BALICA, din Tirgoviște: mulțumiri pentru extrasele dintr-un vechi calendar.

TIPĂRITURILE BIBLIOTECII „ASTRA”

Citind în nr. 7/1980 despre studiul privind cartea românească sibiană, întreprins de două cercetătoare din cadrul Bibliotecii „Astra” din Sibiu, aș dori să cunosc ce publicații au apărut sub egida acestei cunoscutre instituții culturale transilvănene, ne solicită **AUREL PANAITESCU** din București.

Bogata activitate de cercetare și valorificare a fondurilor și colecțiilor Bibliotecii „Astra”, întreprinsă de colectivul de cercetători din cadrul ei a fost concretizată, numai în deceniul 1969-1979, prin editarea a 36 lucrări bibliografice. Semnalăm câteva titluri (aflate și în fotomontajul de mai jos, foto: Fred Nuss): Elena Dundreanu, Mircea Avram — Războiul de independență oglindit în presa sibiană; Lucian Cornea — Cartea străină veche în Bi-

(1853-1973), precum și albumele iconografice: Coloboratorii Luceafărului, Pagini de istorie, Personalități feminine.

POTOP DE VREME FOARTE GREU

Pe marginea articolului Cartea românească în spațiul românesc (nr. 12/1979), prof. CORNEL TEȘCULĂ, din com. Vinători, jud. Mureș, ne trimite o însemnare din anul 1836 într-o străveche limbă românească înregistrând pe un protocol bisericesc din comuna sa un fenomen meteorologic deosebit: S-au întâmplat un potop de vreme foarte grea, cit au bătut piala foarte tare multe hotare și ghițaia a fost și ca oul de găină. Martie, aprilie, acelea 2 luni au fost de mijloc tot binisor, dar în mai a fost toate bine de foarte s-au bucurat oamenii. Dară la lunile cele de vară, la iunie, iulie pentru acelea 2 luni mai nice o zi n-a conținut ploaia și tocmai la iulie 12, ziua după amiază a fost un puvoi [suvoi] cit o venit valea și păruăle cit o stricat toate podurile, cit o fost mare minune. Și toamna și valea noastră care vine pe lângă ecleja noastră a stricat gardu și l-a dus pe o salcie cu funie cu tot, că l-a fost legat ca să nu-l ducă și grădina valea a rupt mult și a stricat legumile foarte tare.

ACUL CLEOPATREI

Citind articolul Alexandria — metropola dintre două mări (nr. 9/1976) mi-am amintit că am citit, cu ani în urmă, despre un monument — Acul Cleopatrei. Aș dori unele amănunte despre acest vestigiu, ne solicită **DUMITRU STĂNESCU**, din București. Acul Cleopatrei este numele dat unui vechi obelisc egiptean, de granit roșu, înalt de 22 metri și având diametrul, la bază, de 2 m. Forma sa alungită, asemănătoare cu un ac, a determinat originalul nume. Descoperit la Alexandria, obeliscul a fost transportat, în 1880, la New York.

Cristian POPIȘTEANU

CERERI ȘI OFERTE

CONSTANTIN PREDĂ, str. Izvorul mic, nr. 705, com. Varbilău, jud. Prahova, solicită: nr. 1, 4, 7/1967; 7, 8/1969; 11/1970; 1/1971; 3, 6, 11/1972.

LORENA-CARMEN POPESCU, str. A.D. Xenopol, nr. 11, București, solicită: nr. 1, 5/1967.

C. MIHĂILESCU, str. Tepeș vodă, nr. 133, ap. 5, București, solicită: nr. 2/1979; oferă: nr. 1, 5/1968; 10/1971; 7/1972; 3, 12/1973, 9, 11/1974; 7-9/1975; 1-5, 10-12/1977; 1/1979.

ADOLF SIGLER, bd. Leontin Sălăjan, nr. 43, bl. 1-1, ap. 1, București, solicită: nr. 6/1967.

VASILE POPA, str. Al. Goleșcu, nr. 9, Focșani, jud. Vrancea, solicită: nr. 1-3, 8-9/1967; 1/1968; 10, 12/1972; 9/1973; 10/1974; 10/1975; 3-5, 7/1976, 8, 11/1978; oferă: nr. 1, 10/1969; 3, 5, 10/1970; 11/1974; 6/1976.

IOAN P. POPA, com. Remetea, jud. Bihor, solicită: nr. 5-7/1979; oferă: nr. 1, 3-5, 7-9/1967; 1, 3, 5, 6, 11, 12/1968.

ILIE COICEA, șoseaua Giurgiului, nr. 104, bl. A, sc. I, ap. 7, București, oferă colecția completă.

ION GÎRCEAG, Calea București, nr. 97, bl. 23, sc. C, ap. 27, Brașov, oferă colecția completă.

PETRU FLORESCU, str. Cloșca, nr. 13, Bistrița, jud. Bistrița-Năsăud, oferă: nr. 2, 6, 7/1974; 1/1975; 2-4, 6/1977; 5/1978; 4, 7/1979.

bioteca „Astra” (sec. XVI-XVII); Mircea Avram — Calendar sibian în limba germană (sec. XVII-XX); Elena Dundreanu — Literatura în Telegraful Român

talon
de participare
la concursul
magazin
istoric 1980
editia a II-a

CONTENTS (Romanian History) The XV-th International Congress of Historical Sciences • President Nicolae Ceausescu's Message • Bucharest — Capital of World Historiography • The Message of the Congress • **C. BODEA** 1894. A Colombian Diplomat's Solidarity with the Transylvania Romanians • **R. ROSETTI** Reminiscences • **FL. MARINESCU** Dacian citadels — Polovragi • **M. MUȘAT** The Viena Diktat • **E. STOIAN** The City of Bran and Vlad Tepeș's Destiny • **L. ROTMAN** 1866. A Project for the Romanian Reunification • **M. MILIN, A. POPESCU** Șerban Cantacuzino's Death

SOMMAIRE (Histoire roumaine) Le XV-ème Congrès international des sciences historiques • Le Message du Président Nicolae Ceausescu • Bucarest — la capitale de l'historiographie mondiale • Le Message du Congrès • **C. BODEA** 1894. Un diplomate colombien solidaire avec les Roumains de Transylvanie • **R. ROSETTI** Mémoires • **FL. MARINESCU** Cités daciques — Polovragi • **M. MUȘAT** Le Diktat de Vienne • **E. STOIAN** La Cité Bran et le destin de Vlad Tepeș • **L. ROTMAN** 1866. Un projet de réunification des pays roumains • **M. MILIN, A. POPESCU** La Fin de Șerban Cantacuzino

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) XV-ый Международный конгресс исторических наук • Послание президента Николае Чаушеску • Бухарест — столица мировой историографии • Послание конгресса • **К. БОДЯ** 1894. Колумбийский дипломат солидарный с трансильванскими румынами • **Р. РОСЕТТИ** Воспоминания • **ФЛ. МАРИНЕСКУ** Дакийские крепости — Половрадж • **М. МУШАТ** Венский диктат (1940) • **Э. СТОЯН** Крепость Бран и судьба Влада Цепеша • **Л. РОТМАН** 1866. Замысел воссоединения румынских стран • **М. МИЛИН, А. ПОПЕСКУ** Кончина Шербана Кантакузино

INHALT (Rumänische Geschichte) Der XV. internationale Historikerkongress • Die Botschaft des Präsidenten Nicolae Ceausescu • Bukarest — die Hauptstadt der Weltgeschichtsschreibung • Die Botschaft des Kongresses • **C. BODEA** 1894. Ein kolumbischer Diplomat solidarisch mit den transsilvanischen Rumänen • **R. ROSETTI** Erinnerungen • **FL. MARINESCU** Dakische Burgen — Polovragi • **M. MUȘAT** Das Wiener Diktat • **E. STOIAN** Die Burg Bran und das Schicksal von Vlad Tepeș • **L. ROTMAN** 1866. Ein Plan zur Wiedervereinigung der rumänischen Länder • **M. MILIN, A. POPESCU** Das Ende von Șerban Cantacuzino

SUMARIO (Historia romana) El XVº Congreso internacional de ciencias históricas • El mensaje del presidente Nicolae Ceausescu • Bucarest — capital de la historiografía mundial • El mensaje del Congreso • **C. BODEA** 1894. Un diplomata colombiano solidario con los rumanos de Transilvania • **R. ROSETTI** Recuerdos • **FL. MARINESCU** Fortalezas dacias — Polovragi • **M. MUȘAT** El diktat de Viena • **E. STOIAN** La fortaleza de Bran y el destino del príncipe Vlad el Empalador • **L. ROTMAN** 1866. Un plan de reunificación de los principados rumanos • **M. MILIN, A. POPESCU** El fin de Șerban Cantacuzino

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada
13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirăscu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase
CORECTURA: Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

